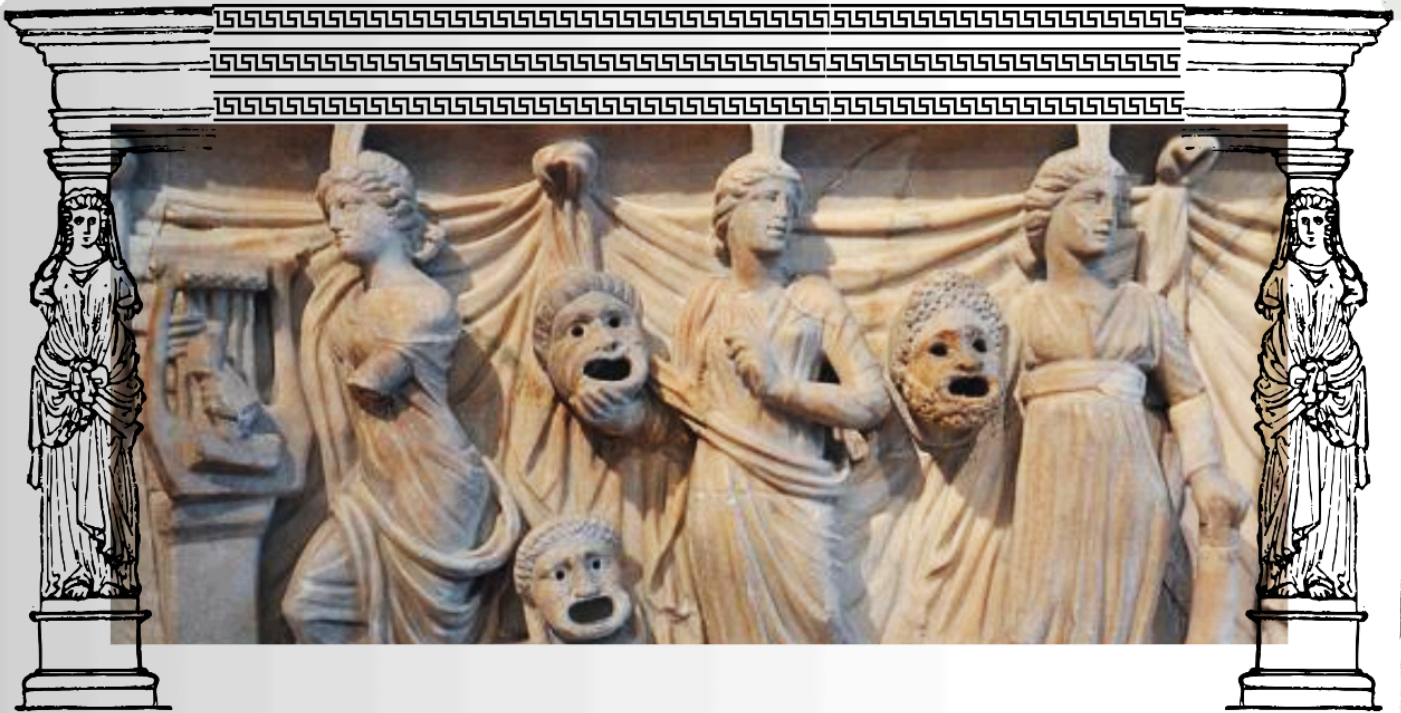

ROMA I L'HEL·LENISME

Interconnexió i reciprocitat entre dues civilitzacions

**TREBALL DE
RECERCA**

Marco Muti Pérez

Curs 2023/24

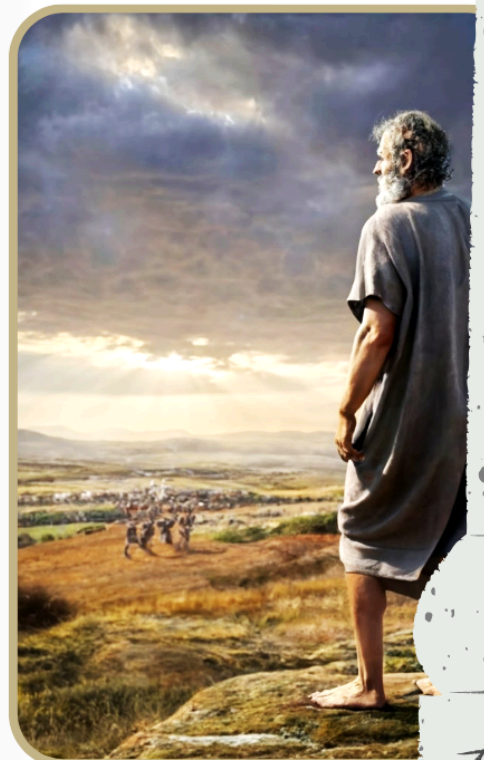
Grup 202

Tutors: Adoración Canal

i Ramon Casademunt

IES Puig Castellar

Gener 2024

Observa constantemente todas aquellas cosas que toman lugar por el cambio, y acostúmbrate a pensar que nada ama tanto la naturaleza del universo como cambiar las cosas existentes y crear nuevas cosas semejantes. El eco de lo que hacemos ahora resuena en la eternidad.

Marc Aureli

RESUMEN:

En este trabajo de investigación se busca responder las preguntas concernientes a la creación de la base de la cultura occidental: El Mundo Grecorromano. La formación de un imperio de tales dimensiones no solamente se construye sobre la base de la fuerza militar, como suele presentarse, sino más bien a una construcción en aspectos políticos y culturales comunes.

A través del análisis de los principales vínculos denotados a lo largo de los siglos II a.C y II d.C de la historia de ambas civilizaciones, se ha llevado a cabo la elaboración de un contexto histórico simplificado para facilitar la comprensión. Igualmente, se ha llevado a cabo una exhaustiva investigación de las teorías histórico-políticas de pensadores coetáneos, tales como Polibio, Salustio, Tácito, Dión Casio, Pausanias y Plutarco, y se ha efectuado una fundamentación científica en obras particulares, tales como *El Imperio Grecorromano* de Paul Veyne o *Paideia e Imperio*, de J.M. Cortés Copete, catedrático de la Universidad Pablo Olavide de Sevilla.

El resultado de esta investigación ha dado con la idea que la creación ecuménica -esto es, universal- del Mediterráneo clásico se da mediante un proceso de asimilación. Asimismo, se aprueba la idea que ello engendró una civilización fusionada, llamada grecolatina y presentada por los estandartes del arte, la filosofía, la política y la educación.

Palabras clave: *Antigüedad Clásica, Romanidad, Ecumene, Polibio, Segunda Sofística, Paideia y Virtud.*

ABSTRACT:

This study explores the foundations of Western culture in the Greco-Roman world by examining the political and cultural aspects that contributed to the creation of this empire. The research analyzes the historical context of the 2nd century BC and the 2nd century AD, shedding light on the connections between the two civilizations. The study extensively investigates the theories of renowned ancient thinkers such as Polybius, Sallust, Tacitus, Dion Cassius, Pausanias, and Plutarch, and draws on works like "The Greco-Roman Empire" by Paul Veyne and "Paideia and Empire" by J.M. Cortés Copete. The research concludes that the development of the classical Mediterranean was a process of assimilation which resulted in a merged civilization known as Greco-Latin, characterized by its contributions to art, philosophy, politics and education.

Keywords: *Classical Antiquity, Romanity, Oikouméne, Polybius, Second Sophistic, Paideia and Virtue.*

ÍNDEX

I. INTRODUCCIÓ	6
II. HIPÒTESIS	8
III. EL MÓN CLÀSSIC: ANTECEDENTS	10
A. La crisi del món hel·lènic	10
Hellas	10
Alexandre el Gran: Hel·lenisme	14
Guerra dels Diàdocs	17
Les polis lliures	20
B. La República Romana cap al s. II aC	22
Romulus Rex Romae	22
Res Publica itàlica	26
Samnium: Vindicta Furculae Caudinae	30
Italiae Roma Caput: Pirrus caderisse	31
Carthago Delenda Est	35
IV. L'APRENENT SUPERA EL MESTRE; PIDNA, 568 A.U.C	41
A. Antecedents de la batalla	41
B. La Batalla	43
C. Júpiter s'apodera de l'Olimp	46
Luci Emili Paul·le Macedònic	47
Macedònia, província romana	50
V. PART PRÀCTICA I: LES HISTÒRIES DE POLIBI	52
A. Polibi; un grec filo-romà	52
Hiparc de la Lliga Aquea	52
La família Escipió	54
B. Tractat polític i cultural	55
Les formes de govern	55
Les constitucions de l'Antiguitat	58
C. Per què Roma?	60
VI. LA REPÚBLICA DELS HOMES NOUS	62
A. Populars i optimats	62
Populars	63
Optimats	64
B. La Primera Guerra Civil	65
C. Pompeu Magne i Juli Cèsar	67
D. La fi de la Res Publica	70
VII. ROMA MUNDUM DUCIT	72

A. L'eloqüent August	72
Les arts; Mecenas, Agrippa	74
B. L'Imperium de Neró	77
C. Trajà i Adrià	81
Les Guerres Pàrtiques	82
La nova Ecumene: Panhellenion	86
VIII. PART PRÀCTICA II: SEGONA SOFÍSTICA	90
A. Discurs a Roma; Aelius Aristides	92
B. La creació d'un vincle entre Roma i Grècia	95
C. El rejuveniment de l'Hèl·lade	96
IX. LA CIVILITAT GRECOLLATINA	98
A. El predomini del grec koiné	98
B. Moral i filosofia clàssiques	100
Virtut i Areté	101
Participació política	102
Sentit de la comunitat: la ciutat-estat/l'imperi-ciutat	102
C. L'educació com a element indispensable	105
Paideia	105
X. CONCLUSIONS	109
XI. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA	114
Bibliografia i webgrafia part escrita	114
Webgrafia de les imatges	117
XII. ANNEXOS	122
Procediment de la maqueta: Una ciutat grecoromana	122

I. INTRODUCCIÓ

Europa viu un dels moments més diàfans respecte de la seva història, es troba en un moment complicat amb les més que conegudes guerres a Ucraïna i al Canaan, entre d'altres que repercuteixen a la vella unió. Això ha generat, a més d'una fonda reflexió moral i un canvi de mentalitat a la societat, un replantejament acadèmic dels fonaments històrics, situació molt propera a la que en altre temps se situava el món clàssic.

El següent Treball de Recerca pretén, mitjançant una prèvia recopilació bibliogràfica, trobar de quina manera la construcció del món clàssic es dona amb l'eloqüència de la civilització de la ciutat dels set turons i la refinada cultura dels gloriosos hel·lens. Un llegat que ens acompanya avui dia.

Un treball que sorgeix com a resposta a una notòria ignorància vers les arrels d'una cultura envaïda pel consum sense preàmbuls, una massificació de la cultura postmodernista i, a més, a conseqüència d'una afició personal com ho representa la història d'Europa. En altres treballs de menor rellevància i elaboració, també he volgut plasmar aquesta incomoditat amb les arrels que donen sentit a institucions polítiques, monuments, estructura d'una ciutat occidental o, per exemple, el sentit i la concepció de la Unió Europea. Amb això, pretenc ensenyar el que aprenc i poder exportar-lo no com a simple lliçó acadèmica, sinó com a eina per entendre millor els nostres neguits en consonància amb l'actualitat, impossible comprendre-la sense conèixer el nostre passat.

La història és la ciència de la vida dels humans, el nexce per sentir-nos embrancats amb aquelles persones que varen passar pel mateix lloc on vivim, que van fer que el nostre present fos possible; la seva memòria comporta a una comprensió més profunda i més complexa de la noció de comunitat, que pot conduir a construir una vida ideal o, si més no, completa. Tot i que potser la construcció de la noció d'Europa encara està molt allunyada al Món Clàssic, el que sí que podem trobar és la creació innocent i natural d'una cultura que s'instaura en els annals de la història i que serveix per a construir les bases de la cultura occidental.

La mostra més clara de la permanència del món clàssic la podem trobar a tot arreu dins del món occidental veient un pla urbà, admirant l'art, analitzant les construccions socials de la comunitat, la cultura política, el comerç... Són molts els factors que actuen com a testimonis per demostrar l'existència d'aquesta permanència. Arribats aquí; com és possible que encara estigui present? Quina va ser la seva influència en el món? Com d'important va ser?

El treball tracta de detectar i analitzar els fluxos civilitzatoris entre Roma i el món hel·lenístic, i de quina forma aquest continu canvi cultural recíproc va comportar, en el temps, en un primer estadi l'hel·lenització de Roma i, ja a partir de l'època imperial -en què aquesta època va continuar-, un sorgiment d'un flux invers de la Roma imperial vers el món hel·lenístic, tot creant el món clàssic del qual tots, algun cop a la vida, hem sentit a parlar.

II. HIPÒTESIS

Encara que realment un treball com el següent troba dificultats a l'hora de formular hipòtesis, ben és cert que parteix d'una pregunta senzilla, com pot ser: *Com es produeix la creació del món clàssic, dins un marc harmònic, mitjançant la unió i fusió de dues civilitzacions diferents?* La realització d'aquest treball consta d'una llarga i prèvia acumulació d'informació i un procés previ d'estudi del context històric donat que, en cas de ser al contrari, el més possible seria desviar-se o especular en matèria històrica. Encara que la hipòtesi no es podria fer sense aquesta informació prèvia, en el meu cas i per la meua curiositat vers el coneixement de la història i consegüent afició per l'antiga Grècia i Roma, he pogut reunir els meus recursos i coneixements previs per a plantejar les següents hipòtesis:

La creació del món clàssic es tracta d'un procés progressiu de fluxos civilitzatoris que s'alternen entre els segles II aC i II dC.

La integritat política d'ambdues civilitzacions no és deformada, sinó que es completa un aliatge.

La integració de les dues cultures es dona gràcies a la influència que es reben en ambdues elits socials, l'aliatge es dona mitjançant un procés polític que es desenvolupa arran de les eclosions culturals.

Per poder resoldre aquestes incògnites, fixem els següents objectius:

- Conèixer el context històric des del segle II aC fins al segle II dC.
- Conèixer el context social i cultural de les elits aristocràtiques en el cas romà.
- Analitzar les similituds i les diferències entre ambdues civilitzacions i de quina manera afecten en la mateixa assimilació cultural.
- Aplicar els coneixements obtinguts en la creació d'una tesi que especifiqui el procés d'unió i expliqui la perpetuïtat d'aquesta d'una manera política.
- Entreveure la consecució dels fluxos civilitzatoris per mitjà d'un seguiment de l'eix cronològic.

Aquests objectius són clara mostra d'una elaboració gradual que es nodreix d'informació bibliogràfica existent, tant de fonts primàries o secundàries com de troballes pertinents a l'arqueologia, i constantment contrastada.

Per tant, el treball compta amb tres diferents estadis: un estudi bibliogràfic, aplicació de la teoria política i filosòfica actual, i tant l'ús de la comparació com de la lògica com a forma d'aprenentatge i conclusió. Tota l'elaboració pertanyent al Treball de Recerca està

destinada a verificar o falsar, per mitjà d'informació contrastada i objectiva, les anteriors hipòtesis.

III. EL MÓN CLÀSSIC: ANTECEDENTS

A. La crisi del món hel·lènic

Hellas

Des de temps remots el conjunt de poblacions de l'àrea de l'actual Grècia comencen a desenvolupar les seves primitives comunitats. La terra dels grecs té una llarga història i la seva fundació com a civilització troba un origen controvertit en l'Edat del Bronze, amb les cultures micènica i minoica. Tanmateix, no podem parlar d'una concepció d'habitant grec com a hel·lènic sense tenir en compte l'inici de la ciutat-estat o *polis*, procés que es donarà després d'una invasió dels pobles doris, entrant al segle IX aC.

Els segles VIII i VII aC tenen en comú l'explotació del creixement i el desenvolupament de la civilització hel·lènica. Per aquest moment, a la península balcànica, que per la seva natura geogràfica no era molt fèrtil, les diferents poblacions constitueixen els seus organismes socials i emprenen una tasca de colonització arreu del mar Mediterrani, situant colònies a la Jònia (l'Oest d'Anatòlia), el Mar Negre, l'Egeu, Sicília, la península Itàlica, el nord d'Àfrica (Cirenaica), a les Gàl·lies o, a Hispània. Aquesta etapa, coneguda com a Època Arcaica, constituirà l'extensió territorial del món hel·lènic, l'extensió d'una cultura politeïsta i que, pel que sabem per la cultura popular, ja havien cultivat les arts i la literatura de mà de l'Èpica i la Tragèdia, de mà dels seus ciutadans i dels seus herois.

La cultura hel·lènica, diversa en la seva extensió, compartia l'existència de personatges sobrehumans, invictes i gloriosos que residien en el cim de l'Olimp, cim més alt de Grècia i representaven els valors de la seva civilització, tant és així que la seva representació i creença era pròpiament humana. El fet que el culte religiós estigués vigent dispensava un nexa moral amb la ciutadania i els encomanava certs objectius de vida, així com la realització de la seva pàtria -les *polis* tenen un significat diví, un origen mític i elits escollides de mà del Déu en qüestió- o crear una necessària aspiració a formar famílies i trobar el bé comú. Així i tot, la cultura grega es desenvolupa principalment amb els corrents intel·lectuals i poderoses, trobant que el poder quedava restringit a tradicions aristocràtiques i a aquelles persones aptes.

Imatge 1: El món grec cap el segle VI aC.
<https://4.bp.blogspot.com/-tzeOPnvyOL8/VWG1Zz9YV7II/AAAAAAAAAOho/H3dkVQmNPOc/s1600/expansiongriegamediterraneo.jpg>

Sens dubte, la creació d'una societat amb un fort sentiment identitari i amb certs ideals compartits arreu del territori d'influència d'aquesta civilització genera un nucli territorial on sorgiren grans potències. Cal aclarir els costums de les *poleis* gregues quant a l'àmbit marcial i diplomàtic, puix que el costum principal per sostenir la pau i mantenir la ciutat amb un cert ordre era entrar en conflicte amb el veí; tanmateix, la guerra s'havia de fer sense excessos donat el seu conseqüencialisme. Com a resposta a un continuat conflicte esdevé la necessitat de formar lligues o aliances de *poleis*, normalment engendrada per superioritat o per conquestes (subjugació).

Hellas, o l'Hèl·lade, estarà compresa en l'actual territori de Grècia, Anatòlia i la Magna Grècia (sud de l'actual Itàlia) on existeix un entramat de ciutats amb autonomia i amb tradicions pròpies, és a dir, *polis*. El pensament hel·lè està fonamentat, desenvolupat i gira al voltant de la ciutat; la societat civil està diferenciada segons el seu origen i condició dins la ciutat, condicionada també pel seu ofici o bé per la seva implicació envers la comunitat. Malgrat que la cultura es pot entendre com a universal dins el món hel·lènic, també hem d'analitzar les diferències i és que, degut a la divisió territorial, les identitats com a ciutat-estat i els costums de la guerra o la mitologia -aquesta mateixa, que tenia una legitimitat divina, també podia tenir referències sobre les ciutats existents o sobre el destí de qualsevol població, encara que fos per un mitjà mitològic, pels grecs era una de les raons per saber actuar enfront de la situació que se'ls presentés i tingués relació amb l'anteriorment comentada- constituïen una civilització heterogènia.

Les polis amb més transcendència històrica es valoren segons la seva activitat, les possibles innovacions i la seva màxima extensió; a saber, Esparta, Atenes, Tebes, Corint o Olímpia, entre altres. D'aquestes *poleis* coneixem diferents moments de la seva existència, èpoques de glòria i de pau, i d'altres èpoques de declivi o destrucció... En el cas de Tebes sabem de la seva hegemonia a la regió de la Beòcia, les seves tradicions militars com el *Batalló Sagrat*, les set portes de la ciutat i personatges com *Epaminondes*. Respecte a Corint, un enclavament estratègic situat en l'istme de la península del Peloponès, coneixem la seva expansió estructural gràcies a les fonts abundants de recursos naturals, una sortida al mar extensa, la fama d'haver estat la ciutat que engendrà el casc hegemònic de la península o per la seva destrucció durant la guerra de Roma contra la lliga Aquea. Olímpia, una polis creada pels Déus com a sinònim de fraternitat i competició; la *polis* de les Olimpíades, de la tradició esportiva més antiga de la història, on es reunien tots els atletes de totes les ciutats de

l'Hèl·lade, quan hi havia pau i s'aconseguia el prestigi. Malgrat que aquestes foren grans ciutats-estat de la civilització clàssica, les més importants seran Atenes i Esparta.

A l'Àtica sorgeixen diferents ciutats-estat així com Egina, Mègara o Atenes. La regió de l'Àtica és una de les regions menys fèrtils i abundants de la Grècia peninsular, per la qual cosa la converteix en la regió amb la menor quantitat de ciutats, tant és així que gran part del seu territori serà d'Atenes. D'altra banda, per la seva naturalesa, estarà fora de l'interès de poblacions estrangeres i de potencials perills. Atenes és, juntament amb Esparta, Micenes i Olímpia la ciutat més antiga del món hel·lènic i està empadronada per la deessa Atena, divinitat de la saviesa i de l'estratègia; una de les raons que la condueix (i l'estigmatitza) a trobar una manera més cívica i justa de conviure, tot aprovant el "naixement" de la democràcia.

La ciutat d'Atenes era el centre d'estudi dels filòsofs, la polis de les arts i de la política. Malgrat que situem la vida de la ciutat al voltant de la idea de la Democràcia, no hem de caure en tal anacronisme, ja que Atenes té una llarga història que es remunta a les poblacions micèniques i neolítiques. Com bé ens descriu Tucídides a la seva *Història Universal*, les *poleis* de tota Grècia comencen, anys abans de la campanya de Troia, a instaurar-se en ciutats, petites comunitats liderades per un tirà¹; per tant, la ciutat d'Atenes tindrà un passat tirànic, començant per una monarquia promptament destituïda per una oligarquia tradicional aristocràtica que anirà desenvolupant certs trets a mesura que la ciutat experimenta un creixement notable.

Amb Soló, arribats a segle VI aC, la ciutat d'Atenes reformula la consistència de les seves lleis naturals -que aproven i donen sentit a segons quin tipus de sistema polític, en aquest cas, l'oligarquia aristocràtica-, atès que aquest personatge idea un codi de lleis que estimula processos executius en favor d'un equilibri de poder i reformula el consell d'oligarques de l'aristocràcia atenenca, introduint altres càrrecs en representació dels diferents sectors de la població. Soló és considerat la llavor de la molt posterior anomenada *Demokratia*, que serà batejada finalment per Clístenes (~508 aC) amb la vana memòria de la tirania de Pisístrat i la crisi de successió dels seus hereus (Hipies i Hiparc).

La *Demokratia* oferiria un gran ventall d'oportunitats a la població lliure de la ciutat i la seva constitució generava un espai perfecte pel sorgiment de noves idees i de moviments revolucionaris, així com la màxima explotació del coneixement en la filosofia (som

¹ La noció de tirà pels hel·lens era la d'un usurpador de la sobirania. Qualificació afegida sense seguir cap sentit respecte de la manera de reproducció del poder.
Tucídides (2019), *Historia de la Guerra del Peloponeso*, ed. Gredos; Madrid

conscients de l'existència d'escoles filosòfiques així com de personatges importants: Sòcrates, Plató i Aristòtil), nous estadistes i un prestigi molt ample. Aquest sistema estava influenciat pel sector social de les elits i els propietaris de terres, per tant, era una resolució electoral reduïda sobre la població total (s'estima que només el 10% en aproximació podia exercir el dret a vot); tanmateix, en les seves justificacions trobem no només la ja llarga tradició aristocràtica, sinó la intervenció de personatges amb capacitat econòmica per dur a terme el càrrec polític, diners que haurà de posar en el procediment del seu mandat. Atenes estava subjecta a la seva classe noble, a la destresa d'Atena: el llinatge oligàrquic, però poderós i culte que representaven els *aristoi* (literalment: els millors); aquests personatges estaven inclosos dins l'aristocràcia donat que havien satisfet els interessos de la *paideia*, l'ensenyament holístic en una prova per validar les capacitats individuals dels homes de la ciutat.

D'altra banda, trobem Esparta, la mítica ciutat dels èpics soldats que acompanyen Leònides en el pas de les Termòpiles, tot esperant l'enemic per farcir-se de morts i morir honorablement... D'alguna manera, l'escena que presenta el cinema respecte dels espartans no és tan distant, però és evident que l'èpica d'una pel·lícula bèl·lica denota molt el paper de la realitat.

Esparta és la polis hegemònica de la Lacedemònia o Lacònia (segons el dialecte del grec utilitzat), regió pròspera del sud de la península del Peloponès; ciutat d'antiga soca, nascuda dels amors d'Esparta amb Lacedemoni i seu del llinatge marcial més estigmatitzat de la història. Esparta està regentada per un govern diàrquic a conseqüència de la seva pluralitat tribal i la concepció d'un govern estable i permanent, ja que la cultura dòrica espartana estava destinada a la guerra, certament es pot tractar Esparta com una societat marcial, adobada d'homes i dones forts, regida pel Consell d'Ancians i militarment dirigida pels diars. L'estabilitat de la ciutat de la Lacònia estava constituïda principalment per la força de la seva població, la destresa militar i la producció dels ilotes; de fet serà una de les ciutats més destacades gràcies a la seva diferent estructura arquitectònica -una ciutat sense muralles ni acrópolis-, la seva idiosincràsia i a ser la primera hegemonia de l'Hèl·lade². En el cas d'Esparta, la política quedarà reduïda al consell d'ancians que tractaran el destí de la ciutat; però com dic, la política no serà un aspecte important pels lacedemonis, sinó la supervivència i la perícia militar que s'aconsegueix mitjançant un entrenament complex i durador, el tresor d'Esparta: l'agogé.

² Es considera que Esparta era una potència important cap a l'any 650 aC. Pausanias (1994), *Descripción de Grecia*; ed. Gredos, Madrid

L'expansió de la ciutat dels primers hoplites³ va esdevenir transcendent al futur del món hel·lè, perquè la seva total expansió per la península del Peloponès la va dur a trobar-se amb les altres grans ciutats així com Corint o Atenes, aquesta última en què intervé en múltiples casos construint així una relació complicada condicionada per un passat entremaliat, que es convertirà en la rivalitat més gran de l'Hèl·lade.

Al segle V aC es dona la màxima esplendor de les *poleis* gregues, amb les Guerres Mèdiques del 490 al 448 aC a les quals els grecs es defensen units en lligues (lliga de Delos i del Peloponès) contra els intents d'invasió dels perses de mà de Darius I, Xerxes I i Artaxerxes I. A conseqüència de les guerres contra els aquemènides i el gran botí alliberat, una posició elevada per part d'Atenes, que es proposa com a hegemonia del món grec i el parador del tresor obtingut genera una sèrie de tensions que comencen amb un conflicte entre la ciutat de Corint i Atenes, però què es desenvolupa majoritàriament amb la intervenció espartana, tot obrint un altre episodi bèl·lic encomiable, on es veuran incloses totes les *poleis* de la lliga Peloponès amb seu a Esparta i totes les *poleis* de la lliga de Delos, amb Atenes al capdavant.

Imatge 2: Guerres Mèdiques.

<https://historiaeweb.com/wp-content/uploads/2018/01/Ilustraci%C3%B3n-sobre-el-momento-de-la-carga-final-del-general-Mardonio.jpg>

La continuïtat dels fets marcial i la treva inconsistent dels conflictes debiliten l'Hèl·lade que, després d'haver patit una consecució de fets històrics transcendentals i diversos canvis d'hegemonia (després del llegat de Pèricles abans de la guerra i durant el primer any, el llegat oligàrquic d'Esparta després de la guerra i, finalment, la pau imposada per Tebes de mà d'Epaminondes) tot el territori d'influència grega queda immers en una situació crítica que, cap a l'any 338 aC romandrà exposada a les falanges macedònies de Filip II.

Alexandre el Gran: Hel·lenisme

Les *poleis* gregues, les mateixes de les Guerres Mèdiques, les escollides pels Déus en la seva creació, les escollides per a formar civilització, la gloriosa ciutat d'Atenes de Pèricles, l'Esparta de l'*agogé*... Ara aquelles ciutats lliures estaven sota la protecció dels basileus, del monarca que regna des de la seva cort, dels hereus del que fou, tot i ja formar-ne part, el

³ L'aparició dels soldats hoplites no és clara i no hi ha molta certesa de la seva primera existència, tot i això, s'estima que durant els conflictes d'Esparta amb els argius al segle VII, es creen els manípuls d'hoplites. Fox, Robin Lane (2007). El mundo clásico. La epopeya de Grecia y Roma. Barcelona: Crítica. p. 113

major imperi de l'Hèl·lade, aquell projecte holístic que liderava el fill de Filip II de Macedònia: Alexandre III Argiad, més conegut com a Alexandre el Gran.

Imatge 3: Alexandre el Gran

https://historia.nationalgeographic.com.es/medio/2018/02/28/el-mosaico-de-issos_1280x768.jpg

Després de la conquesta de la Grècia peninsular (de la Grècia Mare, com deia Pausànias) per part de Filip II i durant les negociacions entre el regne de Macedònia i l'Imperi Aquemènida, el rei és assassinat el 336 aC a la ciutat d'Egas (Vergina). La mort de Filip II suposa una desestabilització prematura, obligant al regne de Macedònia a trobar un hereu en el menor temps possible sense que es repercutís en l'estabilitat de la mateixa noblesa macedònica. Com que era el fill més gran

dels que havia tingut Filip, Alexandre va ostentar el títol de monarca, una herència no del tot completa. A causa de la sobtosa mort, les poblacions indirectament subjectes als territoris del regne van veure l'oportunitat de tornar a la situació d'abans de la submissió; a saber: les *poleis* de l'Hèl·lade com Atenes o Tebes havien decidit revoltar-se mentre que Alexandre havia de consolidar el seu poder enfrontant-se a l'oposició macedònica i a sufocar les tribus tràcies i il·líriques al nord balcànic. En qüestió de dos anys, Alexandre venç els il·liris i els tracis i s'endinsa en Grècia, propagant la destrucció dels elements més identitaris de la ciutat de Tebes, acabant amb el conflicte i deixant la ciutat d'Atenes impol·luta, demostrant la providència i compassió del seu regnat. És en aquest moment quan torna a consolidar la Lliga de Corint on, a excepció d'Esparta, estaven incloses totes les ciutats de Grècia.

Una de les ambicions de Filip II, el gran creador de les falanges i la cavalleria pesada dels *hetairoi* (companys), era començar una campanya a l'Anatòlia contra l'Imperi Persa; gesta que va dur a terme el seu fill en resposta a l'assassinat⁴. Grècia estava sota la protecció del regne de Macedònia, l'Hèl·lade formava part d'una lliga que ja no comptava amb la total autonomia que podia haver tingut en altres temps, quelcom possible per la mateixa concepció de discòrdia que havien mantingut des de sempre les *poleis* encara i formar part d'alguna lliga. L'homogeneïtat del territori hel·lè i una construcció mitjançant la concòrdia estableix

⁴Les creences populars esmentades a Plutarc sobre Alexandre diuen que l'assassinat del seu pare havia estat orquestrat per Àtal i Cleòpatra, l'un per conspirar contra el rei i la darrera per fer entronitzar el seu fill, ajudada de la gran corona persa.

Plutarc (1821), *Vidas Paralelas*, Elejandria, Madrid. Alexander Magnus; X.

un nucli auri d'esperança i prosperitat al territori grec que, a més, és coneixedor de les noves victòries d'un jove home, fent fermentar l'esperit unificador de tota l'Hel·lade.

Alexandre trepitjarà les terres d'Anatòlia amb molta oposició, demostrada en les consegüents batalles del riu Grànic, el setge d'Halicarnàs o la batalla d'Issos. En una segona empresa, el jove monarca conquereix el Llevant del Mediterrani mitjançant el setge de Tir, mentre l'Imperi Persa es recomposava; i en una continuïtat de les campanyes militars s'endinsa en Egipte, que era també territori aquemènida des que Cambises II el prengué el 525 aC. Allà, respectant i admirant la mil·lenària civilització del Nil, serà proclamat fill de Ra i *Nesut-bity* o *Faraó* d'Egipte després de la seva visita i pregària a l'Oasi de Siwa, donat que la seva entrada havia estat vista per les elits egípcies com una salvació. Més tard, l'any 331 aC Alexandre venç definitivament al gran rei persa Darius III a la batalla d'Arbela, més coneguda com a Gaugamela i s'apodera de tots els territoris del recentment depositat imperi aquemènida, edificant ciutats en el seu nom arreu del territori conquerit com Alexandria a Egipte o Alexandria Bucèfala a Bàctria, i embellint les ciutats de més pes per a la història com Babilònia, Persèpolis o Tebes (Egipte), tot completant la seva aspiració: exportar el món grec al món dels *barbaroi* i trobar un punt intermedi entre les cultures autòctones i l'hel·lènica. Com és el moment més important del regne de Macedònia i la màxima expansió de la influència hel·lena es consolida una nova concepció de civilització, iniciant-se una nova etapa per la història de Grècia: l'Hel·lenisme i l'Ecumene.

El món grec, aleshores, rep una gran influència per part dels pobles nous de l'imperi persa i en el seu si s'incorporen nous corrents filosòfics i artístics, una gastronomia més extensa, la concepció d'art s'estén com a nexa principal de l'Ecumene, l'extravagància dels pobles indoiranics entra de sobte també, i amb molta reverència, ocasionant un nou estil de vida molt diferenciat del model atenenc o del model lacedemoni. A més, com a nou model de vida pròpiament hel·lenístic també s'entén la incorporació d'una moneda comuna i d'un sistema de llengües més coordinat; en el cas de la llengua dels grecs, es du a terme la construcció d'un dialecte comú per a tots els habitants de l'imperi; el que serà l'idioma grec *koiné*, o comú.

Encara que tot semblava tenir un gran moment de prosperitat i pau, la incipient mort d'Alexandre a Babilònia genera un caos que es

Imatge 4: Sarcòfag Alexandre el Gran
<https://academiaplay.es/wp-content/uploads/2022/09/Sarcofago-Alejandro.jpg>

propaga arreu dels seus dominis, on la caiguda del més reverend dels homes mai vist és sinònim d'instabilitat i feblesa, puix que no hi havia hereu que el succeís. En un moment de pau i prosperitat advé l'esdeveniment menys esperat i l'imperi entra en un procés de desintegració a causa del problema de successió.

Guerra dels Diàdocs

Els generals més propers a Alexandre intervenen ansiosament en la crisi interna de l'imperi, tot acabant rivalitzant els uns amb els altres i dividint l'imperi d'Alexandre. De la divisió engendrada pel repartiment il·legítim dels generals hel·lenístics sorgeixen el regne ptolemaic d'Egipte, governat per Ptolemeu I Soter; el regne antigònida, d'Antígon Monoftalm; Les províncies de la Tràcia, la Bitínia i part de Macedònia queden sota el comandament de Lisímac; Macedònia sota el regnat d'Antípatre i; encara que més tard, Seleuc I crearà l'Imperi Selèucida.

Tots els hereus del legat del macedoni intenten retornar a la glòria del mateix Alexandre, processos que es veuran influenciats pels diferents esdeveniments a territori hel·lenístic com el destí del sarcòfag d'Alexandre, les invasions gàlates a l'Anatòlia, les consegüents revoltes dels cabdills de la Tràcia, la independència i desmembrament de la Lliga de Corint o la creació de nous regnes com el del Pont, Pàrtia i les guerres entre hel·lènics i indis.

El segle IV i III aC es completen amb la instauració del domini grec per tot el territori conquerit. En aquest moment es dona un procés d'assimilació en les diferents províncies dels diferents regnes dels diàdocs. Es donen els casos de la creació d'una cultura fusionada en territori egípcia, on Ptolemeu I Soter crearà la seva pròpia dinastia, anomenada *Làgida*, mitjançant el suport de la població tradicional egípcia. Aquesta assimilació perfecta ja esdevé possible amb la presència d'Alexandre, però serà Ptolemeu qui aconseguirà reunir els trets més importants de la cultura egípcia per tal de crear una justificació amb la qual poder absorbir el poder sense oposició. El treball que finalitza Ptolemeu és tota una obra mestra, puix que engendra una nova visió del món del Nil, absorbint les tradicions clàssiques del lloc, tot relacionant l'essència del *Nesut-bity* amb la mateixa figura del *Basileus* grec per mitjà de les divinitats i les matemàtiques. Converteix Alexandria en la capital del regne, que restava unit i encara mantenia l'essència dels seus orígens de feia mil·lennis, i la renova introduint la biblioteca del món i la floreix amb la finalització del Far d'Alexandria. La moneda, però, és

també introduïda no només amb el sentit lògic del material, sinó amb un caràcter propagandístic, quelcom poc visible a la regió.

En el cas d'Anatòlia i Síria, la instauració de l'hel·lenisme es dona en comptagotes per la ràpida expansió dels regnes antigònides, ptolemaics i les guerres sostingudes entre els diferents diàdocs. Encara que les guerres del primer terç del segle IV aC són precoces, seguides i molt desbaratades, trobem que s'instauen amb pràctica senzillesa un grup de nuclis de satrapies diferents al llarg del territori tot enginyant noves dinasties, com és el cas dels antigònides o els antipàtrides, que es veuran immersos en diverses guerres pel control de Macedònia i Àsia.

La mort d'Antípatre serà un dels punts clau per a l'esdevenir del món hel·lenístic, clar que fa hereu al seu amic d'armes Polipercont, tot rivalitzant el seu fill, Cassandre amb la nova regència. D'aquesta herència esdevé una crisi interna a Macedònia que resulta en una guerra civil pel tron. En aquesta guerra, Cassandre donarà mort a Olímpia, mare d'Alexandre i s'apoderarà del control de tota Macedònia tot anul·lant a Polipercont al Peloponès. Encara i això, Polipercont, que havia protegit la família reial i sostenia la idea imperial, continuava a creure en el seu company Èumenes, que es dirigia cap a l'Anatòlia en veient la ràpida desestructuració d'Àsia per part d'Antígon, Lisímac i Cassandre; tot i això, Èumenes només va poder establir un enfrontament amb Antígon. D'aquestes guerres surt enfortit Antígon I Monoftalm, qui es proclamarà diàdoc hegemònic i clar successor del jove Alexandre. La derrota d'Èumenes a la Síria de mà d'Antígon constitueix la fi de la successió directa i total del llegat d'Alexandre car que els partidaris de l'herència imperial (Pèrdiques, Èumenes, Olímpia, mare d'Alexandre i Filip III Arrideu) han estat evitats, o bé se'ls ha donat la mort.

L'antic imperi de Macedònia engendrat pels regnats de Filip II i d'Alexandre el Gran ha quedat dividit en diferents regnes i satrapies, governades pels generals d'aquest últim. Una divisió que torna a trencar els nexes de la societat hel·lènica i que deriva en la construcció de l'hel·lenisme, una aspiració globalitzant del terme hel·lè que es dona en la plenitud de la seva cultura. Els territoris romanents, dispersos i enfrontats acullen el grec *koiné* com a llengua franca, la moneda grega s'instaura a tot el territori hel·lenístic i la cultura millor acceptada i considerada és la de les divinitats i les proeses dels fills d'Hellen. El llinatge d'Alexandre, encara que en matèria de cultura, prestigi i llegat és etern, en termes de govern directe i proliferació dinàstica es veu finalitzat quan Antígon I Monoftalm es proclama basileus d'Àsia el 316 aC, iniciant un nou procés de divisió que acabarà amb la independència de totes les satrapies de poder (Egipte, Macedònia i Tràcia). En resposta a l'hegemonia d'Antígon i per evitar l'acompliment de les ambicions d'aquest, els regnes Ptolemaic, traci i macedoni

formen una coalició i decreten un ultimàtum al regne antigònida. Antígon, encara i la seva avançada edat, accepta l'enfrontament, tot iniciant la Tercera Guerra dels Diàdocs.

El conflicte s'inicia el 314 aC amb els intents del vell diàdoc de portar la guerra a Europa, on es troba la família d'Alexandre; malgrat això, els esforços dels objectius són infructuosos puix que la potència a tenir en compte és el regne d'Egipte de Ptolemeu I, qui replega la província de Síria, i qui amenaça a l'Orient. La guerra comença amb la ràpida expansió de les tropes antigònides per la Síria i el Llevant, però és represa pels enemics al setge de Tir i la consegüent batalla de Gaza el 312 aC, on les tropes

Imatge 5: Falangites hel·lenístics.

<https://i.pinimg.com/564x/08/bd/07/08bd070832c650974c485a10cd11b764.jpg>

de Ptolemeu I Soter vencen les tropes antigònides dirigides per Demetri Poliorcètic, fill del rei d'Àsia. Mentrestant, Seleuc, un dels generals més joves d'Alexandre torna a Babilònia a recuperar la seva satrapia; en arribar és reconegut com a sàtrapa i comença un procés de conflictes que el van engrandint, provocant la pau del 311 aC entre les potències anteriors i començant la guerra per Babilònia, de la qual sortirà vencedor. Amb la batalla del 25 d'Abu, Seleuc I *Nikator* venç definitivament a Antígon a Àsia i, a la batalla d'Ipsos Lisímac, Cassandre i Seleuc vencen i li causen la mort; de seguida, Seleuc s'incorpora com a nou diàdoc controlant el vast territori de Pèrsia, Atropatene, Síria, Celessíria, Babilònia, Assíria i Anatòlia. Pel que feia a la Macedònia, Cassandre es proclama rei sobirà de les terres de Macedònia i la Grècia mare, assassinant als familiars romanents del més gran dels homes de l'antiguitat.

En una altra guerra intermèdia, Cassandre morirà, provocant la situació perfecta per a l'herència d'Antípatre II. Malauradament per Antípatre, la seva autoritat no és reconeguda i Demetri Poliorcètic, qui havia fugit de la destrucció del regne del seu pare, entaula una petita guerra que sotmet Macedònia sota el seu control. És en aquestes condicions quan esdevenen les invasions gàlates al nord de Grècia i a l'Anatòlia, tot forçant als líders hel·lenístics a atendre les invasions estrangeres i posar-hi una treva al conflicte fratricida. Demetri I Poliorcètic es proclama rei de Macedònia i torna a instaurar la dinastia antigònida. Tot i això, una coalició de forces epirotes i tràcies envaeixen Macedònia de mà de Pirrus d'Epir i Lisímac, doblegant l'exèrcit de Demetri, qui mor. L'aparició d'un descendent no desitjat a la cort ptolemaica i la consegüent deportació sota la protecció de Lisímac fa que aquest

assassini a Agatocles, possible hereu del regne. Gràcies a la sobtada mort d'Agatocles i la inoperància de Ptolemeu Ceraneus (provinent d'Egipte) provoquen la guerra entre Seleuc i Lisímac, essent aquest últim vençut de manera humiliant i mort el 281 aC a la batalla de Corupedi. En tant, Antígon II Gónatas, fill de Demetri II i nebot de Demetri Poliorcètic recupera el regne de Macedònia i s'instaura finalment fins a la conquesta romana el 168 aC; els territoris més orientals de l'antic imperi macedoni seran reconstruïts gràcies a les proeses de Seleuc I i d'Antíoc I, que fundaran les ciutats d'Antioquia i Seleucia del Tigris.

Les polis lliures

En el cas de les diferents ciutat-estat romanents al voltant del territori hel·lenístic, la situació és diferent pel fet que la independència de la qual havien gaudit sempre per la seva

Imatge 7: Macedònia després d'Alexandre

<https://i.pinimg.com/564x/de/af/3f/deaf3fee45e38adb835d43c0e59992c2.jpg>

condició es veia reduïda o, si més no, relacionada directament amb els moviments imperials gràcies a la formació de lligues més poderoses pel que respecta als àmbits econòmic i polític, però encara albirant una gran manca de *germandat alexandrina*⁵ engendrada per la descomposició de la lliga de Corint, les desavinences entre les demagògies més rellevants així com Demòstenes o Demetri de Falern, per exemple. Grans personatges sorgeixen, però són ràpidament apartats per la magnificència dels nous protagonistes, els diàdocs.

En aquest nou període, anomenat *Hel·lenisme*, les polis de les glòries contra els perses, de la democràcia o de la raça dels braus són àmpliament superades per les noves polis, centres d'urbanitat, cultura i política. L'àgora queda reduïda a les posicions locals, convergents amb les altres segons l'organització de la província o regió, que debaten les qüestions municipals, però sense cap sentit patriòtic ni autosuficient. La noció de la *polis* com a ciutat autàrquica i sobirana queda abruptament enfosquida per la presència de la idea de l'Ecumene, de l'expansió territorial i de l'esplendor pacífic de les conquestes militars.

⁵ Com a *germandat alexandrina* s'entén una unió homogènia dins el territori de l'Hèl·lade sense diferències polítiques o econòmiques. S'atribueix al llegat d'Alexandre i del seu pare Filip II, que van unir tot el territori de l'Hèl·lade sota un mateix nom.

Dins el complex escenari de la Grècia continental trobem dues diferents lligues: la lliga Etòlia i la lliga Aquea, a més del regne d'Esparta a la Lacònia, les ciutats de Rodes i Pèrgam. La lliga Etòlia situada en el marc central de Grècia, fronterera amb la Tessàlia, estava formada per un conjunt de *poleis* com per exemple Termo, Mantinea o Tegea; la lliga era dirigida per una assemblea de representants i la seva especialitat comercial era el poder agrícola que aprofitaven del seu poc fèrtil territori, però també existia una gran presència de pirateria autòctona. La seu de la Lliga Etòlia era la ciutat de Termo. En el cas de la lliga Aquea trobem una coalició de nombroses *poleis* d'origen aqueu, com Egas, Patras, Argos o Megalòpolis. La lliga Aquea era dirigida per un *strategos* a l'estil de les comandàncies de l'imperi d'Alexandre, que s'escollia cada any de manera democràtica, amb un vot per ciutat. La lliga de les *poleis* aquees i més tard dòriques funcionava com un estat proto-federal, ja que existia una mínima representació de cada ciutat i una màxima representació amb la construcció de les magistratures de *strategos*, *hipparcos*, *hupostrategos*, *grammateos* i *demiurgos* (estrateg, general de cavalleria, sots estrateg, secretari de la lliga i representant delegat de cada ciutat, respectivament).

Els casos de les ciutats-estat que van formar regnes trobem Esparta, que va entrar en decadència després de perdre la guerra contra la lliga Aquea el 222 aC, seguidament de la caiguda del poder adquirit per la lliga Etòlia, que va quedar supeditada al control tributari de Macedònia. El cas de Pèrgam o Rodes és privilegiat, si bé no havien tingut mai una rellevància tan completa, en temps d'Alexandre havien pogut desenvolupar-se econòmicament, obrint-se per mitjà de la pau al Mediterrani i al centre d'Anatòlia. Rodes s'estén per la Lícia i ocupa el sud de l'actual Turquia, tot reunint les places comercials importants en consonància amb el regne ptolemaic d'Egipte, que controlava l'illa de Xipre i la Cilícia. Pèrgam, a conseqüència de la caiguda d'Antígon, la feblesa dels exèrcits selèucides a la zona de Lidia i la Paflagònia i la invasió dels celtas a la Galàcia obté camí ral a una expansió militar jocosa. Els diferents reis de Pèrgam, com Àtal I i Èumenes II, conquereixen la Lidia, expulsant els romanents imperials d'Alexandre i sotmetent els gàlates a l'Anatòlia; la seva expansió farà créixer el

Imatge 8: Lligues de l'Hèl·lade
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/c7/Map_Cleomenean_War_%28geo%29-pt.svg/220px-Map_Cleomenean_War_%28geo%29-pt.svg.png

regne en prestigi, i serà objectiu dels selèucides, raó per la qual busquen l'ajuda d'una potència estrangera, com aleshores serà Roma.

L'entrada al segle II aC per part del llinatge de les *poleis* queda molt diluït en un marc molt més ambiciós introduït per les elits dels grans regnes del món hel·lenístic. La mort d'Alexandre el Gran desestabilitza l'equilibri de què havien gaudit els hel·lens i la situació es torna cruenta amb l'inici de guerres constants pel control de les diferents delimitacions internes de l'imperi. Encara que l'ambició de restaurar la pau i la tradició mitjançant el projecte d'Alexandre va ser una de les raons de més pes per a la legitimació dels diferents regnes dels diàdocs, és evident que la divisió i la pluralitat de noms amb poder va declinar la balança a favor de les ambicions personals dels generals, tot causant un esperit de guerra total i de desesperació imperial. Cert és que la guerra va ser gradual i estesa, per la qual cosa es dedueix que existeixen intermedis pacífics i la pràctica constant d'aquesta hostilitat la convertia en quelcom natural; tanmateix, la transcendència dels fets comporta una greu davallada del poder de la ciutat-estat i del declivi de les places més importants de la *classicitat* grega que són reemplaçades per les noves ciutats, completament diferents, molt més grans i urbanes; i per això, el fet que hi existiren grans regnes podia protegir el territori de l'Hèl·lade, és a dir, l'Hèl·lade estava protegida pels diàdocs els quals, a la vegada, constituïen l'Ecumene.

B. La República Romana cap al s. II aC

Romulus Rex Romae

La ciutat eterna neix a la riba del riu Tíber; una ciutat llatina d'influència etrusca, desitjada pels déus i engendrada per la voluntat pròpia d'una petita comunitat de colons farcits de fe i humils agricultors. Roma és el seu nom, nom peculiar i diferent, en referència del seu fundador, del llegendari Ròmul.

La creació de Roma rep una concepció colonial, segons el relat de l'actualitat, per part de poblacions etrusques. La legitimitat de Roma perdura gràcies a una connexió directa amb el món etrusc, però també gràcies a la inserció de població pròpiament llatina. El *Latium* és la província central d'Itàlia, el riu més important d'aquesta regió és el Tíber, cosa que garantia a Roma un lloc summament estratègic i, a més, privilegiat pel fet d'estar envoltada per natura i turons. Roma creix amb Ròmul, de qui s'especula el seu origen; a saber: segons la llegenda

de la mítica creació de Roma, Ròmul i Rem són bessons nascuts de Rea Silva, una vestal verge que engendra fills gràcies a l'actuació del déu Mart; Rea Silva era filla de Numitor, descendent directe d'Enees de Troia i rei de la ciutat d'Alba Longa. Quan s'assabenta dels fills, com és verge, els deixa a la voluntat dels déus al riu Tíber dins una cistella de vímet; aquests dos nadons, per la gràcia dels déus van a parar a la riba Oest del Tíber, on la lloba *luperca* els allesta donant-los temps suficient per sobreviure abans que un matrimoni de camperols del voltant els agafessin i criessin. Una altra idea defensada del naixement de Roma és el de la creació *motu proprio* de Ròmul amb l'albirament d'aus al cel per escollir el turó on construir la ciutat, aquesta idea, però, no té cap altre sentit estranger, sinó que ambdós germans provenen d'una mare verge que no pot fer-se càrrec dels fills i els deixa en mans de la *Fortuna*. Com estan protegits pels déus, són prodigiosos i tenen la voluntat divina de construir la ciutat que dominarà el món.

Encara i la construcció mitològica de la ciutat, és cert que hi ha documents i contínues referències primàries de l'existència d'una monarquia inicial, introduïda pel rei fundador: Ròmul iniciada el 753 aC. El cas és que aquest rei innova una ciutat-estat, d'un estil molt semblant al sistema estatal de les ciutats etrusques, el veí del nord. La construcció de la ciutat es veu altament influenciada per una situació d'immigració constant en la zona centre-sud d'Itàlia i condicionada per un augment de la població local en el cas del *Septimontium* (o els set turons). La frondositat dels boscos de la zona i les valls del Tíber formaven una constitució econòmica ideal per a la ciutat.

El regnat de Ròmul és molt diàfan, tota la informació que rebem tant per part de fonts primàries com per part de l'arqueologia és pràcticament nul·la com per obtenir un imaginari d'idees que contraposin la posició més aviat llegendària de Ròmul i la primera Roma. Ben és cert que Ròmul va entaular conflictes amb les ciutats del voltant, així com la mateixa Alba Longa o el territori dels Sabins, i sabem gràcies a Càssius Dió de l'existència de Titus Taci, que va col·laborar amb Ròmul al govern de Roma fins a la seva mort, mort que no va deixar passar Ròmul per afeblir el poder del senat i les assemblees, tot fent-se un vertader autòcrata.

La construcció política de Roma estava sustentada pel monarca, però també existien les assemblees d'ancians que tenien representació al senat, organisme que representava a

Imatge 9: La monarquia ciutat de Roma.
<https://gloriaderoma.com/wp-content/uploads/Roma-Monarquia-scaled-471x658.jpg>

l'aristocràcia i que aconsellava al monarca. Les decisions d'estat les encomanava el rei, i la jurisdicció del senat s'aprovava amb la classificació de l'edicte dins l'erari públic.

Roma va començar essent una monarquia diversa, el primer rei fou Ròmul, el pare fundador de la ciutat i qui va sotmetre la ciutat d'Alba Longa, també instaura el senat i governa en conjunt amb els sabins; en el cas de la segona monarquia, ja trobem un canvi dinàstic perquè el successor de Ròmul serà Numa Pompili, cònjuge de la filla del ja esmentat Titus Taci, que era sabí. La dinastia sabina s'obre pas i continua el seu llegat amb dos reis més: Tul·li Hostil·li i Anc Marci. Els sabins incorporen el llenguatge osc i la cultura marcial de les poblacions itàliques de l'interior, així com la inserció dels grups religiosos amb força política (*collegia*), la conquesta total de la ciutat d'Alba Longa i un projecte de construccions públiques pràctiques com el pont Sublici sobre el Tíber o el Janícul, una muralla defensiva contra els etruscs o la Cúria Hostília, on es reuniria el senat fins a temps republicà mig.

La mort d'Anc Marci obre les portes a Tarquini Prisc, que havia acompanyat sempre a l'anterior rei i, a causa dels seus serveis, aconsegueix accedir al tron. Tarquini Prisc provenia d'una ciutat etrusca sotmesa pels romans anys abans del seu naixement. El seu accés a la monarquia el constitueix el primer rei d'origen etrusc a la ciutat romana, tot iniciant la nova dinastia dels etruscs; introduïda per ell mateix, el seu fill adoptiu Servi Tul·li i, finalment, Tarquini el Superb. Els regnats de la dinastia etrusca estan caracteritzats per una gran planificació de la ciutat i per la instauració de noves construccions de caràcter greco-etrusc així com el *Fòrum* romà, el Circ Màxim o la *Cloaca Maxima*; d'aquesta manera també es va poder expandir la ciutat i augmentar la població, factor irreversible que li oferiria quantitat de mà d'obra i poder sobre les masses. L'augment de la demografia a la petita aldea la converteix en una ciutat digna d'admiració per la seva ràpida expansió, per la seva bona administració i per la seva temeritat, puix que Servi Tul·li instaura uns codis civils que entaulen temàtica militar, tot fixant un nombre de soldats per exèrcit (o, més tard, legió).

Possiblement, el rei més important de la dinastia etrusca i, amb molt poc dubte, de tota la monarquia romana és Servi Tul·li, ja que finalitza la construcció del nou plànol urbà de Roma, promulga noves lleis i codifica un tipus d'estatut romà, a més de conquerir nous territoris i subjugar altres poblacions i lligar-les directament a la voluntat de la ciutat del Laci. Els dos primers membres de la dinastia incorporen nous territoris, neutralitzen la zona de la Sabínia i el sud d'Etrúria, perfeccionen el pla urbà de la ciutat i hi incorporen la cultura etrusca en l'ensenyament de la noblesa. Malgrat les bones accions de la dinastia, existeixen dos episodis intranquils i perniciosos per a la continuïtat de la monarquia i l'estabilitat, després de la guerra entre els grecs *focis* (colons d'Empúries, Alaria, Massília i Sagunt) i

l'aliança púnico-etrusca, precisament després de la batalla d'Alalia el 537 aC arran de la victòria dels últims, Tarquini el Superb pren el poder mitjançant una usurpació del tron i convoca la *Curia Centuriata* per dur a terme una cruenta sèrie de guerres contra els etruscs. El regnat de Tarquini el Superb, encara i haver estat el més bel·licós, ben és cert que també està iniciat mitjançant un acte il·lícit, cosa que el va fer guanyar una constant il·legitimitat que va haver d'anar soldant a base de complots i accions pròpies d'un tirà de l'estil grec. Entre diverses accions de poca moral, trobem el motiu inicial del seu destronament que fou la permissió a son fill d'humiliar a la dona d'un senador, Lucrecia.

Imatge 10: Servi Tul·li
https://a58e396f2f.civaw-cdnwnd.com/985723472749a7c847c403faad0a4b04/200002397-4614346146/SERVIO%20TULIO%20SERVIUS_by_Rouille.jpg?ph=a58e396f2f

La monarquia acaba de mà de la voluntat popular, liderada per Luci Junius Brutus, Luci Tarquini Col·latí i Públicola, els qui lideren una assemblea al senat i decideixen anul·lar la presència dels tarquinis. En aquesta instància, el rei se situava assetjant la ciutat d'Ardea, i quan torna, l'exèrcit es dissol i el prohibeixen l'entrada. En una reunió a la Curia, es dicten lleis en forma de constitució i s'aboleix el règim monàrquic, creant-se la República Romana. Aquest nou model d'estat introdueix més participació política i garanteix una gran quantitat d'oportunitats, a més, introdueix les institucions tribals i d'assemblees, així com les magistratures dels còsols (en aquesta primera etapa, s'anomenen pretors), que seran dos còsols amb una sèrie de poders (serà la magistratura més poderosa) escollits cada any, d'aquesta manera el poder no l'acaparava una sola persona.

Després de l'expulsió del rei i una conseqüència de guerres entre les quals destaquem el setge de Roma per part de Lars Porsenna, rei de la ciutat etrusca de *Clusium* i a qui Tarquini el Superb havia requerit, la mort de Luci Junius Brut a la batalla de Silva Ària contra els etruscs i les gestes de la confederació llatina amb Cumes, polis grega de la península Itàlica, contra Arrunt, fill de Lars Porsenna, tot alliberant Roma del clientelisme forçós. La República neix per donar més llibertat i evitar la tirania, ja que un entramat de poders s'enfronten per tal de fer balança respecte a matèria política, poder i decisió.

Res Publica itàlica

La República Romana és fundada el 509 aC (segons el relat de Titus Livi el 245 a.u.c⁶), segons el registre antic, per la voluntat popular del poble romà i neix de mà de dos il·lustres patricis, que conformen la constitució de la nova forma de govern.

La *Res Publica* romana principalment estava constituïda per la presència de dues persones que ostentaven el poder que enguany havien tingut els reis, de manera que el poder quedava en més d'una mà, per tant, existia un equilibri; aquestes dues persones eren reconegudes primerament com a pretors, i finalment com a còsols. La República s'estructura mitjançant diverses magistratures, entre elles tenim els còsols ja esmentats, els pretors, elsensors, els qüestors, els edils entre altres. Dins la història de la República veiem que en una primera etapa, anomenada República Primerenca, quan Roma s'estén pel Laci, venent les ciutats de Veïs, Túsculum o a les poblacions veïnes i les invasions gal·les, la República Romana obté un procés de solidificació de les institucions i magistratures, per exemple, els enfrontaments entre el patriciat i la pleballa o la construcció d'un sistema punitiu contra els abusos de poders.

Abans de reconèixer les institucions i magistratures del govern republicà, hem de conèixer els primers anys de la república i com l'adveniment d'un procés legal, instaurat per aturar el descontentament i acabar amb el mal ús de les magistratures, anomenat *Decemvirat* assentarà la completa construcció de la República. Els primers anys de la República foren altament perillosos per a la vida d'aquesta i per la seguretat de la seva població gràcies a les guerres contra els volscos, hèrnics i llatins. Els consolats romans gaudien de totals poders i es basaven en el codi de lleis de Roma, que no havia estat escrit, és a dir, la construcció i la permanència d'aquestes lleis eren orals i la interpretació gairebé lliure, ja que el consolat feia un gran ús del marge de la llei per actuar de forma més avinent.

Imatge 12: Península itàlica, cultures al i estats al segle IV aC.

<https://i.pinimg.com/564x/db/c2/dd/dbc2ddb9610416a6a4c5c027aabbfa9a.jpg>

⁶ En el calendari romà era costum assenyalar i diferenciar els anys segons els consolats o bé amb l'any de fundació de la ciutat (a.u.c: ab urbe condita). I.E.S Fuente, *El Calendario Romano y la División del Tiempo*. Consultat el 21 d'agost

[http://www.iesfuente.com/departamentos/latin_comun/WEBs_clasicas/Kalendas/kalenda.htm]

Les guerres contra els eqües, hèrnics, volscos i ciutadans de Veïs havien generat una gran despesa pública, que es va convertir en un deute de grans dimensions, segons relata Titus Livi al seu llibre II: “Però la guerra contra els volscos era imminent i, per l’altra banda, la ciutat, enfrontada en si mateixa, estava encesa per l’odi intestí entre senadors i plebeus, degut sobretot a l’esclavatge pels deutes.”⁷ La ciutat estava enfrontada per la senzilla raó que els plebeus s’endeutaven ràpidament després de les guerres, ja que no existia l’*estipendio* o salari de soldat, aleshores, no podien mantenir la collita i com no eren productius no obtenien resultats positius, tot acabant en un deute injust. La consecució de les guerres contra els sabins i els veientins i el consegüent engrossiment del deute públic acaben edificant noves percepcions a la política sobre la guerra, a la qual accedeixen els Fabis, una cèlebre família senatorial, a sufragar una guerra mitjançant les seves pertinences, patrimoni i mà d’obra; una nova concepció de guerra i de consolidació del poder com d’estabilitzar l’economia de l’Estat. Aquesta serà una pràctica que es posarà en relleu a partir d’aleshores durant tota la República, però que també tindrà grans repercussions, ja que la victòria era símbol d’una bona inversió i d’una gran font de diners, però s’han de contemplar també les conseqüències d’una mala campanya, d’una derrota o del manteniment constant d’una guerra perllongada.

Aquest corrent d’esdeveniments són productes fonamentals per a l’esclariment de les magistratures, que es consoliden segons avança el temps, la població augmenta i es densifica i es constitueixen les incipients topades amb l’*ager publicus* i l’*ager privatus*. El problema del deute s’estanca i la desigualtat es va fent cada cop més gran, de manera que la població comença a sentir descontentament que es veurà reflectit en petites revoltes i grans motins. La llarga durada d’aquesta tensió finalitza amb una revolta general, abatuda i sufocada pel patriciat i els còsols. La instauració de les magistratures de la plebàlia a conseqüència de les fallides i el desfasament de les decisions dels patricis varen desencadenar en la construcció ideològica i constitucional dels *decemviri*, homes escollits tant per l’Assemblea Curiada, el *Consilium Plebis* i el Senat per a dur a terme l’elaboració d’un codi de lleis escrites per a mostrar indefinidament al fòrum de la ciutat; aquest codi de lleis és conegut com a les lleis de les XII taules, i allà es regulaven les opcions dels ciutadans romans, com també s’incorporava les vicissituds per al compliment de la ciutadania romana. La construcció legislativa d’aquestes magistratures es va contemplar com a una resposta als possibles abusos de poder per part del col·legi de còsols i, de fet, hi existeixen tres etapes de decemvirats. A la primera

⁷ El deutor que no retornava un deute dins el temps acordat quedava obligat a compensar al seu creditor amb el seu treball personal, encara que tècnicament no era un esclau, era un *nexus*, és a dir, un vassall personal. Titus Livi (2000), *Historia de Roma desde su fundación*, Libro II. Ed. Gredos Madrid.

es va instaurar la llei de les XII taules, a la segona es va intentar modelar el govern de manera il·lícita i es va corrompre el col·legi de decemvirs, emboirant la possible permanència d'un càrrec extraordinari com aquest i restablint per petició i votació de les assemblees i el poble de la ciutat el col·legi de còsols. És aleshores quan es confirma la permanència del col·legi de còsols i s'estabilitza la República en l'àmbit polític.

Els càrrecs i institucions de la República Romana són:

- Consolat: Es tracta d'una magistratura d'excel·lència, la més alta magistratura de la República i dirigida a liderar obres públiques, convocar assemblees o reunions de senat, dirigir les legions en temps de guerra i té preferència a l'hora de promulgar lleis.
- Pretor: La pretura era la magistratura que s'encarregava d'administrar i regular l'ús de les interdiccions pel marge de la llei, és a dir, s'assegurava que la llei es dugués a terme amb el seu vertader significat en els processos judicials.
- Qüestor: La magistratura dels qüestors era l'encarregada de la gestió de les finances i la reserva de les arques públiques de la ciutat.
- Edil: L'edil era un magistrat que, conjuntament amb altres tres edils més, portava l'administració social de la ciutat, s'encarregava de conservar els edificis i els carrers, organitzava jocs amb els seus propis diners i fiscalitzava els mercats.
- Censor: La magistratura de la censura estava destinada a la programació de processos per realitzar llistes dels habitants i dur a terme un cens, també s'encarregaven de fer la repartició dels ciutadans pel servei, supervisaven els costums i feien de guàrdies de la moral, controlaven els preus de les despeses pel Senat en obres públiques.
- Pontífex Maximus: El màxim representant de l'àmbit religiós i de les escoles religioses de la tradició romana. Tenia el control sobre el calendari, exercia el poder de la *potestas* en situacions d'urgència i portava a cap, juntament amb els edils, les festivitats de tipus religiós de la ciutat.
- Procònsol i propretor: Aquestes magistratures eren de caràcter extraordinari, aleshores no eren una magistratura corrent en temps de pau o en situacions de poca emergència, puix que només servien en cas de multiplicar la mà d'obra de les magistratures agermanades (consolat i pretura).
- Dictador: Una altra magistratura extraordinària era la dictadura, que s'encarregava d'acaparar tot el poder possible en mans d'una sola persona escollida dictadora per l'assemblea popular i pel Senat. Primerament, durava 6 mesos; Cèsar, per exemple, en va fer un gran ús.

La República acabarà arrelant-se als seus costums bèl·lics i s'anirà obrint pas per les regions del Laci i la Campània, però abans haurà d'acabar el conflicte amb la ciutat de Veïs, que serà envaïda pel cònsol Marc Furi Camil i començaran problemes amb l'administració religiosa i social, ja que la ciutat etrusca de Veïs fou una gran ciutat, centre de culte de la civilització i d'una gran abundància en recursos i arts. La vida a Roma es va fent més

Imatge 13: Institucions romanes

<https://i.pinimg.com/originals/69/4c/e4/694ce4f501182af68dcd5ed0dc62c2a2.jpg>

còmoda i tangible, la ciutadania romana s'emmotlla als nous corrents migratoris i la urbanitat de la ciutat eterna comença a destacar d'entre les altres del voltant. El conflicte de Veïs serà un punt inicial en l'expansió romana per Itàlia, però la seva finalització serà encara més problemàtica, puix que les altres ciutats etrusques entaularan conflicte amb Roma. Encara i aquestes noves hostilitats, els etruscs es dobleguen en amistat amb Roma per enfrontar un enemic nou i comú: els celtes.

La ciutat de Roma serà sacsejada i presa quasi a la totalitat per les tropes del cabdill senó Brennus, que venç els romans a la batalla d'Àl·lia al segle IV aC i assetja la ciutat. La conquesta de la ciutat es produeix sense oposició, la gent de la ciutat s'ha refugiat al cim del Capitolí. Marc Furi Camil es trobava assetjant Àrdea, ciutat independent llatina, quan s'assabenta de la catàstrofe succeïda a Roma. Àrdea cau i les seves legions van direcció Roma on vencerà els gals i alliberarà la ciutat. En nom de dictador, com a *princeps senatus*, promulga un discurs de motivació per a reconstruir la ciutat i, *Vae Victis* de la població romana, que es refà de les seves ferides malifetes. Arran d'aquests fets, Marc Furi Camil serà anomenat *Pater Patriae*, o pare de la pàtria per haver-la salvat de la caiguda i destrucció, i per haver contribuït en gran manera a la reconstrucció de la ciutat per la seva pròpia mà.

La República, però, no es cansarà mai i firmarà una aliança amb les ciutats de la Campània, sobretot amb la ciutat de Cumes, a la riba sud del riu Volturno. Arribaran els primers contactes amb els samnites, una confederació de tribus osques del centre meridional de la península i potència del moment. Els samnites s'aproparan als aliats romans i començaran els indicis de les guerres samnites (343-290 aC) on aquestes ciutats es veuran

amenaçades pel control de la confederació i entaularan conflictes bèl·lics que arribaran a Roma i la hi involucran. En una consecució dels fets, la jove República veurà el moment oportú per estendre's pel centre de la península i vencerà els samnites en una primera instància, però patirà una gran derrota a les *Forques Caudines*, on les legions dirigides per Espuri Pòstum Albí i Titus Veturi Calví seran emboscades i, sense grans pèrdues vençudes de manera tan humiliant que les faran passar sota el jou. Aquesta humiliació no serà perdonada pel Senat romà ni per les altes institucions.

Samnium: *Vindicta Furculae Caudinae*

La batalla de les Forques Caudines és un altre punt d'inflexió en la manera de percebre la conquesta, Roma es venjarà i començarà a controlar tot el territori del centre sud

el Imatge 14: Les Forques Caudines
<https://www.inmonews.es/wp-content/uploads/2016/08/Las-Horcas-Caudinas.jpg>

d'Itàlia gràcies a les consegüents derrotes dels samnites i de l'obertura que reben cap al mar Adriàtic, conjuntament amb l'avenç imparable de les legions romanes per territori costaner etrusc. L'obertura al mar Adriàtic significa obrir nous mercats i conèixer més a fons les cultures de l'altre costat del toll. Cap al 338 aC, Roma ja controlava Laci i la Campània, cap al 300 aC, ja controlava la costa central Adriàtica i Tirrena.

Les tribus Samnites encara lluitaran una Tercera Guerra el 298 aC, quan Roma ja s'ha establert en la regió de la Campània i el Samni, d'on desproveiran les terres a la Confederació Samnita i faran estat clientelar la resta del contingent de la confederació. L'absorció de les terres romanents dels samnites és un punt important per a la civilització romana, car que aquesta confederació li atribueix grans trets com una reforma de l'equipatge, noves tàctiques de guerra i batalla, la incorporació de noves cases aristocràtiques i d'un nou mercat com és el del vi i la pedra. Bovianum és una de les batalles més significatives, doncs els romans acaben per conquerir la ciutat capital i descobreixen les antiquades, però tradicionals i completes estances dels aristòcrates i de l'edificació del Samni. La Confederació funcionava amb l'estil republicà i en aquestes circumstàncies va poder complementar la legitimitat i la millora de la República Romana. A més, les legions romanes deixaran l'estil hoplític i començaran a treballar en l'art de la guerra mitjançant la tècnica dels manípuls, molt més logístics i flexibles. En aquesta tercera guerra, els romans hauran de combatre contra una aliança de

poblacions osques romanents (voluntariat en contra del domini romà a Màrsia, Sabínia i Iapígea), etruscs, gals, umbres i samnites. Encara i la superioritat de l'enemic, els romans vencen les forces en conjunt a la batalla de Tiferni (297 aC) i, encara en una batalla més colossal destrueixen els exèrcits de l'aliança umbro-etrusca-samnita: batalla del Sentino, 295 aC.

L'eliminació de l'enemic com a constant amenaça pel comerç terrenal i les disputes dels camins farà prosperar l'economia romana que no només es farcirà respecte a cereals de la Campània, vi de la Calàbria i Picentia i la pedra de les pedreres del centre d'Itàlia, sinó que introduirà nous plans d'urbanització, noves lleis de drets fiscals i tributaris, noves sessions senatorials i projectes arquitectònics de caràcter públic com la Via Appia o l'aqüeducte de Roma, l'Aqua Appia. A Roma, però, els abusos de poder encara estaven a l'ordre del dia i, la pleballa es va alçar en protesta contra aquestes accions per part de l'àmbit governamental, tot coincidint en un acte que acabarà assolint la inserció del *plebis scitum*, o plebisciti, és a dir, el reconeixement jurídic per part del poble.

Imatge 15: El poder romà després de les guerres samnites
<https://c8.alamy.com/compos/2r0cymn/m-apa-que-muestra-el-poder-romano-despues-de-las-guerras-samnitas-3rd-siglo-a-c-d-el-libro-esquema-de-la-historia-por-h-g-w-ells-publicado-en-1920-2r0cymn.jpg>

Italiae Roma Caput: Pirrus caderisse

Roma ja havia superat gran part de les poblacions internes de la península, totes eren aliades (*socci*) o estats indefensos i protegits per la benefactora de la ciutat eterna, que s'enarbora en unes disputes territorials amb les tribus i poblacions italiotes com els Brutii o els Lucans. Prèviament, els romans havien delegat amb les ciutats-estat de la Magna Grècia, tractant amb les *poleis* de la Pulla, Calàbria i el golf de Tàrent; concordant pactes de no-agressió i entaulant missives constants per tal de dominar el grec i relacionar-se amb les cultures hegemòniques del món. Els turis, una polis del sud d'Itàlia va demanar ajut als romans perquè l'atac dels Lucans era imminent i molt superior. La incertesa de les colònies gregues a la Magna Grècia és un element fonamental per a la recerca de protecció davant d'aquestes situacions adverses, puix que les poblacions italiotes de cultura osca s'estaven precipitant sobre elles. Roma albira una gran oportunitat per obrir-se pas cap a Sicília, una gran exportadora de gra i cereal mitjançant la protecció de les zones calabreses i sicilianes. Malauradament, encara que el procés que vol dur a terme la ciutat eterna és pacífic, la realització es complica gràcies a l'enfrontament entre els lucans i les ciutats d'Heraclea i

Túrium, conflictes als quals Roma haurà de ficar-se per apaivagar les terres i, d'aquesta manera, envair el territori.

La zona de la Magna Grècia sempre havia estat disputada per les grans potències de l'Hèl·lade (Esparta i Atenes), però la seva llunyania i la finalització del període clàssic de Grècia introduïa la independència a les terres d'ultramar. D'aquesta independència sorgeixen noves hegemonies i s'arrelen noves guerres entre les polis; entre aquestes polis bel·ligerants trobem la mítica Síbaris, Heraclea, Crotona, Tàrent, Siracusa, Elea, Neàpolis, Cumes o Bari. La conquesta i total submissió de la Campània i l'anul·lació de les polis més febles varen fer de la Magna Grècia un teatre senzill d'obtenir hegemonies més perllongades; sabem que els segles VII i VI aC foren hegemòniques les polis de Neàpolis, Cumes, Siracusa i Bari; seguidament en els següents dos segles (segles V i IV aC) les grans polis de la Magna Grècia foren Siracusa, Síbaris i Crotona, però una consecució de projectes executats de manera dispar i alterada va provocar la decadència total de les ciutats de Síbaris i Crotona, deixant en un alt rang a la polis de Tàrent. Aquesta ciutat era l'hegemonia des del segle IV aC i havia liderat totes les decisions de les diferents lligues que s'havien conformat durant el període clàssic i posterior, per tant, li era responsabilitat entrar en conflicte contra els lucans com a garantia de la protecció exercida amb Túrium o Turios. Com que Turios ja havia entaulat relacions diplomàtiques amb el domini romà, per tal de no entrar en guerra, tant Roma com Tàrent havien signat un tractat explícit al qual es prohibia, entre altres coses, la circumnavegació o la presència de flotes de grans dimensions i amb propòsits marcial al golf de Tàrent.

En la seva guerra contra els lucans, els romans van ajudar la ciutat de Túrium per mar per abastir els ciutadans mentre aguantaven els sacsejos i les constants incursions hostils; acte que els de la ciutat de Tàrent no van passar per alt i que van condemnar altament, gastant-los la mort i la destrucció de les embarcacions. En represalia per això i com a venjança, després d'aclarir la situació i un cop vençuts i neutralitzats els lucans, els romans van declarar la guerra a la ciutat de Tàrent. Aquesta ciutat, però, com que no podia fer front a tal potència va delegar amb els líders de Grècia i, d'aquestes delegacions va sortir el rei d'Epir, Pirros.

La ciutat de Tàrent va patir una revolució armamentística i moral, amb un rejueniment forçós i una reelaboració marcial innovadora de mà del mateix rei estranger Pirros, que s'havia declarat protector de la Magna Grècia. Les Guerres Pírriques, així anomenades gràcies al nom del líder del bel·ligerant més pretensions, comencen amb la revisió de la ciutat d'Heraclea per part de les tropes hel·lenístiques de l'Epir i Tàrent; quan en una incursió a la recerca d'aliment enfronta les tropes de les legions romanes contra les

hel·lenístiques. La batalla començaria sense problemes, però el contacte primerenc dels romans amb els elefants que Pirros havia portat amb si va ser essencial per a la victòria d'aquest últim.

Després de la batalla d'Heraclea, va seguir-li l'any posterior amb la batalla d'Ausculum, on els romans van perdre també prou tropes per aturar la guerra un any més, però Pirros tampoc es va salvar, de fet, ell mateix va exclamar que una altra victòria com aquesta el conduiria, si bé no el condemnaria, a la derrota⁸. L'enfrontament a Itàlia va quedar estancat perquè les baixes en ambdós bàndols van ser superiors a d'altres conteses, període de temps que van aprofitar per dialogar i delegar les opcions de la guerra i una possible partició de la península; car que Pirros, que tenia enllaços familiars amb el més reverend dels homes de l'antiguitat i possiblement de la història (sí, Alexandre el Gran), anhelava la victòria i poder farcir-se de glòria com el seu familiar. Roma ho va tractar al Senat i, gràcies a la negativa d'Appi Claudi Cec i els seus contactes i prestigi va procedir amb la guerra. La guerra a Itàlia, malgrat que el conflicte quedava estancat i obert, va trobar una gran pausa perquè a l'illa de Sicília, on la Magna Grècia també tenia seu a Siracusa, les ciutats que estaven amenaçades per Cartago van demanar ajut al seu protector, qui no dubtà a anar a Sicília a fer la guerra contra els cartaginesos.

La guerra a Sicília està constituïda per dues etapes, la primera es tracta de la ràpida

Imatge 16: Les Guerres Pirriques, els moviments de Pirrus
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/da/Pyrrhus_route.jpg/300px-Pyrrhus_route.jpg

invasió de l'illa per part de les tropes de Pirros i aliats grecs i, seguidament ens trobem una segona fase de guerra on hi ha estancaments visibles amb les noves incursions dels púnics i els setges de les ciutats més fortificades d'aquests. Davant una situació inestable, amb dos fronts de guerra oberts i l'amenaça constant des de les terres de l'Hèl·lade de les ambicions del recentment anomenat basileus de Macedònia, Demetri Poliorcètic; Pirros decideix oblidar les terres de Sicília,

mentre que Cartago i Roma entaulen una missiva que les acabarà unint en una situació diplomàtica d'amistat. Aquesta relació significarà una gran influència púnica en els marges romans, ja que aquests aprenen dels hereus de la reina Dido la tàctica per vèncer els elefants.

⁸ En paraules de Plutarc: I Pirros, en veient el resultat de la batalla i els més de tres mil homes morts del seu exèrcit exclamà preocupat, "Ambdós es retiraren, i es diu que Pirros respongué a un individu que li donava l'enhonorabona: *Si vengem als romans en una altra batalla com aquesta, morirem sense remei*". Aquesta dada aportada per Plutarc i coneguda per les masses de l'imperi, en la tradició, es convertirà en la cèlebre construcció del mot "pírric", indicant alguna victòria molt costosa. Plutarc (2002): *Pirros XXI, Vides Paral·leles*, Gredos, Madrid.

Pirros d'Epir, havent deixat l'illa de Sicília amb un context favorable a les faccions hel·lèniques, però amb una Cartago impotent i preparada, s'enfila de nou en la campanya a Itàlia, on lluitarà contra els romans dos anys més, enfrontant-se a ells el 275 aC, perdent en la batalla de Beneventum contra el cònsol Mani Curi Dentat. La derrota de Pirros condueix a la seva fugida d'Itàlia i a la nova contesa a Grècia, on vencerà a Demetri Poliorcètic i als espartans, però morirà de manera sobtosa i desafortunada en la ciutat d'Argos el 272 aC. Aleshores, Roma va conquerir el sud, va esclavitzar i matar els partidaris de Pirros a la península Itàlica i va prendre les ciutats italiotes, inclosa la ciutat de Tàrent, a qui va donar llibertat com a ciutat, al contrari del que pensaven els mateixos tarentins.

El contacte de Pirros d'Epir, glorificat i profetitzat per l'Oracle de Delfos, i la civilització romana, considerada bàrbara pels grecs, és un dels punts més importants del treball, ja que la construcció de la influència hel·lènica envers Roma s'intensifica molt més, pel fet que els romans comencen la interacció directa amb la zona més rica d'Itàlia tant en motius de recursos naturals, producció i serveis com de cultura i religió. En tant que els romans prenen les diferents *poleis* de la Magna Grècia, albiren noves percepcions de l'art i la bellesa i s'obren pas pel món de la construcció cultural, del manteniment de la cultura per a la seva preservació. Un manteniment que, d'acostumar-se a fer-ho, pot ser una bona eina per a la proliferació de l'acceptació després d'una guerra, incursió, invasió o, fins i tot, de les relacions diplomàtiques.

Coneixem que la persona de Pirros era la d'un *strategos* pròpiament grec, que desprenia una aura de benevolència i de seguretat; donava una aura de magnificència. L'estil de Pirros era l'estil propi d'un general de l'alçada d'Alexandre, jove, portentós, estirat, impulsiu i orgullós; una figura clau i típica de l'hel·lenisme més pur. Aquesta essència hel·lenística es trobava també a les

Imatge 17: Pirros d'Epir, l'últim gran basileus

<https://historiaenbrevs.files.wordpress.com/2016/10/pirro.jpg>

ciutats de la Magna Grècia, malgrat la distància vers la terra de l'Ecumene i, també, del diferent corrent d'hel·lenisme que hi arriba; tret que alimenta encara més les pertinences del Senat i el Poble romà. Es diu que els botins de les ciutats i les indemnitzacions dels pactes de guerra eren elevats de tal manera que sorprenien els mateixos romans, que vivien en una certa abundància, malgrat no ser tan opulenta com la dels hel·lènics.

Carthago Delenda Est

La guerra contra Pirros havia acabat i l'escenari que havia deixat estava encara calent; les ones encara xocaven amb intensitat en les costes sicilianes i la vida es feia cada cop més cruenta, però la pau va arribar de seguida; Cartago va plegar mans. Malgrat això, els esdeveniments pateixen un gir inesperat: Roma encara necessita més cereal i més blat, la població ha anat creixent i les incursions gal·les al nord no són prou presa per mantenir alts costos de legionaris, de terres o de reconstruccions a les ciutats recentment conquerides; necessitava terres o clients comercials d'allò importants per a garantir grans provisions a la ciutat.

Si a la pobra illa de Sicília no hi havia hagut prou enfrontaments bèl·lics, no s'imaginaria encara el que li venia a sobre, donat que el grup de mercenaris dels Mamertins, antigament arrelats a les dinasties dels grecs de Siracusa i al servei de Pirros durant la Guerra Siciliana contra els púnics; ara es trobaven units i sense servei, i com que cercaven oportunitats per enriquir-se, en temps de pau i sense amo es varen convertir en una espècie de pirates terrestres. Els Mamertins van sacsejar tot l'orient de l'illa de Sicília, inclosos els territoris de domini grec i cartaginès i van prendre la ciutat de Messana, ciutat que dona nom a l'estret de Messina, per la qual podien controlar l'estret i dedicar-s'hi a fons a la pirateria.

Hieró II de Siracusa no pretenia tenir pirates a les costes de Sicília, i com que l'anterior guerra els havia deixat afeblits, van delegar amb Cartago i es van aliar per tal de fer front i expulsar els mamertins. Aquests, en consonància al pacte púnic-siracusà i esbrinant la situació de necessitat de la potència d'Itàlia, van comprometre's als romans. La guerra va esclatar el 264 aC, just feia catorze anys que Pirros, en la seva tornada a la península italiana, digués que l'illa anava a ser un bon escenari de guerres per romans i cartaginesos ("Que bona arena de combat deixem aquí per a romans i cartaginesos!")⁹. Els primers moviments els donen els cartaginesos que, a l'espera dels romans, assetgen la ciutat de Messana i la prenen després d'haver hagut de retornar a Siracusa per subministrament, però en aquest temps els romans ja havien mobilitzat les legions i estaven a Reggio, just abans de desembarcar en Sicília. En el bàndol púnic, en mans de l'exèrcit que havia conquerit Messana hi era Hannó, qui va dejectar els tractats de pau que li oferien els romans i advertí al senat cartaginès de l'amenaça que suposaven els romans.

⁹ Plutarc (2002), *Dichos de reyes y comandantes*, Gredos, Madrid p 184

Appi Claudi Càudex, al comandament de les legions romanes acampades a Reggio va deixar de banda tota mena de recursos diplomàtics i va ordenar la invasió de l'illa de Sicília. La invasió va començar l'any 264 aC i la ciutat de Messana va ser presa pels romans, no se sap amb certesa si els cartaginesos fugiren o si hi va haver combat, però els romans són els clars vencedors de la primera jugada i un cop capturat la zona de moviment dels Mamertins, els romans van començar la guerra a gran escala. L'any 263 aC, el cònsol Mani Valeri Màxim Mesala va assetjar la ciutat de Siracusa, ciutat que ofegada en el seu plor i desesperançada en un ajut dels cartaginesos, va capitular. A continuació, totes les poblacions del voltant com Eubea, Gela, Catània, Mègara o Naxos es van declarar fidels a Roma, temorosos que els romans els tractessin amb despietat.

En tant que Siracusa havia canviat de bàndol i ara era controlada per Roma, sense que es presentés cap amenaça, els romans van avançar sobre la ciutat d'Akragas (actual Agrigent), fet que va enfurismar al senat de Cartago, que va endurir les fortificacions de les ciutats romanents sota el seu control a Sicília i va començar la pressió marítima. Els romans, coneixedors de la supremacia naval dels seus enemics i després de perdre una batalla naval el 260 aC. Aleshores, Roma va començar a plantejar-se la guerra i, just un cop de sort els dona una embarcació púnica que havia estat oblidada. A partir d'aquí, els romans comencen a batallar els cartaginesos al mar, però les derrotes continuen succeint fins que s'inventa el *corvus*, aquesta innovació als vaixells servia per a abordar amb més facilitat un vaixell perquè es llençava com un pèndol a sobre de les cobertes de les altres naus. La combinació de lluita naval i cos a cos era favorable pels romans, donada la seva destresa amb l'espasa; i perjudicial per als cartaginesos pel fet que es quedaven sense maniobrabilitat, estancats, sense poder avançar i en inferioritat numèrica les més de les vegades.

Els historiadors clàssics afirmen que Roma va construir al voltant de dues naus més entre trirrems i quinquerrems, fet que els va dotar de la capacitat d'aventurar-se en expedició al cor de Cartago. A Sicília la situació estava controlada, aleshores els romans decidiren atacar la seu de la pàtria púnica: Àfrica. El cònsol Marc Atili Règul va embarcar-se amb quatre legions direcció a Àfrica; on després d'alguna victòria com la de la batalla d'Adís i algunes aldees sacsejades va enfrontar-se amb les tropes cartagineses sota el comandament d'un home vingut de Grècia, més específicament d'Esparta, anomenat Xantip. Aquest no els va donar cap assegurança de victòria, encara i estar molt a prop de la ciutat mare de Cartago i va derrotar els romans a la batalla del riu Bagrades. Els romans van haver d'abandonar l'expedició i el cònsol que havia romàs a l'Àfrica va ser captivat pels púnics.

A conseqüència de la desastrosa derrota a Cartago, els romans van trigar un any a afanyar-se i conquerir el romanent de l'illa de Sicília. Tota l'illa de Sicília estava sota el control romà, tota a excepció de la ciutat de Lilibea, on els romans van estar assetjant-la des del 249 aC fins al 241 aC, quan una nova flota romana va vèncer, venjant-se d'una altra derrota a la mateixa costa de Drepani, la flota cartaginesa, tot provocant la caiguda de la ciutat en mans itàliques i la consegüent rendició i propostes de pau de Cartago. La pau va ser instaurada i els romans van adquirir tota l'illa de Sicília, a excepció del regne de Siracusa; malgrat la victòria i l'adquisició de l'illa, els romans imposaren unes condicions de pau altament perniciososes per a l'economia dels púnics. En consideració amb el deute que acabaven de generar els púnics, van haver de garantir les illes del Mediterrani (Còrsega i Sardenya) als romans com a dissolució de part de les indemnitzacions imposades.

Encara i que semblava que el conflicte que havien mantingut romans i cartaginesos entre els anys 266 i 241 aC apuntava a ser únic i que donaria un llarg període de pau, la veritat és que les tensions entre ambdues civilitzacions es van fer més fortes i agudes, la situació era d'odi mutu i la idea que els cartaginesos s'expandissin per la península Ibèrica durant la dècada dels 220 aC no va contentar als romans, que van entaular relacions amb les ciutats ibèriques de Sagunt, Empúries o amb la ciutat de Marsília.

Anníbal Barca, un jove guerrer de família noble, fill d'Amílcar Barca el primer expansionista per Ibèria, va aprendre de l'ofici del seu pare i de donar-li a la seva pàtria i déus un lloc digne de ser glorificat. El púnic va continuar el legat de son pare a Hispània i, després d'assegurar-se el sud-est de la península, va començar la seva escalada cap al nord, assetjant la ciutat de Sagunt, que cauria el 218 aC, la qual cosa els romans no perdonarien. Una llarga missiva de dirigents i nobles senadors romans va ser

Imatge 18: Les Guerres Púniques
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3e/Punic_wars-es.svg

destinada a Cartago, però aquesta no va voler entendre la preocupació dels romans i en aquella reunió al senat cartaginès, els locals varen declarar la guerra als visitants. De seguida, Anníbal tornà a Hispània, des d'on es faria una gran ruta fins a arribar als Pirineus. Un cop allà, deixant de banda les belles terres de les Gàl·lies es va aventurar pels Pirineus amb tot el seu exèrcit, inclosos els elefants, mercenaris ibèrics, itàlic i gals, i va poder passar-los amb una audàcia i velocitat mai vistes.

Els romans estaven perplexos per les proeses d'Anníbal, però vacil·laven en el fet que pensaven que no durarien pas les tropes de la facció púnica i, malgrat que la moral va decantar molt durant la travessia perillosa i inimaginable, els púnics van arribar amb ganes de venjança i exuberants van derrotar els romans a les batalles seguides del Tesí, Trèbia i Trasimè (218, 218 i 217 aC, respectivament); la consecució, velocitat i indiscutible superioritat militar demostrada per Anníbal commogué la ciutadania romana, que ja veia les seves terres sacsejades i els estàndards romans caure d'entre els focs i les centelles.

Encara que la població estava desalenada, cert és que encara el Senat veia opcions i, mentre que Anníbal esperava a Itàlia als seus germans, els romans tenien planejat dirigir diversos exèrcits a la zona hispànica de la Tarraconensis, anomenada així pel nom de la metròpoli Tàrraco, fundada precisament per Publi Corneli Escipió l'Africà; malauradament, els romans no van sostenir per molt de temps aquelles planificacions, ja que Quinto Fabi Màxim es va oposar a moure's amb forces i va decidir que la millor cosa que podien fer era desgastar l'exèrcit d'Anníbal mitjançant escaramusses; malgrat això, el senat volia resultats imminents i cregueren important treure's de sobre a Anníbal, enviant sota el comandament dels cònsols Cai Terenci Varró i Luci Emili Paul·le un total de 16 legions (80-90.000 homes) que van quedar esclafades contra un exèrcit summament inferior (~46.000 homes) a la batalla de Cannes, la batalla més humiliant per a la civilització romana després de Carres.

Amb el control d'Itàlia en disputa, Anníbal va enlairar-se i va assetjar la ciutat de Roma, però només va poder estar-s'hi dos dies, ja que no portava material de setge ni comptava amb tot el suport de les poblacions itàliques, així que va començar a vagar per Itàlia, conquerint i alliberant poblacions com també sacsejant les fidels a Roma. Anníbal estava molt dèbil, el seu exèrcit havia perdut homes i necessitava reforços amb immediatesa, oportunitat que van aprofitar els Corneli Escipió (Gneu i Publi Corneli Escipió, ambdós germans de la gens *Cornelia* i l'últim pare de P. Corneli Escipió l'Africà) per reprendre l'expedició a Hispània, aprovada pel Senat i la qual els dos germans van dirigir, sense èxit encara que van aturar al germà d'Anníbal, Hàsdrubal i hi va haver temps suficient per a la recomposició dels dominis romans.

Les conseqüències de la desastrosa derrota de Cannes i l'empitjorament de la situació amb els súbdits va fer que Roma escollís un senador experimentat a la guerra i de noble paratge de manera inusual, perquè no es van celebrar els comicis i es va fer mitjançant un *senato consulto* estrepitós. Per fortuna per a Roma, Quinto Fabi Màxim va ser escollit dictador i va fer la guerra al púnic de la manera més astuta, utilitzant els factors del temps i la fam. El dictador no va entaular cap enfrontament amb el cartaginès i va romandre a la

defensiva, però mantenint al púnic al sud d'Itàlia, des d'on no podria sortir. Anníbal estava atrapat a la província de la Calàbria i Roma havia fet temps per dur, en qualitat de procònsol, a un jove patrici romà amb ganes de venjança: Publi Corneli Escipió *Africanus*.

El jove patrici va arribar a les costes de l'actual Tarragona i va acampar allà, en muntar un *castrum* (fortificació de campament) va idear la construcció d'una colònia romana, aquesta serà Tàrraco. El 213 aC, va començar les delegacions amb les poblacions locals iberes i celtiberes, arribant a una gran confederació d'aliats romans. Escipió l'Africà estava necessitat de resultats favorables imminents per debilitar les posicions púniques i treure el cor econòmic i productiu de la civilització rival; aleshores va tramatar la conquesta, en una guerra de moviments molt veloços, de la ciutat de *Qart Hadasht* (Cartago Nova romana, actual Cartagena), seu de les províncies d'ultramar púniques. El procediment va ser òptim i una força combinada 'exèrcit terrestre i naval van arribar fins a Cartago Nova, la qual van prendre a l'assalt el 209 aC, tot i ser una plaça quasi inexpugnable, ja que quedava protegida per fenòmens físics naturals i per mar. La ciutat, però no és víctima de cap sacseig ni de cap humiliació, la gesta de l'*Africanus* no incloïa l'extermini total de l'enemic i permetia l'ús de la delegació com a principal eina de respecte, malgrat això, quan va tornar a Tàrraco a recompondre les tropes i organitzar noves campanyes, va haver d'eliminar un motí a mig camí, d'on els amotinats principals eren els mateixos líders de la tropa, a la romana foren ajusticiats.

Les poblacions de la Hispània Cartaginesa o aliada dels púnics va fer un tomb en direcció a la voluntat romana, afeblint més la posició dels africans i forçant-los a travessar conflicte directe. Publi Corneli Escipió va reprendre la campanya a l'any següent, batallant contra Mandoni, general cartaginès de la noblesa africana i contra Hàsdrubal, de nou, el germà d'Anníbal. A Mandoni el va vèncer a la batalla d'Ilipa el 206 aC, a Hàsdrubal a la batalla de Baecula dos anys abans, però aquest es va escapar amb l'exèrcit sobrevivent i va marxar a Itàlia on els exèrcits consulars el van vèncer definitivament a la batalla de Metaure (207 aC), donant-li la mort i deixant a Anníbal sense remei ni ajut. La capitulació d'Hispània va obrir les portes d'Àfrica pels romans, però no va ser fins al 204 aC que el mateix jove d'Hispània portés la guerra a Àfrica, desembarcant a Útica amb les legions seves d'Hispània i les romanents de la batalla de

Imatge 19: Anníbal Barca, el més gran dels enemics.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ef/Mommsen_p265.jpg

Cannes contra Anníbal. De nou, l'Escipió decidí fer una guerra llampec contra els exèrcits cartaginesos i aliats enemics a la zona de la Numídia.

La batalla dels Camps Magnés o *Campi Magni* va ser crucial per a la derrota dels aliats, donat que la protecció de Cartago quedava sotaescrita als seus aliats i a generals incompetents i la batalla va acabar, malgrat la diferència numèrica dels contingents enemics, favorable als romans que van esclavitzar als numídics i van capturar al rei de la Numídia, Sífax. En conseqüència, el senat cartaginès va demanar la tornada d'Anníbal, qui va retornar i va presentar oposició al general el romà el 202 aC, a la batalla de Zama. Ambdós exèrcits es van mirar les cares, seixanta elefants del bàndol púnic feien tremolar les esperances dels romans, però era qüestió de vida o mort, de glòria o destrucció i, amb una astúcia característica d'homes escollits per la fortuna, Escipió Africà *major* va decidir atacar amb un fals mur, obrint les formacions manipulars en consonància amb la càrrega dels elefants i deixant l'espai just perquè les tropes lleugeres crivellessin als paquiderms, després la superioritat del cos a cos romà donaria els seus fruits; així fou. L'amenaça de Cartago va ser totalment neutralitzada i la ciutat va ser represa amb una gran quantitat de diners d'indemnització, pèrdua de drets marítims i pèrdua de circumnavegació comercial, ara depenien totalment de la ciutat de Roma i dels seus designis.

La veritat és que no es van quedar curts i, si amb dues guerres no en tenim prou, la pregunta seria per què no plantejar-se una tercera; així va ser. Cartago s'havia anat recuperant, per a l'estupefacció romana, i estava en condicions de pagar les indemnitzacions de guerra i embarcar-se en noves aventures en recerca de glòries. Els romans, cal dir, havien estat ocupats amb les constants incursions gal·les, havia mantingut guerres amb les poblacions de la costa d'Il·líria, contra la potència de Macedònia en quatre ocasions (mitjançant la segona guerra púnica, del 214 al 205 aC perquè els macedonis s'havien aliat amb els cartaginesos i, després de la segona guerra púnica del 200 al 197 aC; la tercera guerra començà el 171 al 168 aC i, la quarta fou del 150 al 148 aC, acabant definitivament amb el regne de Macedònia i la dinastia antigònida), contra els selèucides a les batalles de les Termòpiles i Magnèsia el 190 aC pel control d'Anatòlia i contra la lliga Etòlia; per tant, ja eren una potència mundial, gràcies, en part, a la derrota de Cartago a la segona guerra púnica, ja que va obrir el món als romans, qui de mà d'Escipió Emilià l'Africà menor, van conquerir la ciutat de Cartago i per petició del senat més optimat, va ser destruïda com l'any següent a Grècia li va passar el mateix a Corint (148 aC).

IV. L'APRENENT SUPERA EL MESTRE; PIDNA, 568 A.U.C

A. Antecedents de la batalla

Com ja s'ha comentat a l'anterior punt, els romans s'havien estès pel món occidental del mar Mediterrani en qüestió de pocs segles (tan sols dos segles per prendre Itàlia, Hispània citerior i Àfrica occidental) i, en consonància amb la decadència patida per les poblacions i regnes hel·lenístics els romans varen continuar el seu ascens amb guerres de l'altre costat de l'Adriàtic, d'on van treure molt de rèdit per motivar encara més campanya d'expansió i control de mercats important per a la ciutat de Roma. Roma va entrar al món hel·lenístic per culpa de les obstinades esperances d'Anníbal amb els regnes de Macedònia i Selèucida; els macedonis sota el regnat de Filip V van conquerir certes posicions romanes a la Il·líria i es van guanyar l'atenció d'aquests un cop van desprendre's dels africans. En una dècada, els romans van establir tractats i pactes amb les poblacions gregues, fent amics i engendrant-se competidors per a la sobirania.

Les productives terres d'Hispània aportaven grans quantitats de blat, oli, olives, carn, sal, fusta, or i plata; i la situació estava calmada, per aquesta raó va ser una zona de prosperitat econòmica de tan altes dimensions com per fundar noves colònies i habitar-la amb presència romana. La prosperitat que es vivia a Roma havia engendrat noves comoditats i la població havia augmentat, tot generant un fenomen social d'altres demandes i de molts mercats que van revolucionar l'economia de Roma. Les aportacions dels generals en les seves campanyes, les legislacions provincials que garantien part de la producció a la ciutat i la xarxa interconnectada dels magistrats per tots els dominis oferia a Roma una situació molt avantatjosa envers enemics poderosos com ho podien ser les potències d'Orient. Egipte va començar les seves relacions diplomàtiques amb abundants ofrenes, en part per la por que suscitava pensar en una invasió d'una potència tan poderosa com per dur-se bé amb l'enemic dels seus enemics. D'aquesta obertura al mar, Roma es va aprofitar sobretot de la necessitada situació de les *poleis* que encara mantenien certa llibertat o de regnes hel·lens en perill constant per les terres del diàdocs; un punt essencial per a trobar més problemes, generar més treball a les legions (un treball eficient i factible per al no estancament de l'economia romana) i per obtenir més ingressos de les conquestes, com de la importància del territori. De manera altruista, Roma també aconsegueix amics a la província d'Àsia Menor i a la zona d'Anatòlia, amb Rodes i Pèrgam.

La mort de Ptolemeu IV a Egipte va ocasionar un gran enrenou, les classes nobles de la ciutat no trobaven un líder amb qualitats en l'eix cronològic de la família i desconfiaven en

el descendent del difunt monarca, cosa que va dur a Egipte a un període d'inestabilitat política reflectida en les arques de l'Estat, una pèrdua dels interessos comercials i una manca d'efectivitat en la producció que li guanyà la represa dels conflictes amb els selèucides al Llevant i la pèrdua de possessions a Grècia i Anatòlia per part de Filip V de Macedònia. Aquest context era insostenible per a Rodes, Pèrgam o Atenes, que es va queixar i varen informar els romans dels fets els quals es van fer a la mar i van declarar la guerra a Filip V. A més, però la lliga Etòlia havia presentat queixes al senat romà assegurant que els macedonis feien cas omís del recent tractat de pau de Fènice (205 aC), i allò representava pels romans una manca d'honor que no té altra solució que la mort.

Roma va declarar la guerra a Macedònia el 200 aC i en qüestió de dos anys, després d'haver caigut algunes ciutats de la Il·líria, la costa de l'Epir i la minúscula flota macedònia, els romans avancen per les zones de la Macedònia interior, dirigint-se al sud, a les terres de la Tessàlia, on lluitaran contra els macedonis a les tossals de Cinocèfales el 197 aC i els vanceran definitivament, deixant a Macedònia independent, però limitada i restringida si no complia amb les obligacions del tractat.

Encara i la guerra amb aquesta potència hel·lenística, els etolis van trencar certes vicissituds del tractat i declararen la guerra a Roma, ja que es van ficar en l'enrenou de fer la guerra a Macedònia, sense èxit i finalitzada amb la mediació romana. Sis anys després de la segona guerra macedònica (finalitzada el 197 aC), els selèucides s'interessen per l'hegemonia de l'Hèl·lade després d'estabilitzar la situació a Àsia i d'acabar la cinquena guerra siriana,

puix que Roma no ha volgut escoltar les reclamacions dels seus protectorats que li demanen l'expulsió del tirà Nabis, successor de Cleòmenes d'Esparta i pretén "alliberar" les *polis* de la lliga Etòlia de la influència romana. Antíoc III avança per Anatòlia amb destí a Grècia, en consonància amb les reclamacions de les ciutat-estat, lligues i regnes de l'Hèl·lade; aquest acte és mal vist pels

Imatge 20: Moneda macedònia amb el rostre de Filip V

<https://1.bp.blogspot.com/-bLJnlvfxWuw/XcgpC61oNNI/AAAAAAAAAMZA/UnrfSXykuzcw52KtFTXsi9xrBJCO07XdOCLcBGAsYHQ/s1600/filipo-V.jpg>

romans, que decideixen estar alerta, però quan Antíoc comença les pressions amb Pèrgam i amb l'illa de Rodes, Roma declara obertament la guerra (a més perquè el trànsit comercial amb Egipte s'havia aturat a causa de la influència selèucida després de la victòria a Panio, on l'exèrcit d'Antíoc III aixafen l'exèrcit de Ptolemeu V Epifanis).

La guerra es desenvolupa en territori grec, la primera confrontació comença el 191 aC, al pas de les Termòpiles, on té lloc una batalla de victòria romana, liderada i obtinguda per Manli Acili Glabrió amb molta facilitat. Aquesta batalla va significar un dur contratemps per les esperances dels etolis, que van ser totalment anul·lats i pels interessos d'Antíoc III a l'Egeu, però aquest últim va retornar a Àsia i va recompondre el seu exèrcit de l'expedició i el va unir amb les unitats més esplendoroses del moment, en general, va formar un gran exèrcit que combinava presència de paquiderms, carros de combat, cavalleria pesada amb armadura primitiva (*catafractoi*). El 189 aC, a les planures de Magnèsia, Anatòlia, els generals romans Luci Corneli Escipió *Asiaticus* i el seu germà, el ja conegut Publi Corneli Escipió *Africanus*, juntament amb les tropes del regne de Pèrgam sota el comandament del seu rei, Èumenes II, van entaular conflicte contra el gran exèrcit selèucida, que portava innovacions militars en noves unitats. Encara que el territori era favorable als selèucides, els romans van saber equivocar les tropes i dividir l'exèrcit selèucida, que va trencar-se pels seus flancs perquè un va desaparèixer i l'altre (just on hi era el rei Antíoc III) va ser arrossegat per una ala romana allunyant-lo del centre i de la batalla. Les falanges no va poder suportar els continuats atacs dels manípuls romans, que van sobrepassar moltes línies d'aquestes i una mala gestió dels elefants va fer que es tornessin insegurs i que es giraren contra els seus. La victòria va ser total i els romans van guanyar el control i la seguretat de l'Anatòlia, Àsia Menor, l'Egeu i es van assegurar el comerç amb Egipte. Els selèucides no serien per mai més una amenaça pels romans, ni tan sols tornarien a ser una gran potència a témer: van fallir diverses vegades i el van consumir els regnes dels voltants com Pàrtia, Armènia o Palmira.

B. La Batalla

El 180 aC, amb gran influència de Roma exercida a Grècia i recordant a aquests estat l'antiga independència viscuda i que tanta nostàlgia generava, Macedònia estava altament controlada per Roma, qui havia adoctrinat en el seu favor a Demetri, fill del rei Filip V. Aquest, albirant una possible intervenció romana de caràcter militar, sospitant que aquests l'anaven a destronar mitjançant una invasió va generar nous moviments en contra del domini romà, però ho va intentar amb els cabdills de la Tràcia i els Balcans. La seva política es va veure afectada per la influència filo-romana que exercia el seu fill Demetri, el seu segon fill; per erradicar l'oposició dins dels seus territoris, Filip V va ordenar matar el seu fill, cosa que va desencadenar una gran tensió entre el senat romà i el regne de Macedònia, però que es va gastar amb la mateixa mort del rei macedoni el 179 aC. El succeí el seu fill primogènit,

Perseu I de Macedònia, que sempre havia estat criat sota l'ombra protectora del bàndol antiromà i que havia engendrat un odi visceral contra la civilització del Laci.

Perseu no va dubtar a reprendre els projectes del seu pare, començant les noves edificacions de les diferents ciutats, ordenant la construcció de noves places militars, expandint l'exèrcit, reordenant el dèficit fiscal amb un canvi de moneda i, finalment, amb l'expulsió i aniquilació de la població romana a Macedònia. El rei condemnà tota resistència romana o

Imatge 21: Moneda macedonia amb el rostre de Perseu I

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/00/Perseus_of_Macedonia_Tetra_drachm_90060057.jpg/640px-Perseus_of_Macedonia_Tetradrachm_90060057.jpg

filo-romana, recreant les proeses dels seus antics i reformant l'estat amb un destí independent, fet que va aprofitar per desestabilitzar la situació i la influència romana a l'Hèl·lade, on crearia noves relacions i aliances que li serviren de cara a la imminent guerra contra Roma. En una de les seves expedicions pacífiques, a Delfi, ciutat central i centre del món hel·lènic lliure, va fer una demostració del seu gran exèrcit, deixant evidenciant qui era el vertader protector de Grècia.

El 171 aC, els romans van començar la guerra després de les ambaixades amb les ciutats-estat principals i després que rebutjaren un pacte enviat per Perseu per allargar la pau, ja que aquest presentava una repartició dels territoris de manera equitativa i amb un tracte d'igual a igual. Malgrat la inoperància de moltes ciutats de Grècia, Perseu comptava amb l'ajut i la fidelitat de gran part de la Beòcia, l'Epir, la Tràcia, la Tessàlia o la cordialitat de la lliga Aquea, cosa que va endarrerir i entrebancar l'avanç de les legions romanes des d'Itàlia i l'aïllament de les legions acantonades a la Tessàlia. Els romans sota el comandament del cònsol Publi Licini Cras, amb la cooperació de les tropes enviades pel rei Èumenes II de Pèrgam van obrir un front a la Tessàlia, on van batallar les tropes combinades del rei Perseu i el rei odrisi de la Tràcia, Còtius IV contra ells. La batalla de Callinicus, del 171 aC, va ser un punt d'inflexió per a la guerra, ja que els romans van ser derrotats i la campanya a Macedònia va estancar-se.

El 169 aC, Luci Emili Paul·le adquireix el consolat i és derivat a Macedònia a acabar la guerra i sotmetre Perseu. En la seva campanya, reforma la moral de les legions a l'Hèl·lade i envia delegacions a les poblacions del voltant com a sinònim de presència romana; que es veurà per completa després de la batalla de Pidna, el 168 aC.

Perseu havia arribat a l'agrest territori de Pidna amb el seu exèrcit, compost per una considerable força de falangistes (al voltant de vint-i-un mil homes) i una gran composició eqüestre, amb més de quatre mil cavallers; a més, comptava amb una gran força de tropa lleugera, així com escaramusses o peltastes tracis i oriüds macedonis, que pujaven el nombre de l'exèrcit fins a quaranta-vuit mil efectius; Roma havia derivat un total de cinc legions (~22000 homes d'infanteria) amb tropes auxiliars de les polis gregues aliades i del regne de Pèrgam, i un total de quatre mil cavallers juntament amb una selecció de vint-i-dos elefants.

Imatge 22: Roma i Macedònia en guerra

<https://archivos.arrecaballo.es/wp-content/uploads/2022/01/hastato-romano-contra-falangita.png>

La batalla va començar a la migdiada, quan els romans van aconseguir fer-se contra els cims de la serra de Tessàlia i van albirar l'exèrcit macedoni, a qui havien confós amb un moviment en pinça astut i veloç¹⁰. La iniciativa la van dur les tropes lleugeres que, en formacions allargades i primes van posicionar-se al centre, el resultat de l'escaramussa va decantar-se pel bàndol romà, aleshores les falanges de Perseu van començar l'avanç.

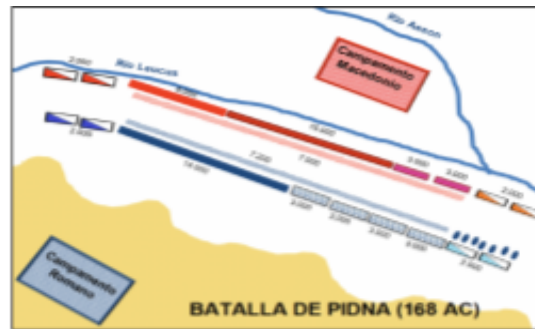
El centre de les falanges havia entaulat combat amb les legions romanes, però contemplant que les tropes romanes no eren capaces d'irrompre entre el bosc de sarisses¹¹ dels falangistes, el cònsol romà va decidir retrocedir cap als terrenys més alts, mentre que deixava la planura a disposició dels falangistes. Immediatament, els flancs van col·lidir, cavalleria i elefants romans van creuar-se contra els contingents tracis i mercenaris del flanc esquerre de Perseu, mentre que al flanc dret macedònic es batien les forces de cavalleria i escaramusses romanes contra la cavalleria d'elit liderada pel mateix basileu macedoni.

Els flancs van aguantar les primeres investides, però el flanc dret romà, on es trobaven els elefants va sobrepassar l'enemic, el flanc dret va estar-se més temps a decidir-se, però va ser constant mentre la batalla es produïa al centre. Les falanges van començar a pujar per l'elevació, però com que el terreny era força elevat, ple de natura baixa i irregular, les

¹⁰ Després d'un any d'estancament a la província de Tessàlia, Emili Paul·le i el seu legat Escipió Nausica van envoltar els possibles moviments de l'exèrcit macedoni, forçant-lo a destinar-se a Pidna; allà, ambdós generals romans van unificar els contingents i es va donar pas a la batalla. En menys d'un mes, Emili Paul·le havia fet un gir en els esdeveniments essencial per a la victòria romana. *Políbio* (1999), *Historia de Roma*. Alianza Editorial, Madrid.

¹¹ Llança llarga, d'entre 4 i 6 metres que utilitzaven els falangistes macedonis; innovació de Filip II.

formacions compactes de les falanges es van descompondre, moment just pel qual Emili Paul·le va decidir donar l'ordre d'atac i les formacions manipulars, molt més maniobrables van rodejar els falangistes, que van quedar atrapats i indefensos. A més, el flanc dret romà, que havia vençut les tropes tribals tràcies i la cavalleria de l'ala esquerra de Perseu, van girar-se cap a l'esquena de les falanges, on van fer una destrossa.

Imatge 23: Batalla de Pidna, 168 aC
<https://archivos.arrecaballo.es/wp-content/uploads/2022/01/batalla-de-pidna-168-a-c--despliegue-inicial-1536x992.png>

Finalment i havent estat informat del procediment de la batalla, Perseu va donar l'ordre de retirada, però les seves tropes de cavalleria d'elit (*agema hetairoi*) van sostindre el combat fins a la seva mort, cobrint la retirada i la vida del seu monarca. Definitivament, les legions s'havien imposat a Grècia, el temps s'havia acabat per les falanges.

C. Júpiter s'apodera de l'Olimp

Les conseqüències de la batalla van ser molt dràstiques i negatives per a Macedònia, en primera instància perquè la seva gent va quedar sotaescrita a una nova crisi interna, donat que el mateix rei de Macedònia havia desaparegut, i en segona instància per la desaparició, descomposició i fragmentació de la seva terra. Els romans van empresonar Perseu després d'un temps de recerca, temps en què la figura de Luci Emili Paul·le va poder gaudir de l'estança i de la gran ciutat hel·lenística de Pel·la. El Senat, però, el va encomanar tornar a Roma cap al 167 aC, cosa que va fer, però abans va haver de sufocar nous intents de rebel·lió a l'Epir, on *en contra de la seva voluntat* van haver de sacsejar més de seixanta ciutats.

Imatge 24: Campanyes romanes a Grècia
https://img.studiarapido.it/spai/q_lossy+w_977+h_743+to_auto+ret_img/www.studiarapido.it/wp-content/uploads/2020/01/grecia.jpg

Luci Emili Paul·le Macedònic

Encara que Titus Quinci Flaminius (el vencedor a Cinocèfales el 197 aC) havia llegat una gran possibilitat de retorn a les glòries ancestrals de la civilització grega mitjançant la victòria sobre els macedonis, no només va tenir una significança marcial o de potències, sinó de cordialitat i d'*eleutheria*, o llibertat. Flaminius, noble romà d'alt coneixement polític i filosòfic, coneixedor i admirador de les costums gregues i de la cultura hel·lènica va construir l'al·legat més important i significatiu per a la construcció d'una Grècia romana puix que va establir una normalitat de tipus clàssic que no es recuperava des que Filip II marxés sobre Atenes, i és que va denominar a les polis com a lliures sota una protecció romana, però amb absoluta autonomia, a més cal dir que es van reinstaurar els jocs hel·lènics. La posada en acció dels trets més importants i valorats de la civilització grega de les *poleis* va instaurar un període de pau, tant és així que Esparta, encara i haver tingut les constants guerres amb la lliga Aquea, s'hi va unir.

L'altre cas és el de Corneli Escipió *Asiagenus* (el vencedor a Magnèsia el 188 aC), acompanyat pel seu germà, l'Africà (qui guanyà a Zama el 202 aC, contra Hanníbal), després de la victòria sobre Antíoc III a Magnèsia i haver definit, finalment, l'hegemonia romana sobre l'Egeu, des del senat els van depositar del seu títol *cum imperio* (dret a exercir el poder sobre l'àmbit militar i poder assignar-se legions) per tal que marxessin de Grècia el més abans possible donada l'experiència viscuda després de la batalla de Zama el 202 aC (Escipió Africà va mediar els resultats i els va imposar als *decemviri* o missiva diplomàtica que imposava la pau i provenia directament de les ambicions i interessos del Senat), perquè no contemplaven una pau suscitada i premeditada pel poder unipersonal de la família dels Escipió. La qüestió aquí rau en la influència rebuda per Roma per part dels cultes hel·lenístics, que havia engendrat un nou ideal de *nobilitas* romana, com n'és exemple Escipió l'Africà. Envers l'Hèl·lade, la perspectiva que rebien per part de líders així era una mostra d'actitud hel·lenística, pròpia dels basileus, els quals no els havien garantit aquella pau *Eleutèria*.

A conseqüència de les hostilitats vers la posició monàrquico-hel·lenística, la guerra amb Macedònia va esclatar. Com ja s'ha comentat, no es tractava només d'una reacció contra una rebel·lió, sinó d'una restauració de l'hegemonia romana, previst el pas del temps que havia enfortit les independències locals i havia generat una imatge de despreocupació per part de Roma, car que les delegacions s'atenien sense donar resposta a causa dels altres conflictes que sostenia la república. A la guerra és enviat, després d'una sèrie de catàstrofes, el nomenat

cònsol, Luci Emili Paul·le, que convoca ràpidament els seus triumvirs i en qüestió de dos mesos venç a Perseu a la batalla de Pidna el 168 aC, com ja s'ha vist.

Emili Paul·le es deu anys més jove que Escipió l'Africà, membre del patriciat romà havent començat la seva carrera política (*cursus honorum*) el 195 aC, amb la qüestura; carrera continuada el 192 amb l'ascensió a la pretura a Hispània Ulterior, on va començar la seva carrera militar amb un conflicte sostingut contra els lusitans, habitants del centre-sud de l'actual Portugal. En patir una derrota, la seva carrera podria haver estat frustrada. Els romans feia temps que no eren derrotats al camp de batalla; però la seva habilitat de recomposició va dur als exèrcits del pretor a vèncer l'any 190 aC, guanyant-se el títol d' *imperator*. Encara i que la seva tornada a Roma va estar condicionada pels recents esdeveniments tant socials com polítics, es va poder presentar amb gran solidesa a l'elecció per a consolat durant tres anys; els seus intents varen perdurar fins a l'any 182 aC, quan ho va aconseguir.

El seu primer consolat va constar en pacificar la zona de la Gàl·lia Cisalpina i la Ligúria, on va vèncer les incursions gal·les i va aturar una rebel·lió dels lígurs, ja sota domini romà. En tornar a Roma, i havent consolidat una posició estable, va dedicar el temps a comportar-se com a bon patrici romà, sostenint la idea de l'estabilitat de la família mitjançant la construcció de lligams amb les altres famílies i amb l'assegurança de la descendència. Havia tingut quatre fills amb la filla de Papir Masó, de la qual va divorciar-se un cop va entendre la necessitat de formar lligams encara més forts i actualitzats (necessitava engendrar enllaços d'*amicitia* amb les famílies més prominents del moment). Els seus fills barons, que eren dos, van ser adoptats per dues diferents famílies com són la família dels Fabis Màxims i la família dels Escipió. El primer serà anomenat Q. Fabi Màxim Emilià i tindrà una gran transcendència política, mentre que el segon serà anomenat P. Corneli Escipió Emilià, del qual coneixem la seva biografia i la seva gran transcendència per a la història de Roma, la República i les seves conquestes. Per una altra banda, les seves filles, la descendència restant, foren emparentades amb diferents homes nous com el fill de Cató el Censor i Eli Tuberó, una família plebea recentment acceptada al senat, així com els *Porci*.

Emili Paul·le va saber jugar les seves cartes de manera que el seu ascens polític encara fou més notable i respectat, tant així que va exercir per segona vegada el seu consolat l'any 168 aC, quan es va encarregar de la guerra a Macedònia contra Perseu. Aquesta notícia li era una bona nova, puix que es coneix de la seva persona un home entrat en la cultura hel·lena i el culte a les tradicions del món civilitzat. Es té constància que al senat també era conegut com a una persona del sector més filo-hel·lenista, conscienciat, en part, gràcies a la intervenció i llegat dels Escipió en la seva trajectòria política. També cal recordar que,

després de la guerra, durant el temps al qual el senat enviava la seva delegació, Emili Paul·le va endur-se el seu fill a *assegurar* la lleialtat de les polis gregues.

Un cop Pidna acaba en victòria romana, Emili Paul·le s'entrevista d'igual a igual (amb el petit matís que un és vencedor i l'altre en postura de captiu) amb el rei Perseu i tracta dels costums hel·lenístics així com fa un viatge en conjunt amb el seu fill Escipió Emilià per tota l'Hèl·lade; el pretext és l'assegurança de la lleialtat i la fidelitat a Roma de les diferents ciutats-estat, però existeix un rerefons encara més personal: conèixer i admirar la terra dels magnífics i refinats grecs, d'on eren originaris els mateixos colons de les ciutats antigament conquerides a la Magna Grècia com Tàrent o Siracusa, de la qual coneixen grans tresors, botins i riqueses de tota mena.

Aquesta mena d'expedició la duu en temps reduït, però intens; com comenta Titus Livi: el cònsol va estar-s'hi per un breu temps, en què Roma enviava els seus emissaris, però el va saber utilitzar per admirar personalment els costums i les esplendoroses ciutats de Grècia. Evidentment, Emili Paul·le era coneixedor dels llocs més plausibles de Grècia, i d'aquells llocs on podria trobar l'essència de la civilització hel·lènica, entre els quals es va presentar com antany faria Flamininus, com a un nou soter que provenia d'un món bàrbar, però que cultivava l'ànima amb els coneixements d'ells mateixos i que, per la seva magnificència, podia visitar els llocs sagrats com els temples, contemplar les obres d'art i realitzar sacrificis en nom dels grecs com a romà. Tant és així, que la seva fama per l'Hèl·lade es va expandir ràpidament, tot obrint-li les portes a considerar els nous esdeveniments (i els programats també) d'aquelles terres. A Delfos, Perseu havia manat construir una gran estàtua dedicada a ell, pel retorn de les pràctiques alexandrines, però Emili Paul·le ordenà construir una estàtua en commemoració a la seva persona i la "llibertat del grecs"¹². En aquest mateix viatge, cal recalcar que es dona un primer contacte entre una família romana i Polibi, naixent així els vincles amb la família de Paul·le.

Per consolidar la influència romana en territori grec i, sobretot de Macedònia, el cònsol Luci Emili Paul·le va convocar les ambaixades gregues a Anfípolis, on va organitzar un triomf a l'estil romà; l'actuació va ser esplendorosa i va generar gran admiració. Encara i això i la seva travessia pel món hel·lè, també coneixem del seu llegat a Grècia que va permetre el sacseig de més de seixanta ciutats a l'Epir, Macedònia o Etòlia, com també que el seu discurs a les gents d'Anfípolis durant la celebració del triomf va ser pronunciat en llatí, mentre era traduït per un intèrpret al grec; es diu que aquesta nova cara del noble romà podria

¹² En llatí, *L. Aemilius L. f. inperator de rege Perse Macedonibusque cepet*. Inscriptiones Latinae Liberae Rei Publicae, ILLRP 323.

qualificar-lo dins el grup dels senadors més reticents a la cultura grega (hem d'entendre que no es tracta del sentit cultural referent a les arts ni les ciències, sinó en la pèrdua o disminució de l'essència virtuosa romana, molt diferent de la que s'havia generat a l'Ecumene amb l'hel·lenisme), però ja ha estat demostrat i verificat que aquest procés dut a terme a Anfipolis correspon a una pràctica en nom del senat romà per satisfer els interessos d'aquest i per demostrar la presència romana.

Arribat a Roma, Luci Emili Paul·le, que ja es trobava a la seva ancianitat, va celebrar el seu triomf. L'espectacle ofert per aquesta arribada i pel resultat de la guerra porta de nou una gran quantitat de botí, Macedònia ha estat majoritàriament represaliada per mitjà del seu patrimoni, i les seves riqueses, els seus millors soldats, els tresors imperials o els petits detalls de palaus i temples d'aquella terra d'Alexandre eren demostrats amb grandiloquència pels carrers de la ciutat eterna; sens dubte, aquesta era la major victòria del vell Emili Paul·le. A la seva mort, la gent pertorbada faria en el seu honor una *pompa funebris* (pompes fúnebres) on es reflectien les seves proeses, ascendència i prestigi; quelcom que s'estava posant de moda entre els senadors més influents (i activitat important d'homenatge als morts, però també per mantenir la població ocupada en certs moments).

En definitiva, Emili Paul·le és un personatge clau per endevinar la postura més bàsica d'un senador romà, profundament tradicional de la seva pàtria, com també noble servidor, però d'una ambició cultural, filosòfica i moral pròpiament gregues o engendrades per la influència grega ja existent a la ciutat romana; aquesta complementació de trets nacionalistes romans i culte de les arts, la ciència i la filosofia era el model bàsic d'un noble romà filo-hel·lenista.

Macedònia, província romana

Macedònia no se salvà de la represàlia romana, i les seves terres van ser dividides en quatre repúbliques amb privacions diplomàtiques entre elles. La desaparició del regne diàdoc de Macedònia i l'anterior neutralització del selèucida va donar-li la total i indiscutible hegemonia i pau a Roma. Però les diferències entre romans i grecs ara es donarien a les escoles filosòfiques de l'Hèllade; la batalla intel·lectual havia començat entre les postures de l'estoïcisme, que vetllava per un equilibri de les coses tangent i regit per l'austeritat i la purificació de l'ànima (emblema utilitzat per gran part

Imatge 25: Triomf d'Emili Paul·le
<https://i.pinimg.com/564x/47/d1/82/47d182a61438df4e54f2d762b36a644f.jpg>

de la *nobilitas* romana, en persones com Marc Tul·li Ciceró o Sèneca); i l'epicureisme, que trobava la felicitat en l'amistat, cosa que derivava en un gran ús del vici per aconseguir aquesta harmonia social, i d'especial pràctica a les zones hel·lèniques.

Malgrat que la situació pacífica se soluciona amb més contrastos ideològics, l'equilibri es reprèn mitjançant les reformes oligàrquiques que es donaran, sobretot, després de les consegüents guerres Aquees i la postulació romana com a ens sobirà. La reticència pragmàtica de les *poleis* a acceptar el pacte d'Eleutèria que proposaven els romans -i a veure's supeditats a voluntats d'uns bàrbars de l'altre costat del mar- es basava principalment al culte de la crítica, l'experiència obsoleta amb els diàdocs i amb la contemplació de noves potències per aconseguir una autonomia total, així com podria ser la reconfortada Cartago, Egipte ptolemaic o la mateixa confederació Aquea.

El 146 aC, Roma va entrar en guerra amb els aqueus i, l'any següent, quan es perpetuaven les victòries romanes sobre els grecs de mà de Luci Mummi al Peloponès, simultàniament, Escipió Emilià, fill d'Emili Paul·le, venia els cartaginesos assetjant la ciutat de Cartago. La presència d'una potència a considerar dins el territori de l'Hèl·lade es descartà un cop el cònsol Mummi va decretar la destrucció de la ciutat de Corint, sostenint-la en l'oblit temporal; Roma havia exportat sempre un to benèvol amb Grècia, però els motins i la rebel·lia estaven sancionats amb la total desaparició, així pagava Roma les infidelitats i les alteracions a la seva hegemonia: amb *humanitas et ferocitas* (humanitat i feresa).

El control total de Grècia i l'absorció dels elements físics notables de la civilització hel·lenística havia calat en la població romana, les festivitats gregues eren reconegudes i exercides per part de la població i estava essent una pràctica estesa per tots els dominis romans. El botí de Corint va importar els models clàssics de la cultura hel·lènica, així com els literats i cultes mestres de les escoles de Grècia, que van augmentar les files de mestres originaris de l'Hèl·lade en l'educació bàsica dels fills de l'aristocràcia romana (d'exemple tenim, com a peça clau del desenvolupament del treball, a Polibi). La construcció d'una Roma sobirana del món conegut havia engendrat uns valors comuns, arquetípics en el patriciat, que ideava una figura ideal basada en la personificació de la *gravitas* i el *mos maiorum*, elements pels quals els romans justificaven la seva posició dominant davant el món i el caràcter d'aquesta mateixa basat en l'experiència i la saviesa dels anys. Per dur a terme aquesta idealització i perquè tingués èxit i reconeixement entre tota la població, l'art grec va ser clau inspiració; d'aquest projecte sortirà, per exemple, el corrent artístic de l'hiperrealisme.

V. PART PRÀCTICA I: LES *HISTÒRIES* DE POLIBI

En aquesta primera part pràctica es durà a terme una anàlisi sobre la informació que ens proporciona la font primària de Polibi: Veurem els aspectes més rellevants en la construcció de la legitimitat de Roma per part de pensadors grecs contemporanis, tanmateix, albirarem com Roma és acceptada, principalment, per la seva construcció política i el canvi que experimenta envers un tipus d'hel·lenització.

Roma es va expandir políticament per tota l'Hèl·lade en menys de cinquanta anys, la seva legitimitat en els nous territoris adquirits es basava principalment en el seu mode de conquesta mitjançant l'ús de l'*statu quo*, però la situació a Grècia havia requerit més d'una intervenció de caràcter militar.

En la construcció cultural de la legitimitat, certament, el procés es desenvolupa sense problemes; ambdues civilitzacions reben influxos civilitzatoris així com les nocions dels cultes religiosos, les maneres de viure que han arrelat en la tradició, com els grecs, per exemple, reben les festivitats romanes en commemoració als diferents Déus o com els romans han sabut refer el sistema tradicional de la *politeia*, o l'ús de la raó per a consolidar la civilització. En aquest punt cal aclarir que la posició grega vers Roma segueix tenint ressentiment o sentiment de rebuig, la forma amb la qual Roma s'apodera de l'hegemonia grega és pràcticament mitjançant l'espasa, cosa que si bé és digna d'una civilització, també és la pràctica habitual d'aquelles que són anomenades bàrbares.

Durant la construcció de l'hegemonia romana en territori hel·lènic i les creacions de les diferències senatorials amb la distinció dels senadors en segons quin partit (basats en les posicions envers la situació de la pleballa i l'àmbit públic, com per la posició presa envers la situació a Grècia i la seva cultura, que arribava contínuament a la ciutat), són diversos els autors en qualitat de pensadors il·lustres que volen donar un sentit als esdeveniments ocorreguts; en els quals podem trobar Plutarc, Pausànias o, Polibi.

Polibi és un dels grans exponents de la història pragmàtica de l'antiguitat. La seva obra té fonament en les idees filosòfiques clàssiques de Plató i Aristòtil, i constitueix la principal eina que construeix la legitimitat romana a Grècia; creant la nova variant d'ideals filo-romans a l'Hèl·lade.

A. Polibi; un grec filo-romà

Hiparc de la Lliga Aquea

Polibi va néixer al voltant del 200 aC a la ciutat de Megalòpolis, a la regió grega de l'Arcàdia. Gràcies a les fonts de les quals comptem i de les seves pròpies obres, així com

Historias, sabem que coneixia gran part del culte dels sofistes, així com que tenia coneixements de música, geografia, geometria i astronomia.

Encara que no coneixem pràcticament res de la seva formació, sí que n'hi ha prou amb conèixer la seva família, localitat i regió; prové d'una família influent, poderosa i amb correspondència política no només amb la *polis*, sinó amb la *koinon* aquea (la Lliga Aquea) on encara es mantenia una cultura de caràcter més classicista (en qualitat de clàssic) i tradicional que no pas l'hel·lenístic. De la seva infància, podem especular (no sense error) que va aprendre les arts i les ciències de mà del seu pare, qui va ocupar la magistratura de *strategos* de la lliga, i d'un mestre anomenat Filòpemen; d'aquesta manera creiem que el seu coneixement -que no és pas erroni- dels historiadors contemporanis o passats al seu període (així com Heròdot, Xenofont, Timeu, Filarc, Teopomp de Quios, Èfor de Cime o Tucídides) també ve donat del resultat de la seva infantesa, joventut i part també del seu propi estudi, així com de l'accés a les diferents biblioteques durant el seu mandat com a hiparc.

Polibi va començar la seva carrera política molt d'hora, seguint les passes del seu pare i contemplant les ambaixades i recursos diplomàtics utilitzats pel seu progenitor, tot guanyant una experiència que li donarà suficients coneixements per poder tenir un criteri elevat de la política i de la història, fonamentalment. La seva vida es basà en la vida pública, on va despuntar quan Grècia estava essent absorbida per una nova potència del Mediterrani, Roma, a la qual ja coneixia de prèvies ambaixades diplomàtiques.

El seu llegat a la lliga Aquea va quedar denotat per la seva política neutral en el panorama grec, no preveia cap necessitat d'absorbir terrenys de propietat macedònia pel que no va capficar-se en els temes bèl·lics; l'*strategos* de la lliga tampoc no va prendre cap decisió en contra de Roma, però les competències tradicionals sorgiren per desestabilitzar la balança en favor dels espartans, els que havien recentment accedit a la lliga. Les tensions que van emergir de la situació de 170 aC van causar la sospita dels romans envers els aqueus, car creien que la seva política d'abnegació es devia principalment a projectes de desestabilització de la regió i d'una maquinació de l'agreuiment del sentit antiromà. Encara que els aqueus havien tingut moltes diferències amb els romans durant tot el temps de la seva hegemonia, certament l'objectiu no era pas l'establiment de cèl·lules de resistència, sinó de mantenir la pau i l'estabilitat pròpies de la lliga quant a les noves tensions¹³. L'enrenou dels repartiments de terra i l'infima crisi diplomàtica de les dues lligues preponderants, la lliga Etòlia i la lliga

¹³ Ens esmenta Apià que la situació era greu en el sentit que la guerra era imminent -si no començada ja- i que el període dels trenta últims anys del segle II aC estan farcits de moviment contra els romans, basats primordialment en els generals. Apiano (2002), *Mitridáticas*, Ed. Gredos Madrid.

Aquea, havia despertat l'atenció de Roma, que es va posar del costat del etolis clar que aquests defensaven una posició més ambiciosa i reticent envers Macedònia; la inoperància -i el rerefons d'aquesta- per part dels aqueus van fer possible la intervenció romana amb l'empresonament de cent famílies aquees.

La família Escipió

Polibi, reticent a les formes romanes de dur la guerra i l'ordre, però amb el deure per la seva pàtria va ser empresonat amb els altres nobles que havien estat captius. En passar un any, és enviat a Roma amb qualitat de presoner de guerra, però és admès pel cercle dels Escipió gràcies al seu contacte amb la família dels Paul·le anteriorment comentada.

L'arribada a Roma i l'estança al cercle dels Escipió li havia propiciat una bona estada, car que la comprensibilitat de la família acollidora seria encara més elevada que d'altres i no tindrien cap inconvenient en fer actes públics amb la seva companyia o, inclusivament, intervenció; el cercle dels Escipió és la manera més ruda possible per referir-se a les cèl·lules de la noblesa romana més properes al pensament i culte grec.

La situació de prestigi del cercle més hel·lenitzat de Roma era prou gran per a tenir una àmplia representació senatorial, grans càrrecs sostinguts i avantpassats de renom; aquestes circumstàncies oferien una òptima oportunitat a Polibi per introduir-se al món de l'oligarquia romana. D'aquest procedir, l'aqueu va arribar a conèixer els elements que constituïen la *paideia* romana, és a dir, la grandesa d'ànima, l'audàcia i l'emulació.

El cercle dels Escipió era un nucli cultural important tant per a Roma com per a la influència de Polibi: la creació d'un cercle intel·lectual a la *nobilitas* romana per part dels Escipió i, amb especial atenció, d'Escipió Emilià, és un esdeveniment clarament revolucionari per a l'escenari polític de Roma, però també comporta una modificació en el *mos maiorum* i l'educació romana, si més no, d'aquest cercle. De fet, la seva importància va ser elevada gràcies a la filiació -farcida d'homes amb prestigi com C. Leli o Q. Eli Tuberó, Terenci o Lucili ambdós literaris- i les gestes familiars. D'aquest cercle intel·lectual sorgeixen grans personatges com Polibi, Rutili Rufo

Imatge 26: Escipió Emilià
<https://pbs.twimg.com/media/EyZYM0W8AAnHiE.jpg>

o filòsofs com Paneci que va introduir oficialment l'estoïcisme a Roma¹⁴.

Aquest cercle, sens dubte, el més destacat, però no l'únic existent a Roma, es va mantenir amb la mateixa línia de tot el segle II aC, segle d'acceptació de la cultura hel·lenística per a accentuar les peculiaritats de Roma i servir directament les necessitats de la seva societat¹⁵. Encara i això, no ens hem d'oblidar que a diferència d'altres parts del Mediterrani, en assumir els literats llatins la cultura i les formes gregues, el varen fer fidels a la seva llengua materna, de tal manera que van arribar a contraposar a la literatura grega amb una de pròpia i d'altíssima qualitat¹⁶; per la qual cosa podem deduir que es tractava d'un cercle ambiciós i revolucionari tant en aspecte polític com cultural de la ciutat del Laci.

Sota aquesta situació de privilegi, havent contemplat els trets essencials de la cultura romana tals com la formació dels patricis, les ordenacions senatorials, els registres censataris o els costums dels mateixos habitants, i havent vist les diferents percepcions del moment -evidentment molt més marcades per la diferència del pensament referent a la situació grega "la cosa grega"-, Polibi s'enfila en la creació d'una obra que contempli la major varietat de recursos per afermar l'existència de Roma i per verificar en el si d'aquesta civilització i a través dels annals històrics, la seva legitimitat com a ciutat de glòria i justícia; entre altres obres i llibres que hagués pogut crear, la que coneixem i és objecte d'estudi és *Històries*.

B. Tractat polític i cultural

Les formes de govern

Polibi havia estudiat a Aristòtil i a Plató en l'aspecte polític, en tenim constància gràcies als seus constants esments i referències quant al contingut social. El més característic de la seva obra és l'anàlisi política dels diferents sistemes que coneix, entre ells justifica i ens dona una visió objectiva del funcionament de la Constitució Espartana, de la Constitució de Tebes, Atenes, Creta, Cartago i, finalment, la romana.

De la recerca i anàlisi dels sistemes coneguts i amb la filosofia social de Plató i el seu descendent, engendra la idea d'un procés degeneratiu en la implementació dels sistemes o de les formes de govern, distingint entre tres principals i altres tres no convencionals. Les formes de govern que entreveu de la relació -i comparació- que realitza a la seva obra són la

¹⁴ Díaz Tejera, A. (1981) *Polibio, Historias*. Editorial Gredos. Madrid, p. 37

¹⁵ Navarro, Javier: *El impacto del helenismo en la aristocracia romana: cinco ejemplos para una época (196 -146 a.C)*, Universidad de Navarra, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes 2002.

¹⁶ Sierra Narganes, Jorge: *Las formas de gobierno en la historia de Roma de Polibio*. Universidad Pontificia Comillas de Madrid, Facultad de Derecho, Madrid 2014.

monarquia, l'aristocràcia i la democràcia; les indicades, les ideals, les adients. Després, però, tenim les restants, que són la tirania, l'oligarquia i l'oclocràcia, presentades com a resultats de la perllongació viciosa de les formes anteriors, processades amb un cúmul de punts antitètics que ell anomena *anaciclosi*.

L'anaciclosi es basa en els canvis que pateixen els sistemes de govern quan parteixen d'una idea com a possibilitat de la realitat política i esdevenen, per certes qüestions, sistemes de menor grau o amb menor presència d'ideals asèptics. La seva obra es tracta d'un tractat polític endinsat en un desenvolupament històric de l'exercici del poder, del qual extraïem la seva idea que els governs justos tendeixen a una degeneració, però que aquesta pot ser estalviada o evadida segons qui i com es governa. Polibi veu que la política respon a un moviment circular o cíclic que té fonament en les idees polítiques de Plató (*kyklos*), però les reformula per formar la seva pròpia tesi (*anakyklosis*) doncs tot es degenera.

El de Megalòpolis sosté una clara diferència entre poders que se sostenen en el bé comú i en els que les voluntats personals sobrepassen aquest bé comú, provocant-se així la degeneració. Arran d'això serà la seva descripció de les formes de govern, en veient la monarquia originària com a punt essencial pel començament d'una civilització (venim de la cultura, encara no som civilització i l'ésser no ha desenvolupat l'ús comunitari dels béns; cal una figura central) i un altre tipus de sistema basat en els tres que anomena justos, sistema propietat dels romans: la constitució mixta.

La monarquia no originària, també anomenada reialesa, és aquell govern que té com a objectiu principal el benestar de la societat perquè hi hagi seguretat per un mitjà senzill, un mecanisme poc elaborat i una presa de decisió uniforme i immediata; quant al monarca, suposant que és monarca de veritat i no un tirà, la seva posició està abonada per la voluntat popular i els seus súbdits, ambdós factors de legitimitat i autoritat, a més que és de bon suposar que la línia familiar que segueix aquest sistema -en referència al fet d'heretar- dona sempre prínceps del mateix costum que els anteriors i, per tant, segueixen el mateix ordre i la mateixa justícia. L'anaciclosi aquí actua en tant que pel monarca -en qualitat de mortal i humà- és impossible no cedir a les seves passions, fent possible el descontentament popular i la mort de la reialesa per una forma d'elecció de magistrats i reis -afegint aquí el pensament de l'autor, posant en entredit que la monarquia mor, ja que muta la seva permanència: en lloc de ser hereditària, es torna electiva-. De no ser possible cap elecció, el resultat és la degeneració per mitjà d'anaciclosi de la reialesa, és a dir, la tirania.

En cas d'existir una elecció, el resultat és l'aristocràcia, aquelles persones que s'han rebel·lat contra la monarquia en sintonia amb el poble, acció per la qual són recompensats pel

poble en matèria de poder i de fiança d'aquest. D'aquesta manera, es passa del govern d'un individu al de pocs, essent aquests els més prudents i els més justos del regne. La creació de la constitució del govern és ara una necessitat que ha d'estar consensuada entre tots els representants del regne; ara és necessària la intervenció del *nomos* en la política més enllà del d'una sola persona, car mereix atenció i jurisprudència la sala dels pares de la pàtria, i el poble requereix certes normes que estableixin ordre. L'anaciclosi actuarà per fer-la esdevenir una oligarquia, on els principis de l'estat són única i exclusivament acceptats dins la cambra dels oligarques o aristocràcia poderosa, influent i cabdal; per tant, aquesta forma de govern tendirà a la mateixa divisió de l'oligarquia i afavorirà l'entrada de les passions i els vicis radicalment, comportant la nefasta tradició de l'avarícia o crisis socials de caràcter elitista (com escàndols matrimonials, festes luxoses o àgapes insaciabls).

Encara que l'oligarquia pot tenir una continuïtat perllongada gràcies a la bona vida dels privilegiats i engendrar de nous sempre, els altres estrats socials o bé estranyen la monarquia, o busquen una manera eficient que representi a tota la ciutadania (entenent com a ciutadà la persona de sexe masculí nascut en una determinada ciutat i que pot participar de la política i aprofitar els serveis que li profereix aquesta ciutat) com pot ser la participació de tot el conglomerat cívic, o democràcia.

La democràcia esdevé essencial per evitar monarquies, perquè el va record de la tirania fa enrere la pleballa, restant el govern del *demos* com a única via per poder aconseguir el bé comú car que està legitimada per la sencera voluntat popular; amb la llàstima que aquest sistema també troba la seva pròpia anaciclosi: l'augment de la participació política en desmesura pot causar greus controvèrsies

dialectals, enfrontant bàndols civils en disputes no tan necessàries o que ni tant se vols atenen el bé comú, afeblint-se el nexa del poble amb la democràcia i engendrant nous encarregats, oradors i inclús sofistes polítics que advoquen per personalitats o popularismes, és a dir, demagògia. El govern del poble i de la igualtat de la llibertat i les lleis esdevé vetust i dona pas a l'oclocràcia, la desmesura dels límits de la llibertat i l'excés passional d'aquestes, el vici i la generació de petites tiranies, sorgides principalment dels estrats més rics de la societat, ja que tendeixen a assumir més riqueses i a obtenir poders. La suma de tot

Imatge 27: Anaciclosi de Polibi

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/e/e4/Anaciclosis.jpg/1200px-Anaciclosis.jpg>

l'ocorregut al caos de l'oclocràcia faria retornar a l'esperit conciliador de la monarquia o reialesa, propiciadora de pau i ordre, i així es constituïria un moviment cíclic de les formes de govern de l'antiguitat.

Les constitucions de l'Antiguitat

En primer lloc, ens explica la constitució tebana, de la qual comenta que aquesta havia tingut la seva grandiloquència i esplendor d'acord amb certs moments de la història, com són els legats d'Epaminondas i Pelòpides, condemnant aquesta constitució per acceptar la carència d'una estabilitat dotada pel conjunt i per no haver contemplat un sistema on es veiessin tots els ciutadans inclosos; d'aquesta manera comença a parlar de la constitució referent a la ciutat d'Atenes. Atenes és una gran ciutat, reconeguda pel seu prestigi cultural i per haver estat en un temps la més gran de les polis de l'Hèl·lade, però li manca quelcom: la democràcia que estableix, tendeix a una ràpida desestabilització en part afavorida per la contemplació d'estadistes no aptes i d'oratories no sofisticades o, en altres paraules, per no haver contemplat l'arrogància de la llibertat esclava, de la demagògia en primera instància i del llibertinatge de l'estrat social alt. De la constitució de Creta aprofita per a dir que l'illa estava regida en un bon codi de lleis morals i basat en una mutació lògica centrada en la vida de la polis i dels aspectes importants d'aquesta: economia marítima, comercial i mercenària; però dedueix també que llur afany pel lucre i la tinença de terres els descontrolava moralment, corrompent-los de manera que perdien el sentit comunitari (car que aquests excessos de propietat i competència no els atorgava cap benefici comú).

En un apartat diferent, les constitucions d'Esparta i Cartago són més atractives, més eficients en termes pràctics, els uns per la igualtat de condicions i l'esperit marcial, els altres ans al contrari, per l'expansió comercial i l'obtenció de riqueses amb el focus al mar. La constitució espartana és vista com a superior entre les hel·lèniques que han estat tractades, puix que sí que contempla i introdueix els aspectes de mútua concòrdia i d'identificació vertadera de l'enemic en tant que el valor cultural estigui present -els espartans albiren la possibilitat de demostrar el valor de la seva població envers els enemics; oportuna creença per a crear uniformitat "nacional"-. Tanmateix, fa una rotunda crítica, i és que diu que l'aparent escassetat de valors no tan premiats com la cobdícia, ambició i arrogància en una constitució interior, fent regnar la raó de les lleis de Licurg, feu que aquests trets es traslladessin a l'exterior, constituint una percepció negativa de la pàtria dels lacedemonis i condemnant a Esparta a l'hostilitat: a una eterna autarquia (i al deteriorament de la llibertat de què gosaven els espartans). D'aquesta manera, Esparta sospirava i justificava el fet de poder

exercir l'hegemonia de l'Hèl·lade (així es podria explicar la conquesta de la Messènia o la reticència d'Esparta amb les lligues i les ordenances ateneses), quelcom relatiu i no del tot segur, com s'ha pogut veure al llarg de la seva història.

En el cas de la República de Cartago, Polibi ressalta la seva transcendència històrica, fent esment de l'eix polític cronològic des que fou una monarquia fins a arribar a la república i el deteriorament d'aquesta en favor d'uns sectors més acabalats. Cartago experimenta també una construcció ideal basada en les seves polítiques lògiques, a saber: el comerç, la seguretat de les ciutats i la colonització; començant en la referència del poder i autoritat en un sol individu, però esdevingut dissolt per les pertinences i la pluralitat de les responsabilitats pertinents, les quals entren en decadència amb el contacte "vigorós" de l'encara jove República Romana.

La constitució espartana de Licurg és presentada com una constitució mixta, ja que les ciutats que havien edificat els seus estats havien servit d'excusa per la generació d'aquesta mateixa, però amb petits matisos i trets universals, tals com l'herència de la constitució de Creta en matèria econòmica i la justícia entesa en termes generals, no pràctics, en la constitució atenesa. Si bé és cert que acull aquestes idees, també és just parlar que Licurg fa una reconstrucció i revalidació de les idees heretades o acollides; no era el seu propòsit la conquesta de constitucions ja existents, sinó la creació sobre les bases d'un nou sistema, reflectit en la seva obra que va ser aquesta constitució espartana que tenia components socials quant a la repartició de les riqueses, la voluntat marcial típica de la població dòrica i la part política a la qual els dirigents quedaven sota la voluntat del bé comú respecte a seguretat i virtut.

El fet que trobés aspectes de valors monàrquics (com els diarcs), aristocràtics -encara que Polibi no posa exemples d'aristocràcia, sinó d'oligarquies, per la qual cosa hem de prendre la situació del consell espartà (*boulé*) com a una oligarquia- i democràtics (convivència harmònica de la ciutadania) genera en el pensament de l'historiador una variable intangible i prestigiosa que pot arribar a entendre els contextos que són tan relatius segons l'espai i el temps, que no percep la idea de tenir esplendor només amb personalitats diferents i que pot suportar un atac polític demagògic, així com prevenir la ciutadania d'una desigualtat vers la divisió de la societat. Aquesta variable que contempla l'anomena constitució mixta i la situa en la millor posició, per davant de tots els sistemes que ell troba justos. Lamentablement per Esparta, la seva constitució no li ha permès un futur estable i l'ha condemnada a l'acte marcial constant, la qual cosa és devastador per al correcte funcionament de l'economia i per respectar el cicle creixent de la riquesa comuna. Esparta

fou una gran potència, justa dins els seus límits i errades, ben és cert, però li mancà la perseverança, la persistència i l'actuació vertadera. La mobilitat espartana va quedar limitada, tot cosint la que seria la seva degeneració cíclica, o anaciclosi, atacant principalment pels components morals de la societat espartana, que no aconseguirà el que sí que feren els romans.

C. Per què Roma?

Roma havia conquerit l'Ecumene en qüestió de mig segle mentre que els mateixos grecs havien trigat generacions i generacions en crear una civilització digna d'alabança, farcida d'homes i dones sensats, d'herois i divinitats emergents, de grans gestes com la universal d'Alexandre el Gran. Polibi es pregunta com és possible aquest succés, perquè la civilització romana, considerada fins no feia molt com a bàrbara en el sentit més ampli, ha pogut dominar un món tan elaborat i eternament defensat per la voluntat dels homes i dels Déus; ell ens explica que cal fer una remembrança de la seva història per entendre la seva força, per omplir de sentit complet les accions i valors romans, i per assumir la conquesta romana com un fet històricament transcendent en el fet que Roma és en tant que Grècia també ha estat.

En fets històrics, Polibi analitza l'estructura principal de la trajectòria de la República, sobretot des que trenca el seu silenci després de la invasió gal·la de Brennus i la intervenció de Marc Furi Camil fins a la conquesta de Macedònia el 169 aC. Per a ell, Roma ha estat destinada a la supervivència delimitada pels seus veïns -una idea que queda molt reflectida en el pensament romà (*si vis pacem parabellum*), però parlar ara seria cometre una anacronia- i ha comptat amb aquesta variable sempre que s'ha presentat l'ocasió oportuna; la seva condició de renaixement -després de la invasió de la ciutat-, quasi com Atenes en les guerres mèdiques, li proporciona una actitud bel·licista i protectora, ja que ha estat destinada a la conquesta d'Itàlia; arran d'això, Roma pot justificar la intervenció a Sicília contra els púnics en defensa de les polis gregues com Siracusa o Agrigent -les ha de protegir i assegurar-, i aquest pas significar el canvi de racionalitat romana.

Segons la trajectòria de l'obra de Polibi, Roma anirà creixent per mitjà de la diplomàcia efectiva del seu sistema (xarxes d'aliats i de protectorats) i de les guerres, que són incessants. Després de la invasió gal·la de Roma, aquesta comença el desenvolupament de què serà el seu engrandiment, basat en la visió senatorial i popular de l'expansió de Roma com a objecte de salvació -en fets històrics, els romans havien après que la no-intervenció

podria posar-t'hi en greus situacions-, i les guerres contra els llatins prosseguiran. Seguidament, els etruscs, samnites o umbres també seran eliminats, quedant l'altra part d'Itàlia, de la qual aquests romans ja es veien sobirans legítims. No va ser fins a l'arribada de les tropes a Tàrent i Agrigent -en les Guerres Pírriques (p.29) i la Primera Guerra Púnica (p.32) quan el Senat, en veure el luxe i les riqueses que podien obtenir, va decidir expandir la influència romana; descobrint una nova manera de fer la guerra, més d'àmbit lucratiu. En un cicle de retroalimentació entre voluntat i aspiració -ens explica Polibi-, Roma va desgranar les seves possibilitats en diverses accions diplomàtiques, veient el resultat de les concessions diplomàtiques macedòniques amb Hanníbal com el pont a Grècia i a la conquesta de tot el món -el conegut, evidentment-¹⁷.

Encara i el fet amb què vol justificar Polibi l'expansió romana en termes polítics i morals (com a societat: una societat involucrada a la guerra), també existeix un factor que cobra encara més rellevància: la seva constitució que és mixta també, però comparteix una nova visió d'aquesta. De la mateixa manera que Esparta tenia les personalitats dels diarcs, el consell d'ancians i comprometia la població a una societat autàrquica, però tan arrelada al costum grec que l'expansió no la podien dur a terme, i a Cartago, per la seva banda, es compartia una altra constitució mixta -llàstima que aquesta té com a punt d'interferència l'arribada del costum per l'avarícia i les riqueses, l'acceptació social del llibertinatge i la seva durada, la qual els romans ja podien superar per ordre històric-, Roma també va saber contemplar una visió mixta i amb la peculiaritat de ser expansiva per mitjà de la invisibilització de Cartago i la seva força institucional.

Els diferents poders polítics estaven dividits entre les institucions com el Senat, les assemblees i les diferents magistratures. La monarquia no havia desaparegut, els còsols representaven l'antiga figura del rei, però en comptes d'una sola persona, eren dos; l'aristocràcia, encara que més aviat, l'oligarquia, estava encarnada pel Senat, qui elaborava lleis i debatia els aspectes més importants de la ciutat, malgrat això necessitava comptar amb el suport i reconeixement del poble, que estava representat per les diferents assemblees i distribucions demogràfiques que afavorien l'ordre i el bon funcionament de les eleccions de magistratures. L'existència d'un sector del Senat que fos més proper a la pleballa donava un equilibri especial perquè la ciutat funcionés de manera justa.¹⁸

¹⁷ V. Harris, William. *Guerra e imperialismo en la Roma republicana 327-70 aC*

¹⁸ Gibbon, E. (2002): *Historia de la decadencia y caída del imperio romano*. Ensayo Historia. (trad. Carmen Francí Ventosa). DeBolsillo. Constitució, Barcelona.

Roma havia triomfat perquè havia sabut refer-se dels seus errors i havia construït nous models cada cop que fallaven els anteriors. La constant remodelació i adaptació del sistema mixt romà li obria l'oportunitat d'expansió; cosa que els romans mai varen dubtar quan varen tenir el moment. La construcció de xarxes diplomàtiques i de presentar-s'hi com a protectora perpetrava a Roma una legitimitat i prestigi abundant, ambdós elements necessaris i fonamentals en la seva transcendència històrica. D'afegit, Roma havia sabut jugar ses cartes en aprofitar les situacions tenses per a entrar-s'hi i fer d'àrbitre; d'aquesta manera quedava apartada del perjudici i es podia encarregar del destí d'aquestes situacions.

L'anàlisi de Polibi ens serveix per descobrir la idea que es compartia a Grècia entre els més propers a Roma, i també constitueix la base principal per a la legitimitació de la ciutat del Laci a Grècia, essent el punt de partida per autors com Plutarc, Ciceró i sofistes com Eli Arístides o Dió de Prusa. Aquesta obra d'*Historias* contribueix a formar un nou corrent racional del sentit romà, que a cada moment havia expandit el culte de les arts com la literatura i l'èpica, i que gràcies als seus annals, va obtenir diferents arguments a favor, així com els ja comentats (legitimació política i històrica).

VI. LA REPÚBLICA DELS HOMES NOUS

El final de la República és un dels moments més transcendents de la història occidental, les reformes de la recentment anomenada Ciutat Món han conduït la seva transcendència a nivells molt alts, a construir un Estat respectat i molt considerat arreu de què ells entenien per a món, els seus grans i il·lustres homes de la civilització, l'esplendor de les grans conquestes militars i, com no és menys, de les majors rivalitats del món antic.

A. Populars i optimats

La política romana havia acceptat un canvi de perspectiva del món i de les responsabilitats vers la pàtria romana, aquesta s'havia fet gran en qüestió d'un segle i ara era la salvaguarda del món; per tant, les sessions del senat s'han tornat més extenses, duradores i plenes d'ocupacions de gran preocupació i urgència. El tribonat de la pleballa ha adquirit molt de poder: la seva importància ha anat creixent a mesura que la població ha augmentat, cosa que ha enriquit la magistratura i ha fet d'ella una oposició encara més fèrria contra els aristòcrates més aferrats a la tradició.

El senat està dividit, tant les idees del culte hel·lènic com les circumstàncies de les terres públiques o les turbulentes lleis dels germans Grac han suscitat noves divergències

ideològiques, noves divisions socials i noves classificacions entre el patriciat; de la mateixa manera, les noves lleis han fet que, a més de la unificació d'Itàlia en el sentit de ciutadania, nous grups i nuclis familiars accedeixin a les magistratures amb més facilitat o a serveis explícits.

Entre les divisions, trobem les que determinen l'últim segle de la República Romana, com són els grups dels *populares* i *optimates*. Ambdós grups senatorials no vindran determinats segons procedència, lligams familiars o construccions polítiques recents -s'entén l'existència del partidisme senatorial a finals dels segle II aC, però certes referències fan al·lusió a una prèvia existència, sorgida al voltant de la primera guerra púnica¹⁹-, sinó d'una base ideològica envers la situació romana de dominació i de la gestió de les riqueses arran dels nous corrents personalistes de l'aristocràcia.

Populars

Els *populares* comprenien la necessitat d'una quantitat de reformes referents al tracte del terreny públic, una fiscalització més austera i una reglamentació necessària de diferents sectors del que comprenia Roma: l'exèrcit i les províncies. Aquestes necessitats sorgien a causa de la constant afluència demogràfica, d'un excés de terres sense abonar ni cultivar, una escassetat de legitimitat política per infraccions o per dirigents immersos en la corrupció habitual i per fama personal. Així i tot, no podem entendre el grup senatorial com a un partit únic, immutable i límit perquè pateix constants canvis i rep constants idees per part de diferents membres, per la qual cosa mai estem parlant d'una entitat política com a tal, sinó un grup de senadors que es basen en certes similituds amb les quals poden generar una aliança contra aquells que, en termes generals, volen la fi de certes coses que els són contràries.

El que és més considerable, contemplant l'estructura i la transcendència de propostes i personatges que han format part del grup dels populars, és que sostenien la idea de reformar l'Estat Romà en benefici de les condicions de les classes més populars, d'aquesta manera podien dur a terme les seves consideracions -ja fossin de caràcter personalista o comunitari-, puix que el seu

Imatge 28: Germans Grac, els germans del poble
<https://i.pinimg.com/736x/92/70/a4/9270a4e12cf2a68675954d427e6007c2.jpg>

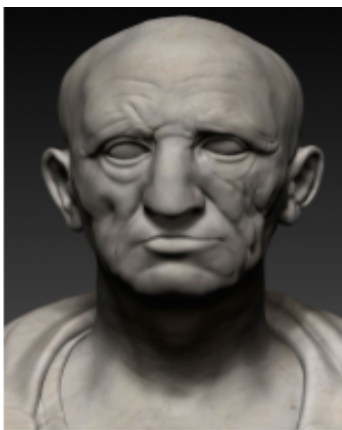
¹⁹ Osgood, J. (2019): *Roma. La creació del Estado mundo*. Desperta Ferro Madrid.

suport - o d'on treien suport- es trobava a la voluntat popular. Sens dubte, el seu principal objectiu era mantenir la República i l'Estat romà sobre totes les civilitzacions i cultures dominades -i per dominar- per tal de fer eterna i perllongar la vida de Roma, el seu tresor i el seu prestigi; i ho creien mitjançant l'ocupació de les magistratures encarregades del sector judicial, car que els seus membres sempre varen tenir una iniciativa legislativa. Una altra particularitat del moviment és que van apoderar-se majoritàriament del tribonat, sobretot del popular.

El fet que les magistratures tinguessin una durada d'un any limitaven la capacitat legislativa i les propostes dels populars, els quals sempre es tornaran a presentar o inclús es mantindran a la magistratura de manera indefinida. Aquest fet feia enervar als optimats, que creien en altres matisos i entenien l'essència de Roma en un auri no tan personal, ni tampoc tan comunitari, sinó en els annals de la història romana, dels senadors més influents i de les posicions limitades i equitatives que conformaven el *mos maiorum*.

Optimats

El grup dels optimats està principalment instituït per una aristocràcia més reticent al canvi que proposa el Senat més revolucionari, denega les extravagàncies, el luxe i tota classe de vici que no hagi estat engendrat a la ciutat d'origen (Roma), tenen un sentiment molt més aguditzat de la pàtria romana -els *populars* també eren patriotes romans, sens dubte, però l'entenien d'una manera divergent de la dels *optimates*- basat en el bé comú segons la

Imatge 29: Marc Porci Cató, optimat exemplar

<https://i.pinimg.com/736x/92/70/a4/9270a4e12cf2a68675954d427e6007c2.jpg>

tradició, és a dir, del manteniment dels drets i recursos socials/econòmics de la ciutat i, referent a les polítiques exteriors, albiren la posició neutra d'assimilació de la cultura, però radiquen en el fet de procedir.

Els optimats se senten els successors de la romanitat dels *senex*, o ancians -en el sentit d'astúcia i maduració- que havien fet de Roma una gran potència, i elaboren les tesis de consolidació de l'essència romana, del control de les influències culturals estrangeres, critiquen les tasques que encomanen els populars i pretenen evitar sense cap

remordiment la pèrdua de les tradicions així com la concòrdia i l'equilibri pacífic de la societat mitjançant el reforçament de la institució del Senat i l'arrendament del camp públic.

A diferència del grup dels *populares*, els optimats sí que tenen un esdevenir més uniforme i general, però existeixen excepcions i divergències veritablement importants, basades en personalitats i autocràcies com la de, per exemple, Luci Sil·la, o Gneu Pompeu. El que no és comparable a l'altre grup senatorial és la immensa comunitat que varen crear, com també la transcendència en l'última etapa republicana, donat que varen posicionar-se en els sectors més conservadors de mans dels recaptadors d'impostos (publicans) i de les aristocràcies urbanes de les diferents províncies.

B. La Primera Guerra Civil

El que va començar amb una idea de divisió senatorial, més aviat de tipus ideològic i per res compromès, va derivar en una gran rivalitat que homes importants van transportar al conflicte bèl·lic, tant en les mateixes reunions al senat -on la violència havia augmentat considerablement- com al camp de batalla. Els primers conflictes havien estat engendrats en conseqüència amb les causes dels germans Grac i Livi Drus, que havien ofert una quantitat de reformes legals molt reaccionàries, quelcom no desitjat per l'aristocràcia romana que havia fet rèdit de la situació i que ara es veia compromesa a cedir territori i guanys de llarga durada; però tot va tenir un gran esclat a partir de les graduals rebel·lions d'esclaus.

Les diferents guerres que sosté Roma amb els emergents regnes d'arreu dels seus límits, així com Mitridat al Pont a Àsia, i Jugurta de Numídia a Àfrica, no han fet sinó empitjorar la situació senatorial quant a protestes per part dels populars, que creuen que la perllongació de les guerres només facilita l'agasajament dels generals i l'empobriment disciplinari i econòmic dels soldats.

La guerra a Numídia començà el 109 aC quan el líder dels *optimates*, Quintus Caecillius Metelus, va dirigir-s'hi juntament amb el seu seguici de llegats on es trobaven Caius Màrius i Publi Rutili Rufo, ambdós seguidors de Metelus, però embrancats en el sector dels *populares*; i no acabà fins al 105 aC, quan Màrius -amb el títol de cònsol- aconseguirà acabar la guerra-; així i tot, la guerra veritablement començà el 112 aC, però fins al 109 aC no va haver-hi grans moviments ni esdeveniments importants. D'aquesta guerra, sabem gràcies a la informació que rebem de Sal·lusti, que els tresors dels nòmides havien estat l'eina de canvi de posició del cònsol optimat, i que Caius Màrius havia estat en tota la seva campanya fora de l'ombra a la qual havien estat sotmesos els precedents encarregats de la guerra per la seva

avarícia d'or. El rebuig per aquest element, molt lligat al vici, encomana al bàndol popular un aire diví, estoic i clarament obert a la justícia i a les coses pràctiques del negoci no individual com ho plantejaven els *optimates*, sinó plural o comunal, com podria ser una empresa general de la ciutat del Laci.

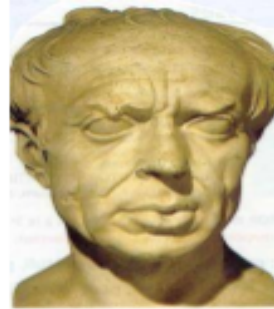
Una altra guerra amb les tribus bàrbares dels Cimbres i els Teutons desolen la ciutat, que es troba en greu perill, però Màrius és investit cònsol altra vegada, vencent els bàrbars en diferents moments al nord d'Itàlia. Pacificats els territoris del nord i amb la finestra oberta per aturar altres rebel·lions o guerres emergents, Màrius realitza unes reformes a les legions romanes que són institucionalitzades i li fan guanyar encara més popularitat. La seva presència era commovedora per a tota la ciutat, a uns per por del seu poder i la consegüent degradació de la constitució antiga (*mos maiorum* dels optimats) i als altres per la seva magnificència.

Un altre personatge important fou Luci Corneli Sil·la, un legat de Màrius a Numídia que va marxar en la recerca de noves glòries militars per a Roma a Orient. El seu comportament era profundament conservador i elitista, la seva aspiració era retornar a Roma a un auri victoriós i eloqüent com havia semblat tenir temps enrere. Es va encarregar de la pirateria durant un curt període de temps, ja que la *Guerra Social* (91 aC -88 aC) havia esclatat a Itàlia i va acudir en qualitat de procònsol per derrotar els revoltats llatins i italiotes, però la guerra va acabar amb una victòria romana condicionada per la promulgació de noves lleis cíviques que garantien la ciutadania a tot el territori italià.

Quan la guerra a l'Àsia va començar amb les invasions de Mitridat VI a les províncies gregues sota el domini romà, Luci Corneli Sil·la va ser l'enviat per fer la guerra al nou *basileus* d'origen greco-iranià. En aquest moment, els populars van fer certes reformes que no van acabar d'agradar als diferents grups dels optimats, sobretot quan gran part de les magistratures havien estat absorbides per personalitats d'estil popular; aleshores, un cop Sil·la atura en unes batalles consecutives al rei del Pont, marxa direcció Roma amb les seves tropes, convertint-se en el primer general romà que trepitja Roma amb legions armades.

Imatge 30: Luci Sil·la, el dictador nobilis
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/4a/Sulla_Glyptothek_Munich_309_transparent.png/320px-Sulla_Glyptothek_Munich_309_transparent.png

Imatge 31: Càius Mari, l'home nou més rellevant de Roma després de Cèsar
https://elmanifiesto.com/images/arpeta_relacionados/2007/10/05/marius.jpg

El conflicte entre Màrius i Sil·la ara havia evolucionat a un conflicte personal entre qui havia ostentat molt de poder a la mateixa ciutat i el que apostava per una posició més constitucional i ordenada; la ciutat va estar dominada pels *populares* Cinna i Màrius fins que Sil·la va arribar a Roma el 88 aC, posant fi al període turbulent del final del segle II aC i de l'inici del segle I aC mitjançant una dictadura que, per fortuna per a tot el conjunt de romans, Sil·la va abandonar un cop va haver reestructurat el Senat i havent imposat -encara que tenia legitimació política i lleial en consonància amb la llei Valèria- ordre a la ciutat per mitjà de llistes de proscripcions -de la que se salvarà, per intervenció de Pompeu, legat del dictador, el jove Juli Cèsar-. Roma havia estat purgada, refeta a mesura del grup dels *optimates*, en essència dels romans del puny tancat, de la vella República dels grans homes, però d'aquells que honoraren Roma sense cap vici personal.

C. Pompeu Magne i Juli Cèsar

La Roma que havia creat Sil·la ara es feia més gran, un petit temps de pau havia donat pas a noves construccions públiques, a investidures de personatges nous i a la creació de nous lligams dins l'espectre aristocràtic. L'antiga República havia tornat, però sempre amb matisos molt presents gràcies a l'època a la qual estava, molt diferent de la República dels romans que conreaven. Amb la mort de Sil·la, Pompeu es va convertir en una gran efigie de la ciutat llatina: havia capturat grans embarcacions pirates i erradicat les principals bases d'aquests, com també va batallar contra Mitridat a l'Anatòlia i el va vèncer en dues vegades diferents. Tanmateix, la més notable notícia i proesa de Pompeu "Magne" fou la seva campanya a Hispània contra els romans revoltats per les eleccions del 79 aC, Catul, i més posteriorment,

Sertori, a qui venç en un territori molt hostil a ell, però que es guanya mitjançant la concessió de la ciutadania romana.

La Tercera Guerra Servil, amb el reconegut cabdill traci que lidera la revolta, Espàrtac, s'inicia al voltant de l'any 70 aC en un moment de reestructuració postdictatorial de la ciutat. La revolta genera grans problemes car que ha ocupat la zona del sud, d'on provenen grans importacions de blat, cereals i altres matèries així com la fusta o la pedra; el context és, realment, crític, però un *senatum consultum ultimum* -una llei de reunió directa que estava dotada de veracitat judicial i comptava amb una execució imminent- instiga l'elecció dels aleshores grans homes de Roma: Marc Licini Cras i Gneu Pompeu. Ambdós estaven involucrats en diferents gestions jurídiques per apostatar del règim estrictament ortodox de Sil·la, de manera que el primer havia generat grans riqueses en el rescat de nobles que havien estat destituïts o proscrits i, el segon en la recerca de més victòries. Licini Cras finalment acabà la revolta amb la batalla del riu *Silari*, fent desaparèixer la figura d'Espàrtac.

D'altra banda, les conclusions de la guerra havien dotat a Roma d'una influència renovada dels sectors populars, que revivien. Entre aquestes influències giren personalitats tals com Juli Cèsar, encara jove, i una contrapartida mixta, d'idees innovadores, però mantingudes sota la jurisdicció de la tradició romana com Marc Tul·li Ciceró. Ambdós desenvoluparan un paper molt important en l'esdevenir del destí de la República, però Ciceró serà, a més, un dels pròcers de la literatura convencional romana, aportant al seu estil grans influències hel·lèniques on s'estructurarà un nou corrent pragmàtic de la història i de la filosofia a la ciutat i vers la ciutat de Roma, però amb una clara evidència: aquest cop és vertaderament romana, puix que la creació ve donada de mà d'un literat senador romà.

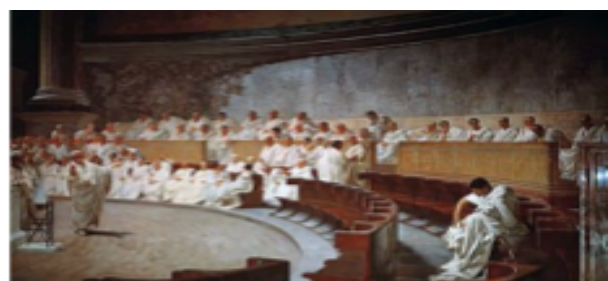
En el període d'entre el 76 i el 63 aC, la situació s'havia endurit car que les aspiracions populars havien retornat de manera dividida, sense cap visió positiva i molt crítica amb els nous senadors, la majoria procedents de la dictadura de Sil·la. Prenent aquest últim esdeveniment com a via indispensable per crear un nou estat -i poder obtenir més riqueses i prestigi personal-, personatges com Luci Sergi Catilina, jove ambiciós, s'enfilen en projectes megalòmans molt semblants a l'actitud d'un *basileus* a la mort d'Alexandre, és a dir, amb projectes vertaderament colpistes contra un Estat que ja havia patit certes inconveniències i que ara estava refent-se. Catilina inicia una conjuració a la qual participen grans personatges, però d'una manera clandestina amb la intenció que no fos descoberta ni poguessin ser ajusticiats, de ser així ja coneixien el seu destí. La conjuració s'omple de finançament extern i intern, tant de famílies importants com de pretors i llegats provincials del nord-oest d'Itàlia. La conjuració és definitivament descoberta el 63 aC i els actes ocorren

amb molta rapidesa; Ciceró, en qualitat de cònsol, li pertocaria reunir al Senat sota un *senatum consultum ultimum* i carregaria a tot participant de la revolució per impietat, infidelitat i rebel·lió, en termes pràctics: sentència de mort.

La rebel·lió va ser aturada per processos judicials i militars, Catilina havia aconseguit maquinar tota una xarxa d'especialitzats al voltant del territori romà oferint millores de condicions, perfeccionament dels llocs agrícoles, aturament de l'arribada de noves militàncies i promulgant la idea antisenatorial. Certament, Catilina havia estat una figura *popular* que tenia aspiracions ambicioses, d'una transcendència que no acostuma a entrar als llibres d'història, però que hauria de ser un punt important car que aquesta posició significava un trencament de la viabilitat republicana: Sergi Catilina ambicionava la corona, el poder màxim. Enfront d'aquesta situació, sort d'haver estat escollit, estava Marc Tul·li Ciceró que defensava la República des de la primera fins a l'última instància i va saber ajustar-se al marge legal amb l'objectiu de trencar aquesta violació dels poders i de la dignitat que havia fet gran Roma, aquesta República...

Un altre personatge important i que representa el bàndol *popular* sense trencament de la República, però amb un aire molt hel·lenístic és Juli Cèsar. Caracteritzat per ser el vincle entre República i Imperi, per haver conquerit les Gàl·lies (França, Bèlgica, Luxemburg, Suïssa...) i per haver estat el primer romà a trepitjar terra britana. Tingué una infància complicada amb la mort del seu pare i, amb quinze anys es va convertir en *pater familias*. El seu procés per convertir-se en un senador romà es va veure afectat per la pugna de Sil·la, donat que Cèsar donava suport a Màrius; amb prou sort no va ser processat.

A Roma s'havien anat configurant les estructures senatorials importants, fonamentades en la fama militar, econòmica i social -podríem afirmar, malgrat ser una anacronia, l'existència d'un populisme polític-, on figuraven grans senadors com Marc Porci Cató o Junius Brutus. Es va formar el primer triumvirat romà, que es va perpetrar de manera discreta, i que incloïa a Marc Licini Cras (que moriria a Carres, Pàrtia) l'home més ric de Roma; a Pompeu, l'home més prestigiós de Roma; i a Cèsar, l'home

Imatge 32: Catilina al Senat increpat per Ciceró

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/c5/Cicer%C3%B3n_denuncia_a_Catilina%2C_por_Cesare_Maccari.jpg/330px-Cicer%C3%B3n_denuncia_a_Catilina%2C_por_Cesare_Maccari.jpg

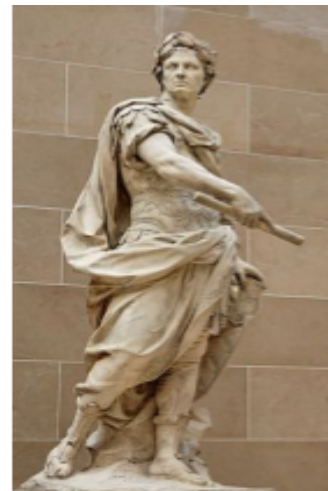
més popular del Senat. Després que Cèsar hagués conquerit les Gàl·lies en una sèrie d'anys molt profitosos per la ciutat on s'havia expandit la cultura arreu del territori, noves figures literàries havien sorgit -Horaci, Titus Àtic, el mateix M.T. Ciceró- i es podia gaudir d'un rejueniment de la situació social; les tensions polítiques concernents a la figura de Cèsar van empitjorar en veient la insistència d'aquest últim per aconseguir un nou consolat, fèrriment oposat a la jurisdicció *optimata* de Cató i Ciceró.

El pas del Rubicó per part de les legions de Juli Cèsar va desembocar l'inici de la guerra civil romana, entre els quals es trobaven els optimates o pompeians, d'una banda; i de l'altra, els cesarians, generals fidels a Cèsar i la gran majoria de la població itàlica, gàl·lica i hispànica. En una guerra llamepec va prendre tota Itàlia, després en un intent va vèncer a Pompeu a Grècia, es va dur la campanya a Hispània, on es va assegurar el nord o la Hispània Septentrional. Finalment, el nou d'agost de 48 aC, a la batalla de Farsàlia, Pompeu va ser completament vençut i va haver de retirar-se a Egipte, on va ser assassinat en mans egípcies. El regne dels Ptolemeus va acceptar la figura de Cèsar en situacions adverses i problemàtiques, però amb un impuls més aviat temorós que no pas per convicció -de fet, tant seria així que la presència de Cèsar comportaria l'extinció de la branca masculina dels Ptolemeus i faria coronar a Cleòpatra VII, una de les que serien les seves amants-.

D. La fi de la *Res Publica*

Cèsar s'havia guanyat el seu prestigi: el suport de la pleballa era completament d'afecte; el senat no va poder fer res per aturar l'ascens al poder d'aquest home: Cèsar va aconseguir un triomf romà (marxa triomfal a Roma, que li havia impedit Pompeu) i l'extensió de la dictadura a deu anys primerament i, més endavant perpètua (contràriament a la creença popular, Cèsar mai va ostentar el títol d'Emperador).

El dictador vitalici va iniciar diverses reformes, on trobem projectes com una major distribució de la terra entre els pobres, una reforma agrària per als veterans que eliminava la necessitat de desplaçar als altres ciutadans, així com reformes polítiques que resultaven, per un Senat obsolet, impopulars.

Imatge 33: El romà dels romans, Juli Cèsar
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/06/Julius_Caesar_Coustou_Louvre_MR1798.jpg/220px-Julius_Caesar_Coustou_Louvre_MR1798.jpg

Tanmateix, Juli Cèsar va governar sense considerar el Senat (fet que el va causar la mort): l'utilitzava per aprovar lleis que ell presentava i que volia que fossin aprovades del mode més ràpid, d'aquesta manera consolidava i incrementava el seu propi poder personal.

D'igual manera, reformà el calendari, creà una força policíaca, ordenà la reconstrucció de Cartago i abolí el sistema tributari, entre altres lleis de tipus popular i que li afermaven una postura realment de monarca d'estil grec. Cèsar inaugura una nova i una única actitud romana, la sensatesa per igualar les proeses dels més grans, sobretot d'Alexandre el Gran i la nova postura de tirà benevolent com ho mostra el seu procediment: en les províncies conquerides, amb tal de què no es poguessin rebel·lar va instaurar la ciutadania romana, convertint a celtes en romans de plena ciutadania. Un punt transcendental que crearà lligams de concordança entre aquestes províncies i Roma, a més d'assegurar la lleialtat respecte de la seva persona, que després passaria en mans d'Octavi August, el primer emperador romà.

L'ascens d'August és tumultuós; ha d'enfrontar els partidaris del senat, els assassins de Cèsar i les reaccionàries visions de Marc Antoni, llegat de Cèsar que va assumir una important convicció patrícia. En dos diferents conflictes civils, August és capaç de formar un nou triumvirat juntament amb Marc Antoni i un soci del senat, Lèpid. La construcció d'un triumvirat oficial, establert dins de la legalitat romana comportava la solidificació dels exponents d'aquest mateix al poder, afavorint les posicions cesarianes. A la batalla de Filipos, el 42 aC, els assassins de Cèsar són vençuts i fets morts; assegurant-se els territoris i la seva lleialtat, els triumvirs es reparteixen el limes romà, quedant només les illes del Mediterrani en mans de Sextus Pompeu, que serà vençut promptament per August.

La victòria d'August a la batalla d'Àccium, el 31 aC, farà que aquest es converteixi en el màxim representant dels romans, tenint un significat molt interessant car que havia vençut a Marc Antoni, personatge important que havia estat la mà dreta de Cèsar, el més prestigiós dels homes romans i que tant havia fet per la República -i per la plebana, sobretot-; llastimosament per Antoni, August havia sabut refer les polítiques senatorials i les províncies més influents, així com havia aconseguit una construcció ideològica central, on es trobaven molts temes tant de tall *popular* com d'*optimate*. La derrota del lloctinent de Cèsar no havia estat pas el seu infortuni, ni les seves derrotes anteriors, sinó la fama que havia estat generada pel Senat i, especialment, per August, on el descrivien com a un tirà acabat, amb poder en zones estrangeres i d'influència grega, que s'havia compromès amb una reina forana i s'havia proclamat ell, en traïció a la tradició i constitució romanes, monarca d'Egipte.

Evidentment, és aquesta una clara mostra del rebuig residual de la població romana envers les monarquies que havien estat derrotades en les campanyes a les terres del grecs

durant el segle II aC: el monarca era vist com un honorable soldat, valent i segurament intel·ligent -si no, no seria possible el govern-, tanmateix, també estava vist com un acollidor de les idees més místiques, més singulars i fora del bé comú com ho podrien ser les excessives obsessions -sobretot amb aquelles activitats endinsades en el vici- o els comportaments tirànics; sense cap dubte, a Roma imperava l'estoïcisme més pur i, com tampoc és cap novetat, més aristocràtic.

Els corrents republicans, però, en veient la desastrosa situació que havia sotmès la República a una certa crisi continuada i a una sèrie de conflictes fratricides, minven i assimilen el model d'August qui es veu forçat -tot i sortir beneficiat- a una reconstrucció de la constitució romana per satisfer els drets que garanteix la llibertat republicana -sobretot envers els aristòcrates, els quals havien anat desapareixent a causa de les guerres- i per ordenar les milícies romanes que havien estat la peça clau de l'última etapa de la República. Serà doncs d'entre tots, per ell i per la voluntat de tot, un individu qui esmenti les directrius del bé per a Roma: el *primus inter pares*.

VII. ROMA MUNDUM DUCIT

A. L'eloqüent August

Octavi August serà molt perspicaç i continuarà les reformes cesarianes dels àmbits socials, tanmateix, trencarà amb el pensament del seu pare adoptiu en el fet que Roma havia d'expandir-se, ans al contrari, trobarà la manera de solidificar els ítems principals de la romanent República -encara que ja podem parlar d'un principat-, essent aquest projecte una distracció del que realment significa la renovació d'un Estat com el romà.

Perquè Roma aconseguís l'estabilitat total, demarca uns objectius clau: la construcció de noves vies i elements de comunicació directa, noves places i ciutats arreu dels dominis (Hispania, Gàl·lia, Àfrica o Germània), consolidació de les noves institucions romanes i de la magistratura del *princeps civitatis* (primer ciutadà) i, finalment, intensifica mitjançant la pau les motivacions literàries i filosòfiques, fent obrir escoles a Roma i atenent les principals efigies de la cultura romana en construcció. Això succeeix gràcies a l'esplendor de la pau, les riqueses renovades amb el flux comercial provinent d'Egipte i Síria, i les motivacions per part de la nova aristocràcia.

Octavi August no només va saber contemplar l'oportunitat d'absorbir tot el poder i estabilitzar el domini romà, també va demostrar amb les seves campanyes militars a la

Dalmàcia i a Hispània contra el càntabres, esdeveniments que el van proferir gran reputació, però va ser més amb l'eliminació dels enemics pròpiament romans quan va obtenir el reconeixement no solament senatorial i romà, sinó que va rebre missives diplomàtiques per part de pobles llunyans com els escites o els màurics -poble de la vall de l'Indus- quan estava preparant projectes civils a Tarragona. Orosi, primer historiador cristià, comentà a la seva obra²⁰ que aquest acte donava a August el tacte que antigament havia estat l'essència d'Alexandre; Alexandre va rebre legats per part dels pobles gals i ibers quan es trobava en les seves campanyes, eren clares súpriques de veneració i devoció; aquest panorama que ens presenta Suetoni, rebent August als legats diplomàtics de l'altra punta del món, tal com el gran home de l'antiguitat també va experimentar, li proferia una clara posició elevada, distingida de la resta de mortals i que el complementava com a mestre del món. Evidentment, aquesta és una interpretació tardana, l'esdevenir d'August encara no estava en les seves millors etapes, però aquest succés i més tard la recuperació dels emblemes perduts per part de Marc Licini Cras -aquell del primer triumvirat- i Marc Antoni a Pàrtia, la recuperació d'Armènia sota protecció romana i l'expulsió de les poblacions germàniques a l'altra riba de l'Elba.

Com comentàvem, el govern d'August no es va basar només en la fama acollida gràcies a esforços d'estil popular per guanyar el suport de la pleballa, o de l'absorció del poder de les legions, les nominacions honorífiques com August o *Pater Patriae* (pare de la pàtria), ni tan sols de la recuperació d'ensenyes o territoris, sinó en la planificació de l'Estat romà amb una tornada a l'essència republicana, però amb la seva autoritat. La posada en acció dels moviments d'August donen a Roma estabilitat política i militar, deixant pas a la construcció o bé l'evolució de la cultura de la ciutat per tal que la seva magnificència sigui encara superior a les altres dominades.

La cultura, entesa sobretot en base de les arts i la bellesa, una estètica comuna de la comunitat, una percepció diferent de la vida quant a aquesta mateixa i de l'estructura principal d'una civilització, havia estat el tema principal de la distinció entre allò que compleix amb la ciutadania i allò que no. Encara que la paraula bàrbar sigui d'origen grec i es pugui entendre com aquelles persones que balucegen al parlar, també és correcte pensar que el mot bàrbar canviarà el seu sentit dins un món de la dominància romana -i serà voluntari-. Aquests canvis d'enteniment de la cultura i del mot bàrbar es forjaran, sobretot, en l'imperialisme romà, on les cultures -que fins ara dividim- romana i grega començaran una

²⁰ Orosi, Pol (2018): *Historiarum adversus paganos libri septem*, Editorial Forgotten Books, London.

nova etapa que, introduïda principalment per la pau i la tolerància, s'aniran assimilant tot donant un procés evolutiu d'aquestes civilitzacions en tant que Roma va crear un nou món, acabat de donar forma amb els emperadors Trajà, Adrià i Antoní. Per la creació d'aquest nou món, també s'incorporen grans oradors, però que es dediquen a fer cultura, com per exemple, Titus Livi, de qui sabem va fer la primera gran història de Roma, ja que comprèn els seus orígens mítics i especifica, també, les virtuts de la ciutadania romana i l'exposa en un total de 107 llibres, una xifra mai aconseguida per famosos literats com Tucídides o Heròdot.

En el cas del primer entre els parells, és a dir, d'August, trobem que l'emperador reuneix gran quantitat de les seves riqueses per tal d'expandir el control sobre el domini romà, incorpora noves províncies de la Germània i Pàrtia, condensa el tresor del Senat, millora els vincles familiars per tal d'obtenir amistats que condueixin a l'estabilitat i posa de relleu la importància no només dels actes que havien fet guanyar prestigi als seus precedents -glòries militars i caces de pirateria-, sinó de la cultura i el manteniment d'aquesta per tal de

Imatge 34: *Primus inter pares*; Octavi August <https://cdn.hoyaragon.es/wp-content/uploads/2023/08/23170928/disenio-sin-titulo-8-2023-08-24-21-28-07.jpg>

poder ser més grans, aparentar més vellesa i, per tant, moltes més virtuts que condueixin als pobles a admetre la riquesa de Roma. Sens dubte, August impulsarà una literatura i arquitectura molt més àmplia que la precedent, així com engrandirà els pressupostos dels seus amics, Caius Mecenat i Marc Vipsani Agripa per a dur a terme projectes d'obres públiques i d'acolliments d'artistes d'arreu del món, però amb molta més

èmfasi per artistes itàlicoromans.

Les arts: Mecenat, Agripa

Si bé Roma ja havia experimentat de mà de Pompeu i Juli Cèsar transformacions de la ciutat, incorporacions com el Teatre Magne, el Fòrum Julià o la substitució de les antigues basíliques republicanes per part de les personalitats del seu final, August incorporarà la reedificació de projectes cesarians al Fòrum, acreditant a Cèsar un espai per a la seva divinització, però també construirà un nou emplaçament al fòrum dedicat a la seva

governació tant a Roma com a altres ciutats del marge occidental d'Europa -Tàrraco, Mèrida, Cartagena, Empúries, Nîmes, Narbona, entre d'altres-.

Caius Mecenas, amic i acompanyant d'August a les seves campanyes del triumvirat i de la guerra a Germània, era un etrusc apassionat de les intrigues polítiques, segons ens relata Horaci en les seves obres i Tàcit a *Anales*, que vivia de l'abundància obtinguda per mitjà del suport i seguiment al Cèsar August. Va contribuir a la construcció del fòrum d'August²¹ i a la construcció d'un cercle de poetes llatins, així com Horaci, a qui va congratular amb el lliurament d'una finca al camp, Sextus Properci, Luci Vari Rufus, Domici Mars o Virgili.

El treball de Mecenas està reconegut universalment com la primera instrumentació en l'art de fer art, de sintonitzar les harmonies secretes i immutables de les seves ànimes -evidentment de la literatura- amb l'objectiu de rebre recompenses i enriquir la tradició llatina. August veurà en Mecenas l'engranatge per la correcta funció del món de la literatura, introduint la tradició clàssica a Roma mitjançant les edificacions i la poesia de l'estil d'Homer o de Xenofont; incloent-hi peces fonamentals de Plaute i el mític Livi Andrònic.

D'altra banda, trobem a Marc Vipsani Agripa, que es preocuparà de liderar els exèrcits en qualitat de llegat d'Octavi i, en els seus viatges per necessitat estatal trobarà la inspiració per ordenar construccions públiques per basar la legitimitat de Roma. L'obra més coneguda encarregada per aquest cèlebre personatge és el Temple als Déus, on l'emperador Adrià farà remodelar el Panteó, que l'anomenarà igualment en honor del lloctinent d'Octavi, d'Agripa.

Agripa no només serà un important personatge en els àmbits culturals i militars, també ocuparà una gran posició política -arribant a ser, fins i tot, anomenat hereu d'August, llàstima de morir abans que ell i no ocupar el càrrec- i social, puix que acollirà gran part del prestigi de les campanyes, però sobretot, en el seu esdevenir a la història, serà reconegut com l'home més virtuós de Roma, encarnant la perfecció dels ideals estoïcistes que governaven la filosofia romana aristocràtica.

Així tot, Roma s'ha anat transformant en una ciutat forta, elegant i digna de magnificència i lloança gràcies al govern eloqüent i prudent del més gran dels emperadors romans, Cèsar Octavià August. El component arquitectònic nou instaurat a Roma havia constituït una gran ciutat, cosmopolita, única i d'indispensable visita, car que aquesta petita ciutat etrusca d'altres temps ara s'havia convertit no en una meravella del món, sinó en el mateix centre d'aquest: *Roma Mundum Ducit*.

²¹ Syme, R. (2010). *La revolución romana* (Antonio Blanco Freijeiro, trad.). Crítica.

L'estil arquitectònic d'ordre corinti, a més, havia servit per a la reformulació de les mentes gregues quant a Roma i envers les institucions romanes; sens dubte, havien estat dominades per Roma car que aquesta havia estat destinada a tal present. Com afirma Suetoni, del que segur s'ha d'estar convençut és que Roma havia passat de ser una ciutat no mereixedora d'estatus imperial a capital del món gràcies fonamentalment a August i a Agripa i la comprensió de dotar la ciutat de traces harmònicament gregues.²²

La necessitat de Roma: l'Eneida de Virgili

Roma estava necessitada de literatura, els ja existents no la dotaven de força suficient dins el món de l'art; requeria quelcom original, transgressor i èpic que donés a Roma un espectacle dins l'eternitat del passat, una escena humil que perpetrés tota la legitimitat de la civilització del Laci, necessitava una epopeia de l'estil d'Hammurabi, és més, de l'estil d'Homer: l'Eneida, del ben plantat Publi Virgili Maró.

L'Eneida recull gran part de l'herència de les històries de la Ilíada i l'Odissea, però creant una nova novel·la partint d'un personatge que sí que té lloc a la guerra de Troia, llàstima que queda molt reduït i la seva veritable essència ha estat dotada pel paper que s'encomana temps després, arran de la caiguda de la ciutat en mans dels micènics.

Enees sortirà de Troia amb un seguici de companys de guerra, amb joves aristòcrates de la ciutat i un conjunt de població que aconsegueix salvar de la destrucció de la seva pàtria. Abans, però entaula combat contra els aqueus; no obstant això, la lluita queda en res i fugen de Troia amb un amarg sabor a la boca i una gran mortaldat damunt les espatlles. Malgrat la situació a la qual havia estat destinada la ciutat inexpugnable, els romanents fugen en la recerca d'una terra millor; aleshores Enees creu oportú aventurar-se pel mar, direcció Itàlia.

L'heroi d'Enees i la relació amb Etrúria ve donada gràcies al fet que el destí final d'Enees serà la zona del Laci, comprès sobretot en un determinat tipus de cultura preromana a la qual vencerà i on instaurarà un regne propi, així s'explica l'origen també dels pobles etruscs i del sorgiment, més tardà, de Roma -amb un contacte directe amb el món grec-.

La fortalesa de Roma i la conquesta de Cartago determinada per l'amor i l'odi, per les aventures d'Enees a la colònia fenícia de Cartago, on regnava la reina Dido i de la qual es va enamorar. Com que l'amor va ser mutu, ambdós es van casar, però ho feren a la mateixa Cartago, prohibint a Enees la sortida o la recerca d'una terra per a ell. Si bé Dido sempre s'ho havia planejat decentment, finalment Enees fugirà de matinada després d'haver-la deixat embarassada i, turmentada per la seva absència, el cridarà i el cridarà, però Enees no retorna

²² Bunson, Matthew (1994). *Encyclopedia of the Roman Empire*. Facts on File Inc. London

més que un sol cop per acomiadar-se, això enfureix molt a Dido, que maleirà per sempre a Enees i tota la seva descendència.

Enees funda noves ciutats al seu destí per venjar la mort de Troia, per venjar la caiguda d'una ciutat poderosa i gran que havia estat la seu de la seva gràcia i, també, de la seva desgràcia. Com que Troia significa molt, Enees té present la reconstrucció d'aquesta, però en un lloc apartat de la vigent victòria aquea. Els troians que l'acompanyen necessiten el seu líder per poder encara mantenir-se en vida i per complir amb els desigis dels Déus: fundar Roma. Si bé serà Ròmul el seu fundador, Enees ja havia construït el llinatge reial que dominaria la zona, ciutats com la mateixa Alba Longa tenen un destí antic i mític, possiblement atribuïda a generacions posteriors a Enees. El que sens dubte genera aquesta epopeia és la comprensió del llinatge romà com a una raça de bons lluitadors i hereus de la venjança de Troia, per la qual cosa poden legitimar la conquesta i el domini de Grècia. A més, aspiren a ser la més opulenta ciutat de l'antiguitat clàssica car que l'ideal és convertir-se en la nova Troia, per tant, han de ser la més opulenta ciutat del món -i la més endinsada en el món de la guerra-. Sens dubte, aquest aspecte té rellevància perquè per al món occidental, diferenciat d'aquelles epopeies també existents en un marc oriental com pot representar Guilgameix a la Mesopotàmia, un relat mitològic conté les virtuts culturals que serveixen per a imitar als Déus, que són compartides i, per tant, afavoreix la construcció de l'equilibri com a idea de bé.

Imatge 35: *Aeneas* de Virgili
<https://historiaeweb.com/2021/08/20/virgilio-la-eneida/virgilio-leyendo-la-eneida-a-augusto-octavia-y-livia-obra-hecha-por-jean-baptiste-wicar-en-el-siglo-xix-min/>

B. L'Imperium de Neró

Els governs posteriors a August tindran una rellevància reduïda encara i existir-ne conquestes i tensions polítiques; no obstant això, seran Tiberi, Calígula i Claudi emperadors que mantindran l'estabilitat romana en un context pròpiament romà, no deixant d'existir, això sí, problemes concernents a l'administració i al ressorgiment dels ideals republicans que Tiberi degrada i, finalment, Calígula -a més de ser conegut com un dels pitjors emperadors per la seva actitud tirànica- s'encarregarà d'invisibilitzar completament.

Calígula fou deposat per la guàrdia pretoriana mitjançant un cop d'estat en resposta a l'actitud adoptada per l'emperador durant els seus anys de consolidació del regne. Les

influències hel·lenístiques havien arribat a la cúpula del poder romà, essent demostrat pel govern de l'emperador Calígula, que havia abusat del seu poder per dur a terme accions veritablement inhabituals i, inclús, obscenes. La puresa de la virtut romana havia estat degradada per la depravació mental d'una persona que, encara i mantenint una bona administració de l'imperi, havia fet enemics arreu del seu cercle i s'havia encomanat a governar tirànicament, com un *basileus* hel·lenístic. Això havia desconcertat a les institucions romanes, que van emprendre una conjuració contra l'emperador duta a terme el dia 24 de gener del 41 dC, causant-li la mort.

El nou govern de Claudi va importar la pau, va eliminar les proscripcions i feu retornar les famílies exiliades per l'anterior emperador, a més, va organitzar nous procediments provincials i establí mesures de control poblacional a les províncies de Grècia, iniciant una sèrie de crisis diplomàtiques i territorials en referència amb el territori grec. En aquest sentit, la capital del món estava en constant canvi i expansió, el plànol urbà havia estat modificat per garantir una millor extensió i per acollir l'arribada de masses poblacionals de les províncies més insegures. Simultàniament, la cultura es cultivava amb molt més fervor, alternativa de la literatura grega i de les arts de la civilització, sorgeixen personatges com Sèneca el Gran -pare de Sèneca el Jove-, Fabi Rústic o l'altre historiador més important de la civilització romana: Tàcit.

La mort de Claudi és possible per les causes que havien comportat al seu enverinament: retalls polítics al Senat i la fama que arrossegava des que era un infant, com que es diu que tartamudejava, el prenién per un gandul i un home de poca pràctica; Roma no podia tolerar allò, tot i estar equivocada pels aspectes més íntims dels governants, es va deixar influenciar per l'avarícia del Senat. Així i tot, el Senat no es va pronunciar a favor d'una República donat a l'existència del cercle pretorià, on es trobava Neró, que tenia el control de les legions i podia imposar ordre en qualsevol moment per mitjans marcial. Amb aquest caos, es va harmonitzar el descontentament grec de les zones de Macedònia i l'Àcia, molt més present i preocupant.

L'ascens de Neró Claudi Cèsar August, conegut simplement com a Neró, es deu a la mort del seu cohereu, Britànic, a causa d'un enverinament -adjudicat a Neró- i un procediment d'un conjunt de factors: les legions, la força política més favorable, la pleballa del Circ i la guàrdia pretoriana. Neró assumeix l'imperi sense majoria d'edat, però desenvolupa una política basada en el benestar de les classes populars, entaula relacions diplomàtiques internes amb les regions afectades pel descontentament anterior a Grècia, instaura una seqüència de jocs culturals, incitant la proliferació del teatre -un dels factors pels

quals es guanya el rebuig de la classe aristocràtica, ja que el teatre era considerat popular i viciós-, lidera reparticions de la riquesa de l'Erari Públic entre la població, lliurant en una ocasió al voltant de quatre-cents sestercis a cada romà i va imposar un tribut d'alt cost a les classes benestants. Aquest processos el van convertir, en una primera etapa, en un dels emperadors més eloqüents i justos, però tot començaria amb el retorn de vells amics com els parts, les crisis alimentàries i mercantils -basades en la pujada del preu del blat, víscera fonamental de l'economia romana-, les rebel·lions dels cabdillismes de les tribus britàniques, la consecució de la pretura a la Gàl·lia *Lugdunensis* per Caius Juli Vindex i respostes aristocràtiques al seu govern en format de conjuracions.

Si bé Neró va optar, en una primera etapa, pel control de l'equilibri social i va promoure les arts més populars -mesura per mantenir la població ocupada-, també va exercir un paper purament tirànic, desatenent en la majoria d'ocasions del Senat, els processos de Grècia i l'abastiment reduït a les legions romanes acantonades a les fronteres. Encara i ser, a la pràctica, un bon administrador, el focus principal de Neró no va ser l'expansió o la consolidació del poder, sinó la proliferació de la cultura dels jocs; jocs com les batalles de gladiadors, la naumàquia o les representacions musicals de les escenes de les epopeies i poemes més rellevants del moment -Homer, les danses *Pirriques*, *les històries Troianes*, les Guerres Púniques...-. Neró fou el primer emperador a instituir els jocs quinquennals, on es demostraven, en tres diferents moments o simultàniament, tres gèneres: la música, carreres de cavalls i totes les seves derivades, i jocs gimnàstics -també s'inclouïen els jocs marcial-; ell els va anomenar explícitament com a *Neronani* (Neronians) en una clara mostra d'afecte a la cultura hel·lenística, puix que la divisió dels gèneres dels jocs, la disposició i l'organització prèvia i ordinària d'aquests estaven fets precisament com en altre temps els jocs que se celebraven als territoris del diàdocs, seguint les tradicions religioses, però innovant cada cop més un esport o gènere per donar més espectacle i poder exercir major control.

Gràcies a la novetat que ens presenta Neró i, per exemple, la seva afició als instruments musicals com la lira -l'instrument d'Apol·lo- que ens profereix una informació simbòlica molt interessant, ja que la lira era un element diví, propi dels Déus, així com Apol·lo, estava feta de tal manera que el so fos uniforme i celestial, era l'instrument d'identificació de la civilització grega conjuntament amb l'arpa i allà es veien reflectides les set cordes i les dues mans que la toquen, és a dir, les nou muses de la inspiració -les va utilitzar Heròdot a la seva creació, les epopeies les esmenten, tota obra teatral s'introduïa amb l'adjudicació de les gràcies a una de les muses, segons la temàtica principal i el contingut de l'obra (si fos una tragèdia, per exemple, s'atribuïa a Melpòmene); podem pensar que es tracta

d'un emperador desinteressat de les guerres que, si bé són necessàries, no primordials pel seu llegat i d'una personalitat de culte, però potser massa influenciat pels corrents de l'extraordinarietat, del vici desmesurat.

Neró havia complert amb les seves expectatives d'obrir Roma per a tot el món, va importar grans carruatges de personalitats d'arreu dels dominis romans, però en especial de concubinatges i de bordells, també havia caigut en una depravació sexual com el seu oncle,

Imatge 36: Neró i l'incendi de Roma, 64 dC
https://i0.wp.com/www.labrujulaverde.com/wp-content/uploads/2023/05/Karl_von_Piloty_Nero_Roma_egeset_szemleli-2.jpg?resize=580%2C430&ssl=1

Calígula. Aquests esdeveniments ocorren ja en la seva segona etapa: el Neró desconnectat de l'administració, el Neró tirànic. Suetoni ens relata que va manar la construcció de coses impossibles així com ponts gegantins al mar, per tal d'afavorir el trànsit i el desplaçament, cases fetes únicament d'or, palaus i termes arreu del riu del domini romà... Una consecució d'obres i planificacions que, moltes vegades, acabaven essent fracassos d'igual o major gravetat que la sentència dels qui l'havien dut a terme.

Aquest sinistre comportament de Neró, tot i haver donat a la població romana la grandiloqüència de la cultura folklòrica grega, haver exercit un paper idíl·lic per a la població, haver trencat amb el filament aristocràtic afavorint a les classes populars o haver creat un pla cultural quinquennal; també havia destrossat les arques de l'Estat, la guerra a Pàrtia havia estat un punt a favor de la seva pèrdua d'autoritat, el comerç s'havia anat degradant partint de la pujada dels preus dels aliments bàsics i del deteriorament de les relacions amb Orient Pròxim, la crisi de la Gàl·lia, les rebel·lions a la Gàl·lia, Judea i Britània, i, finalment, el Gran Incendi de Roma l'any 64 dC. Aquesta última fortuïtat ens és presentada habitualment amb l'emperador albirant la destrucció de la ciutat per les flames mentre toca la lira; això és certament una descripció gràfica que ens ha arribat ara com ara com una característica pròpia de Neró, però que és ben segur que la seva reacció no fora aquella que ens relaten els seus opositors amb les seves pragmàtiques històries -gairebé sentències-, ja que un emperador com Neró, encara i haver tingut desatesos els àmbits militar i polític, no podia sinó actuar de manera eloqüent al seu llinatge i poder. Aquesta referència a Neró és clara mostra del descontentament de l'elit política contra l'emperador, presentat com

a no només un tirà, sinó com a un piròman i delectant de la crueltat -encara i que no fos precisament així la figura de Neró-, per la qual cosa havia de ser deposat del tron.

Servi Sulpici Galba, aristòcrata d'antiga soca i pretor de la província de la Tarraconense, va liderar un cop d'estat militar, ja que els conflictes a Síria s'havien intensificat i el regne satèl·lit d'Armènia tenia una titubejant pau amb l'imperi part. La seva actuació es deu, a més, a un augment de la corrupció de la família imperial i diferents suborns a la guàrdia pretoriana. Aquesta situació el concedeix l'oportunitat perfecta per fer penedir a Neró, qui finalment se suïcida, tot fent-lo pujar al poder. El govern de Galba mantindrà ocupat a l'exèrcit d'instaurar la pau i l'equilibri, començarà a fer edictes arreu del territori i reduirà la presència de pretures continuades com les dels seus principals opositors a Germània i Àfrica (Fonteius Capito i Clodi Macer).

Galba instaurà l'estabilitat en una brevetat rècord, obtenint així tant la legitimació senatorial -primerament, es va proclamar llegat del Senat i el poble romà, en referència a la República- com popular -després d'aconseguir l'estabilitat territorial amb la depuració de les pretures no adjacents a Roma, es va fer proclamar cèsar, ja que així ho demandava la pleballe-, però serà negat del poder després que Otó donés un cop d'estat contra la seva persona. A partir d'aquí, una successió de cops d'estat constituïran l'any 69 dC, o l'any dels *quatre emperadors* (Galba, Otó, Vitel·li i, finalment, Vespasià, fundador de la dinastia Flàvia), que vindrà acompanyat de la creació de la dinastia Flàvia per part de Titus Flavi Vespasià, l'inici de l'estabilitat i l'aportació de noves glòries (Titus i Domicià donen pau i prosperitat a Roma; Nerva instaura un corrent fidel a la dinastia anterior, però crea la dinastia Antonina).

C. Trajà i Adrià

Grècia fou definitivament adherida a l'imperi romà l'any 145 aC, després de la derrota a Corint. Però, encara i l'annexió, els conflictes entre Roma i Grècia es mantingueren més enllà de la llegendària batalla. Fins a l'arribada d'August, Roma va haver de fer front a l'esperança de la llibertat que homes com Mitridat o Antoni oferien a la comunitat grega, a la qual cosa hem de sumar una Grècia econòmicament desbastada, especialment pel fet que moltes de les batalles havien tingut lloc a territori grec (Farsàlia o Àccium), també es trobava a si mateixa en una destrucció material de les ciutats i murs. Si bé tot aquest desastre havia estat guarint-se amb el temps per mitjà de les disposicions cesarianes i imperials

-evidentment, per al degut ús de les institucions romanes i per al bon funcionament de les ciutats-, s'havia desenvolupat d'una integració política per garantir l'estabilitat territorial i la pau havia compromès a Grècia a una situació favorable, com també succeïa a Roma, pel desenvolupament de la cultura.

Aquestes renaixences de la cultura grega es donen en el període del segle II dC, originant-se amb els governs de Domicià i Trajà, a causa de les guerres a Pàrtia i el rejueniment dels problemes més concurrents a Grècia vers Roma, al rejueniment de la típica pregunta de si Roma cobreix els interessos de Grècia, si Roma exporta aquesta llibertat (*eleuthería*) de la que Grècia és tan necessitada per poder prosperar.

Les Guerres Pàrtiques

Guiem-nos per on ens vulguem guiar, la història ens remet a aquest punt: el ressorgiment d'un corrent antiromà a territori grec per la presència de l'imperi Part i tot el que volia significar aquest conflicte que, com en altre temps -no molt llunyà- havia pogut significar la figura de Mitridat VI i les representacions directes de la màxima aspiració de l'hel·lenisme més profund i tradicional, aquell que es guia per les avinences i les virtuts, que és rememorar, imitar i dur a terme el llegat d'Alexandre el Gran, així com ho intentaren els seus lloctinents i generals (per saber més, pàg. 17). L'imperi havia donat pau i estabilitat, noves glòries i noves aspiracions, així com la creació de noves institucions de caràcter autonòmic per a aquelles províncies amb una cultura avançada i ja elaborada on les divisions territorials i civilitzatòries existissin de manera dispersa, relativa i diversa; en efecte, Grècia havia començat a experimentar l'organització romana del territori, les *koina*²³ o grups d'assentaments grecs units sota una jurisdicció o govern provincial -unions basades en coalicions històriques com les lligues de polis, situacions econòmiques i polítiques, organització federal per part de cens poblacional i, finalment, per importància d'assentament (Atenes es trobava dins l'àrea grega de l'Àtica, aquesta mateixa dins la província de Grècia)-.

El segle II dC començava amb una recessió econòmica per part de l'emperador Nerva que havia intentat per tots els medis consolidar les diferents posicions de poder i institucions de Roma per tal d'establir un moment de pau i serenitat després de la suculentia crisi viscuda durant els últims vint anys del segle anterior. Així mateix, l'economia es recupera de mà de Domicià que obté noves victòries a les fronteres de l'imperi i estabilitza la balança de poder, de fet, podem parlar d'un decantament per la posició imperial que ja va entrant entre el Senat i que es posiciona a favor d'aquest amb el govern de Trajà.

²³ Sartre, M: *El Oriente romano: provincias y sociedades provinciales del Mediterráneo oriental, de Augusto a los Severos (31 aC-235 dC)*, Madrid, 1994

El territori grec havia estat sempre en una constant disputa, conflictes menors que havien desaparegut amb la presència romana directa durant el període republicà i durant la repressió per part del Senat en la creació dels publicans -recaptadors d'impostos- i les noves companyies de comerç estatal, i no recupera aquesta feblesa moral fins a l'arribada dels parricidis romans, durant la transició del segle I dC. Aquesta confluència de tradicions ja havia estat albirada pel mateix Polibi, comentada per autors com Ciceró quan es comunica per mitjà de cartes amb el seu amic, Titus Àtic, o criticada per l'emperador Domicià -no tenim cap document escrit per ell, però sí les *Històries de Roma* de Dió Casi- i retorna amb un èmfasi quasi desorbitat, sobretot entre les classes populars que prenen de nou els esperits dels seus avantpassats per lluitar pels interessos de la seva ciutat-estat, cosa que ha d'afrontar l'elit grega, principalment plutocràtica, per poder sostenir el seu poder encara i estar alineada amb els ideals romans.

En aquest procediment on retornen les rivalitats entre ciutats gregues, Roma no pren un paper important fins al seu posicionament l'any 99 dC, un cop l'estabilització s'ha dut a terme a la ciutat principal i els antonins comencen a interessar-se per l'estabilitat d'aquelles zones on regnava un descontentament popular, arrelat a qüestions no bàrbares o sensacionalistes com les que podrien ocórrer a la Gàl·lia o Germània, sinó d'una profunditat moral en constant evolució, així com una oposició forta basada en estudis i demostracions verídiques pròpies d'un món civilitzat. En altres paraules, Roma estava tornant a veure que aquella cultura de l'altre costat de l'Adriàtic estava traçant noves aspiracions i la seva constant transformació estava depositant la cultura romana que, a la fi i en qualitat d'hegemònica, havia d'exercir amb total opulència i llibertat, sense oposició i amb total supremacia arreu de tot el territori - això no obstant, no té un significat negatiu en la percepció del món grec; ans al contrari, per tal de perfeccionar o, vagament "superar", aquella cultura que arrelava a temps remots (i consistents per a la seva perllongació), l'imperi es proposava noves intervencions culturals, major cultiu i millor qualitat-.

El resultat de la presència de Roma es va convertir de conciliadora a una postura arbitrària que no van haver acceptat tot d'una els ciutadans grecs, per la qual cosa, es du a terme un canvi ideològic i cultural simultani -per fortuna per a Roma, encara que principalment pot significar un problema- als nous esdeveniments del context, entre aquests: les guerres amb Pàrtia. El regnat d'Alexandre servia als grecs com a una remembrança delitosa, digna de ser venerada i digna, també, del poble hel·lè; aquesta era la via amb la qual les elits locals i les institucions romanes van promoure el domini romà, només per obtenir una popularitat tal com la del jove macedoni, tal com la glòria d'aquest últim i tal com l'aspiració

de reunir tota l'Ecumene que havien tingut els grecs, com a hegemònics, durant més de dos segles. Retornar a les glòries passades havia servit per als romans per mantenir el seu fil i el seu poder mentre a l'Hèl·lade es duia a terme la reconstrucció, era un intent de manutenció sostenible i eficient per a l'estabilitat i la concòrdia imperial; una justificació patriòtica en el sens comú tenia com a objectiu la pau i l'estabilitat de generacions que havien patit les conseqüències de guerres interminables, divisions il·legítimes i tensions continuades.

De nou, una política desinteressada per part de Roma -abans que prengué cartes en la qüestió (amb Domicià, però més amb Trajà)- havia fet desequilibrar a Grècia que, com ja s'ha comentat, tornava a l'*agon*, a la virtut del conflicte, de la rivalitat. Aquesta Hèl·lade renascuda, albirant la inoperància civil dels romans, intueix que les seves necessitats i els seus interessos a futur no estan compromesos amb els objectius fixats per *tirans vestits de jutges*, de manera que han de percebre alternatives per la seva equitat, resguard de la virtut i retorn a què és purament hel·lènic. Pàrtia recordava a un imperi antic, enemic dels grecs, però que havia donat protecció durant molt de temps fins a l'esplendor alexandrina: recordava a l'imperi aquemènida. A més, en les noves zones on l'hel·lenisme, personificat en Alexandre -i, per això també hel·lènic-, havia arribat quedaven sota el resguard de l'imperi irànic, comprès en un territori vast, amb control de les importacions cada vegada més cares dels romans, amb abast de biblioteques i prestígis "nacionals" que quedaven no molt lluny i que, amb una delegació aristocràtica al rei de Pàrtia podrien recuperar l'esplendor hel·lenística. Aquesta causa motivava a la població grega a comprendre la causa parta, a contraposar-se al seu amo, a estar del bàndol oposat a la distreta ciutat de Roma que vaga pels seus carrers cercant el líder oportú.

Domicià sap entreveure les intencions dels legats de l'aristocràcia local, coneix el territori d'Armènia i planteja una sèrie de missives al territori grec per tal de satisfer les seves necessitats, per tal de prevenir quelcom intangible, però que podria significar un greu problema per a Roma, així com ho fou Mitridat VI, el rei difunt més prestigiós de l'extint regne del Pont. Però les causes que susciten els nous conflictes no tenen una percepció i una legitimitat tan profunda, encara i estar present -i ser una eina d'utilitat per a aquelles províncies que encara no acabaven d'assimilar a Roma-, com així ho demostrarà Trajà amb la seva campanya a Armènia, Mesopotàmia i el Golf Pèrsic.

L'imperi es trobava segur, però les necessitats vers el poble arribaven a certs punts de major planificació, de gran amalgama: el poble estava ansiós de noves glòries que poder celebrar, de nous mercats en commemoració de les victòries i de noves desfilades triomfals; a més, els interessos de les oligarquies de l'extrem oriental de l'imperi presentaven molta més

indiferència que amb governs anteriors²⁴; quelcom inacceptable per una potència com la romana.

Trajà, en la plenitud del seu govern (112-116 dC), s'endinsa a la Síria, on es reuneix amb una gran quantitat de legions que conformen el seu exèrcit fronterer, exèrcit que encara es veurà engrandit per l'arribada de noves legions i cossos de cavalleria provinents d'arreu del territori romà; arribant a reunir una quantitat elevada de legionaris (11 legions²⁵) amb la qual conqueriria tot el territori d'Orient Pròxim.

La guerra es divideix en tres etapes, la primera es duu a terme durant l'any 114 dC, on es vencen les possessions pàrtiques de la zona de l'actual Armènia (vencent el regne d'Armènia, fidel a les pretensions dels parts) i es prenen les ciutats de Samòsata i Nisibis (al Kurdistan) i es postren els diferents líders de les províncies d'Osroene i Adiabene (ambdues situades entre el Kurdistan i Iraq actuals) - i familiars del rei de Pàrtia, Osroes I-. Cap a finals de l'any 115 dC, les zones pròximes a la

Mesopotàmia i Armènia sencera havien estat pacificades i conquerides per les legions més experimentades, aleshores, Trajà planifica la derivació de la guerra en direcció a la Mesopotàmia, dirigint-se a un territori complicat i turbulent on els parts havien estat rebuts amb grandiloqüència i serenitat. La segona fase de la guerra està compresa entre els anys 115 i 116 dC, moment en què les

Imatge 36: Campanyes de Trajà contra l'Imperi Part

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/cc/Roman-Parthian_War_58-60.es.svg/400px-Roman-Parthian_War_58-60.es.svg.png

legions romanes es divideixen en dues columnes que, altrament, es dirigeixen cadascuna pels afluents dels rius Tigris i Eufrates, considerant així una opció ràpida d'arribar a Babilònia i de despistar l'enemic que encara no havia presentat gran oposició. En una guerra ràpida, ambdues columnes romanes marxen direcció Babilònia prenent els diferents assentaments i poblacions hostils, a més, s'aprofita per saquejar els territoris més fèrtils. La conquesta de Babilònia té lloc l'octubre del 116 dC.

L'estada a Babilònia comporta un gran prestigi per a la persona que la conquereix, ben és cert i demostrat en altres personatges del passat i, com és evident, no es pot parlar sinó d'Alexandre el Gran. De fet, és tanta l'admiració de Trajà, romà d'Hispania i 400 anys

²⁴ Sartre, M: *El Oriente romano: provincias y sociedades provinciales del Mediterráneo oriental, de Augusto a los Severos (31 aC-235 dC)*, Madrid, 1994

²⁵ 11 legions, en època Antonina = 60000 homes.

després del més gran dels hel·lens, que quan arriba a Babilònia i entra per la *Porta d'Ixtar* li ve al cap la figura de l'invicte i, en la seva commemoració fa reproduir unes festivitats al culte d'aquest. Arribats aquí, podem entendre que les pretensions de l'emperador Trajà eren clarament seguir el camí d'Alexandre, igualar-lo o bé, superar-lo; una cosa gens fàcil si comptem la vida de l'imperi, les noves constitucions dels territoris de l'Ecumene, l'enemic a batre, la legitimitat dels processos i, no per ser últim menys important, l'edat del mateix Trajà. Malgrat haver arribat a Babilònia, l'Imperi Part no va poder trobar la pau, puix que l'emperador romà s'havia oposat a tota la noblesa pàrtica, havia fet executar els cabdills provincials i tenia present la conquesta de la Pèrsia profunda, tal com ho feu Alexandre el Gran cinc segles abans. En la tercera fase de la guerra, compresa només al llarg de l'any 117 dC, Trajà va conquerir Susa i Ctesifont, la capital de Pàrtia. Va manar executar el rei dels parts i va instaurar una secció de províncies al llarg de la Mesopotàmia, l'Elam i el Golf Pèrsic. Gràcies a aquestes conquestes, Trajà es va guanyar el sobrenom de *Parthicus* i fou, per tant, divinitzat pel Senat i el poble romà.

Imatge 37: *Optimus Parthicus*, Marc Ulpi Trajà

<https://el-lorquino.com/wp-content/uploads/2015/08/trajano.jpg>

Trajà havia dominat a Pàrtia, però les crisis arreu de l'imperi havien sorgit i, un cop derrotat l'enemic, aquestes províncies recentment adherides comencen a revoltar-se; tot seguit semblava una altra crisi general, però tampoc va ser per a tant, ja que l'imperi les va sufocar amb immediatesa. Tanmateix, les revoltes havien ocasionat el sorgiment d'una nova campanya que acabarà amb la salut de Trajà a causa del setge d'Hatra, on els elements climàtics l'havien perjudicat de tal manera que va acabar morint en el viatge de retorn a Roma.

Al comandament de les províncies de Síria es quedà Adrià, el successor de Trajà. Des d'allà, el príncep liderà les tropes romanes contra els exèrcits zelotes de la revolució jueva de l'any anterior. D'aquesta manera, estabilitzà la situació del Llevant i començà les resolucions diplomàtiques necessàries per equilibrar el context de Pàrtia, rebutjant a certes possessions.

La nova Ecumene: *Panhellenion*

En el nou context, una vegada passades les guerres amb Pàrtia en mans de Trajà i, en vista d'una nova escala de la tensió i possible intervenció militar, Adrià estableix un tractat

amb Pàrtia amb el qual renuncia a les possessions conquerides per Trajà a l'última guerra més enllà dels rius Tigris i Eufrates. Aleshores, l'emperador considera la creació - i continuació del llegat sofisticat que s'havia donat en aquest temps a l'Hèl·lade- d'un moviment polític i cultural que estableixi les principals constitucions del món imperial romà. S'aclareixen les postures i institucions romanes en territori hostil, es construeixen noves escoles i acadèmies en consonància amb un fervor del rejuveniment del món grec clàssic -no hel·lenístic- i s'instauren noves delegacions en aquelles zones on la romanitat encara no havia arribat a demostrar-se físicament.

Adrià, en comptes del que feu el seu predecessor, es recolza en els aspectes més significatius de l'Hèl·lade, la qual havia observat amb molta perspicàcia els esdeveniments de la Guerra de Pàrtia amb Trajà; s'havien consolidat, en un temps reduït, dues posicions, vies, o percepcions diferents, semblants a aquelles suscitées pel conflicte i les promeses de Mitridat VI el segle I aC, envers la política romana i envers la suposada llibertat a la qual aspiraven les poblacions hel·lèniques o, d'altra banda, les poblacions hel·lenístiques.

La diferència principal entre aquestes dues percepcions rau en la disposició dels valors de la civilització hel·lena, tant de talla clàssica com de talla hel·lenística, tant de seguidors d'una Hèl·lade hel·lènica com d'una Ecumene on només els valors hel·lenístics eren primordials -entenent això com a Hèl·lade ètnica i Hèl·lade cultural cosmopolita (Ecumene)- que es veia reflectida en els fets de la Guerra a Pàrtia, estant representats tant per un bàndol (el romà) com per l'altre (el part).

Pàrtia havia aconseguit desestabilitzar l'imperi romà gràcies a "l'oficialització" del grec i la tènue repressió -quasi inexistent- d'aquesta cultura dins el seu domini, deixant també, per exemple, lliure la total participació de la ciutadania en els jocs -d'origen grec- i l'absorció dels elements hel·lenístics, els quals, entesos per una potència ambiciosa com Pàrtia, podien significar grans avenços en matèria política, administrativa i en factors

Imatge 38: L'Atenes romana del segle II dC

https://farm1.staticflickr.com/581/23025917809_3f8ab8c64e_o.jpg

militars tals com per dur a terme guerres amb plena legitimitat i, d'aquesta manera, aconseguir una expansió prestigiosa -en altres paraules, tenir casus belli constant i just-. En contraposició tenim l'imperi de Roma, representat per un emperador que, a instàncies dels grecs, encara no ser-ho tenia un poder molt semblant al d'un tirà - casos per demostrar-ho

sorgien com bolets (Calígula, Neró, els quatre emperadors...) - i, per tant, delimitaven la llibertat de les *poleis* gregues. Roma havia exercit un paper predominant, imperant, però també havia sabut exercir un poder equiparable al d'un basileus grec, evidenciant, doncs, els valors i les institucions locals cíviques, supeditades a la voluntat de l'emperador i del Senat, que representaven les institucions romanes -això podia crear la sensació que els romans tractaven als grecs per sota del seu valor natural, cosa que no trobaven a l'imperi part-.

Aleshores, a Grècia es produeix un succés anormal, evidenciant la constant reticència, malgrat els anys de domini romà, d'acceptar la romanitat romana, que concerneix aquesta regió i les institucions romanes a exercir una especial atenció que es va regulant amb l'esdevenir de la guerra comentada. Afortunadament per a Roma, la resolució de la guerra en un primer moment evoca a les glòries d'Alexandre, màxim representant de l'Ecumene i de la majoria del pensament grec en domini romà, i per això se suavitza la postura rebel de les províncies de l'est de l'imperi, però la reticència, oposició dels nouvinguts (les províncies conquerides) i la mort de Trajà -qui tenia intenció d'imitar a Alexandre i acontentar les poblacions hereves- acaben amb l'esperit filo-romà. Aquesta tendència, però, es veurà

Imatge 39: La Biblioteca d'Adrià a Atenes

<https://pbs.twimg.com/media/EIF8fdTWAARvpw.jpg:large>

erradicada i malparada gràcies a la intervenció del cultiu de la cultura, la redirecció de les aspiracions imperials envers l'atenció de Grècia que es duu a terme, per una part, per una variant natural en els gustos del nou emperador i, per altra part, per una acceptació del model romà a l'Hèl·lade i l'esplendor del moviment hel·lè -no hel·lenístic ni pro Ecumene-, representat per la Segona Sofística.

L'emperador Adrià va aprofitar aquesta avinentesa per organitzar un viatge personal arreu del territori de l'Hèl·lade compresa dins el seu domini per aclarir els objectius de Roma vers la tan necessitada Grècia, per demostrar la importància que comprenia l'Hèl·lade envers Roma, per contribuir a la unió dels *koina* (les divisions territorials de l'administració, o institucions d'agrupacions de *poleis*) i recordar les glòries passades d'aquesta no des d'una percepció hel·lenística, sinó clàssica; és a dir, Adrià va importar la rellevància del moviment sofistic i de la recuperació dels valors pròpiament grecs establerts abans i durant Alexandre,

no posteriors a ell: areté (virtut), paideia i art en contraposició del vici, el cosmopolitisme i la combinació de l'art.

El *Panhellenion* és, doncs, l'agrupació de tot l'Ecumene Occidental, o el que Roma es queda de l'Ecumene, per solidificar les posicions pro romanes, així com per recordar i fer un rejuveniment dels valors clàssics de Grècia, d'aquella Grècia de l'Atenes poderosa o de l'Esparta

bel·ligerant, de la democràcia o de l'*eleutheria* (llibertat). D'aquesta manera, Adrià pot governar amb pau i dedicar-se a la seva principal aspiració que, com ja ha estat demostrada pels seus actes i per investigacions d'historiadors coetanis i recents, era retornar a l'art i la cultura grega l'esplendor que cal.²⁶

Hel·lens i romans, germans cívics: *Limes*

Durant la construcció del *Panhellenion*, també té lloc l'origen de la creació del debat entre l'oligarquia romana i les elits cíviques gregues del paper d'una nova constitució, però no només sustentada en el polític, sinó fonamentada en el cultural i en el social, és a dir, es proposaven per primer cop i com a prevenció de noves sospites de rebel·lió quelcom que unís a grecs i romans, quelcom que duqués a agermanar-se ambdues civilitzacions i això no es podia fer d'una altra manera que creant una nova cultura, popular, estesa i eloqüent on es respectessin valors comuns i identitaris, on es toleressin les activitats d'ambdós mons: era el primer pas per a la construcció del món grecoromà.

Adrià opta per la construcció homogènia del territori romà, delimitant les seves aspiracions territorials amb la construcció de noves empatitzades i posicions defensives arreu de les fronteres (com a Britània la Muralla d'Adrià, a Germània el límit del Rin, a Àsia no més enllà dels rius de la Mesopotàmia, a l'Àfrica no més enllà del país dels mauritans). Els edictes que va promulgar són necessaris i se sustenten en la consolidació dels dominis romans en benefici de les classes populars, evitant així grans mobilitzacions i despeses en guerres que posen fi a la vida de molta població, que enemisten amb probables i potencials

Imatge 40: Les fronteres d'Adrià, el *limes*
<https://concepto.de/wp-content/uploads/2020/04/imperio-romano-mapa-ubicacion-e1587413303543.jpg>

²⁶ González Fernández, Julián, *Parthia Capta: La Última Res Gesta del emperador Trajano*. Universidad de Sevilla, Sevilla 2018; I per una explicació més profunda i reflexionada, a la qual es reproduïxen tots els casos de la Grècia d'Adrià: Oliver, James Henry. *Marco Aurelio: Aspectos de la política cívica y cultural en el Este*, ASCSA, 1970 p. 130.

poblacions comercials, que enlairen l'esperança del desenvolupament urbà i social -temes, encara que no tan desenvolupats com ara com ara, però d'igual importància per l'imperi-.

La consolidació del poder romà i de l'obertura dels mercats més beneficiosos a les localitats gregues, en consonància amb una noblesa hel·lena cada cop més propera a la percepció clàssica del seu món, de la renovada rellevància de la cultura hel·lènica impulsada per l'emperador i complaguda per les indulgències d'Adrià envers el territori que volia reformar (Grècia), generen un auri de convivència positiu que no només estabilitza la regió, sinó que la duu a reflexionar ja no sobre la legitimitat del domini romà, sinó de la seva importància envers Grècia, en altres paraules, es fa un pensament de la identitat que es veu representat per l'avinentesa dels sofistes Polemó i Eli Arístides, generant així el fervor d'una gran pàtria, la pàtria dels noms grecs i els cognoms romans: l'Imperi de la ciutadania i els valors tradicionals, de la democràcia i l'agon, dels prestigi, les ciències i la filosofia; en definitiva: es traça el *limes* o la frontera entre allò que és bàrbar i allò que és civilitzat, o grecoromà.

VIII. PART PRÀCTICA II: SEGONA SOFÍSTICA

En aquest apartat, es veuran les construccions culturals i socials que propicien l'exportació del món romà al grec mitjançant la recuperació d'un sentit comunitari de la civilització grega i, recolzada aquesta recuperació amb un corrent filosòfic i clàssic com la Segona Sofística.

Si bé Roma havia tractat la identitat grega amb una tolerància rellevant i diferent de l'acostumada, també existia el pensament que, per les qüestions òbvies -domini dels grecs- els romans eren i demostraven ser superiors no des d'un fet racial -el racisme com a idea actual no existia ni s'havia formulat-, sinó des d'una perspectiva fàctica. Amb el pas del temps, l'emperador romà s'havia responsabilitzat de la protecció dels no romans, dels que veritablement no el veien com a un més -com a un romà d'entre els parells (*inter pares*)-, sinó com a màxima representació de la seva pròpia voluntat, com ho afirmen Corneli Tàcit amb les seves biografies

Imatge 41: El Mur d'Adrià, exemple de rebuig d'heroisme
<https://www.nuevatribuna.es/media/nuevatribuna/images/2020/02/03/2020020317395444122.jpg>

històriques dels emperadors, i Càssius Dió quan esmenta l'alineació dels grecs, mitjançant l'oblit de les posicions de superioritat i inferioritat imposades per la ciutadania -vistes en els textos pertinents a *Adulacions dels grecs-*, amb els romans i de com aquests itàlics accepten l'equidistància. La ciutadania arribarà a Grècia per impulsos evidents com l'assegurança de la fidelitat de les elits locals, la gestió i administració simplificades, la construcció de nous ponts culturals i un benefici fiscal; aquesta sèrie de beneficis únics i innovadors arriben de mà dels emperadors Trajà, Adrià i Antoní Piu.

Els moviments que concernien les províncies de l'Hèl·lade continuen amb la seva exposició, amb la seva discrepància i, si bé no trobem cap indicatiu de rivalitat ideològica marcada per qualsevol població, governant o pretor, el que sí que tenim és una mostra intel·lectual -qüestió arrelada a les tradicions hel·lenes- del fet de procedir dels corrents. Hi ha pensadors, autors i historiadors com Pausànias que creuen que el domini romà és el present, un present no atès a les conseqüències de la seva procedència -és a dir, que no s'ajusta a les seves causes- i que oblida, interfereix i minva la identitat grega.

Pausànias, originari de Lídia, neix sota domini romà en una província allunyada del perill, propera i tradicional grega; rebutja el domini romà pel fet de la seva immoralitat superba, que no dona l'abast a la intel·ligència grega, però amb el pas del temps i aprofitant el curs tendre de la formació, va aconseguint relacionar els fets històrics amb la voluntat general i esdevenir sota Roma. L'historiador, malgrat la influència de Roma, farà un viatge de maduració arreu del territori de l'Hèl·lade i, en especial, visitarà la Coríntia (el territori d'arcàdia de Corint) on formularà una sèrie d'investigacions que el portaran a escriure una descripció de Grècia -*Ἑλλάδος περιήγησις*-. El seu interès es va consolidar en el passat grec, evitant el relat de la caiguda dels hel·lens contra el romans, elidint el final de la independència grega que, per a ell, sembla ser fatídic i és la presència romana.

L'obra del *periegeta* ens aporta informació de caliu tradicional, però d'una tradició basada no només en aspectes de sang i d'arrels mil·lenàries -com ho representaven en el *Panhellenion-*, sinó que contemplava l'essència de "la cosa grega" (*τὰ ἑλληνικά*) com una construcció global, no tan local com la de la nova polis -colònia romana- de Corint, i que cerqués l'heterogeneïtat que es gaudia, més aviat, en l'època hel·lenística, basada en els conceptes de *kakía* i *areté* (maldat i virtut, respectivament) que sostenia Alexandre el Gran. Per últim, d'aquest pensador extraïem que Grècia havia estat abocada a Roma per la gràcia d'aquesta, perquè les afinitats de la localitat i no de la unió de les localitats, és a dir, trobar l'essència de l'Hel·lenisme en la *polis* en substitució amb l'Hel·lenisme de les *poleis*, havien florit mentre que les ecumèniques s'havien pansit.

Malgrat la construcció de Pausànias, Roma trobarà la manera de completar la tradició hel·lena i donar-li una utilitat generosa, creant vincles amb l'aristocràcia local, imitant així la dialèctica de Plató, a la qual les oligarquies cíviques responien a la idea general i superior de l'oligarquia romana, a la vegada que aquesta responia a l'ideal de la constitució de la República, protegida per la idea del sobirà, diví i eloqüent que simbolitzava l'emperador. Aquesta connexió amb el món grec ve dotat d'una construcció popular, amb la recuperació de les ja esmentades tradicions locals, la creació dels jocs panhel·lènics, l'atorgament de la ciutadania romana a la població més qualificada i la consagració de nous temples i santuaris en nom dels emperadors.

Imatge 42: Segona Sofística

https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRpa5gv_ki_ADs_Sruejzb4LhWiE1Uh5t4tglicRMII0OHQW1aQFzO226Oaf0l2AQTRgig&usqp=CAU

L'art de convèncer havia tornat a la Grècia mare, a l'Hèl·lade, i d'això es van encarregar els sofistes que sorgeixen amb la Segona Sofística emergida d'una consecució de la prosperitat econòmica, factors com la identitat grega envers la superioritat romana en un moment de trànsit i els factors diplomàtics -la ja esmentada complicada situació de les guerres a Orient i la significança de potències com els parts per a Grècia-. El màxim exponent d'aquest corrent intel·lectual serà Eli Arístides (*Aelius Aristides*), ja que es disposarà a lloar la ciutat d'Atenes en un context recent panhel·lenista i, en un curt de temps, en una sessió del senat, lloarà la ciutat de Roma com a protectora, sobirana i legítima regent de la llibertat grega.

A. Discurs a Roma; Aelius Aristides

Eli Arístides, encara i néixer a la ciutat d'Asos (aleshores anomenada Mísia) i passar per la ciutat de Pèrgam, creix i es desenvolupa a l'Atenes de la regeneració clàssica, en el moment en què augmenta el fervor per la retrobada d'una ciutat-estat poderosa i lliure, sota un marge geopolític i un marc cultural divergents. L'essència de la seva formació es troba en l'escolarització panhel·lènica que rep i en una formació sofística, pròpiament. La seva persona serà utilitzada per les oligarquies locals a fi i efecte de resoldre els conflictes de la ciutat mitjançant una direcció unitària i discursiva. Fomenta el culte i l'admiració envers la

ciutat, arrelant la seva magnificència a un mèrit local, fonamentat en les elits polítiques i en els comportaments fidels dels atenencs d'aleshores.

El sofista duria a terme un discurs dedicat a la ciutat d'Atenes on la presentaria com un exemple de polis a seguir, ja que contempla tota la transcendència dels hel·lens lliures. Revitalitza, doncs, el corrent de l'adulació grega amb fonament àtic. El discurs a Atenes, anomenat *Panatenaic*, és la clara demostració dels corrents sofistes del segle II dC pel fet que comenta les avinences culturals gregues i disposa de la ciutat en tant que és independent, autònoma i escollida pels déus, com a centre de l'holística civilització grega. No té una clara recurrència al sentit d'ètnia, més aïna concentra el gruix del discurs a la fonamentació d'Atenas com a "*Ville Lumière*", és a dir, com a ciutat de gran rellevància pel seu context vigent i la seva transcendència històrica.

Els processos eventuais d'Atenes, des de la collita amb Gòrgies fins a Tucídides i des del sorgiment de Lísies fins al sofista Isòcrates, havien creat un fil de connexió intel·lectual que garantia la permanència del prestigi de la ciutat encara i, potser, no destacar en els esdeveniments que ocorren en el seu context. A més, Atenes gosa d'un llarg historial de canvis, rebel·lions i turbulències constants, de greus condicions, de pitjors conseqüències i, encara i haver patit, la ciutat-estat ho ha demostrat: no tan sols ha sabut refer-se, sinó que n'ha après.

La victòria d'Atenes a la qüestió del destí havia desenvolupat una ciutat de caràcter imperialista, d'expansió conscient, una ciutat que, encara i ser conscient de la seva mera expansió i de la seva història -com a polis victoriosa, però que també fou altament derrotada-havia descobert la supèrbia, l'hegemonia dels grecs. Aquesta supèrbia, però, esmenta Eli Arístides, és la causa del declivi del projecte imperial que hauria d'haver pres la ciutat. Atenes havia estat consumida pels beneplàcits de la pau i la jocosa riquesa, la ciutat ja semblava prospera a les monarquies d'Orient quant a caràcter despòtic, a més de la constant de la demagògia, present en els seus últims anys abans de caure en l'obsolescència amb les guerres dels diàdocs i la superioritat de les noves ciutats hel·lenístiques. Malgrat això, Atenes sempre mantindrà, inclús desesperada, l'essència de polis grega i no esdevindrà carca com la constitució d'un basileu, ja que el seu fonament de prestigi -la seva essència de "*Ville Lumière*"- mai no esdevindrà obsolet.

El pròcer comenta, també, que la megalomania d'aquesta ciutat està endinsada en els annals d'una història comuna entre els grecs, per la qual cosa Atenes està altament legitimada a ser el centre d'una *koina* essencial, relativa en el seu interior, però complexa en la seva unitat (la comuna expansió colonial per poder abastir-se, la defensa contra poblacions locals,

la cultura religiosa -encara que existeixen matisos que diferencien la posada en acció d'aquest àmbit-, la defensa contra l'imperi persa com a primera gran postulació del terme de "l'hel·lenitat" -i un èmfasi per la posició atenesa- així com, finalment, les gestes d'Alexandre en un context potser no tan favorable per la ciutat -ja que ha caigut sota domini-, però que segueix essent la base cultural per al deure dels hel·lens, tot i que temps després es desfés i es convertís en hel·lenisme postalexandrí). Un altre aspecte important d'Eli Arístides és la seva posició envers la posició romana i imperial, injuriada per les diferències culturals, però també amb la innovadora percepció sofisticada, amb el nou món del Panhel·lenisme, d'iniciativa romana.

Si alguna cosa havia fet bé Roma, segons Eli Arístides, era el tracte derivat a les províncies gregues puix que havia eliminat els traçats hel·lenístics i, per qüestió d'atzar, en la seva constitució que aplegava les relativitats existents²⁷, havia fet que l'Hèl·lade originària del món ecumènic patís un canvi a bé. El sofista albira la posició romana des d'un punt de vista molt proper, establert en un context de mútua comprensió i en un procés d'assimilació grega que, com veurem més endavant, complementa el domini romà a Grècia, és a dir, Grècia experimenta la romanització. A més, Roma havia sabut batre's amb el temps, comprimint en una curta durada conquestes totals, directrius eficients, governs sostenibles.

Al seu discurs a Roma, elabora una lloança de la ciutat eterna no pel seu domini, que era extens i igualable al d'Alexandre el Gran, sinó per la seva magnificència i funció quant als seus respectius interessos, és a dir, Atenes i la transgressió d'aquesta en temps futurs. Roma havia dominat tot el que dominava -i ho dominaria- gràcies a la seva constitució militar, social i política certament, ja que aquesta havia elaborat les claus de la seva expansió que, com acostuma a dir, estan basades en decisions "valentes", de prosperitat material i econòmica, però, sobretot, estan fonamentades en allò que ha donat la legitimitat al seu món, la ciutadania. En si mateixa, Grècia recuperava certes tradicions que semblaven perdudes per la seva anterior extensió al llarg de l'Ecumene, per la seva expansió salvatge i ràpida explotació; la cultura s'estava reafirmant i això succeïa gràcies a les accions dels romans i, sobretot, de l'emperador²⁸.

Roma dominava l'Hèl·lade gràcies al fet que havia sabut controlar les seves extensions en els temps més prolífics, ja que no havia caigut en la desgràcia de la supèrbia i, en comptes de lidiar amb els problemes socials i culturals en una primera instància, els itàlics

²⁷ Com ja ho demostrà Polibi. Sierra Narganes, Jorge: *Las formas de gobierno en la historia de Roma de Polibio*. Universidad Pontificia Comillas de Madrid, Facultad de Derecho, Madrid 2014.

²⁸ Bowersock, G. (2013): *Elio Aristide tra Atene e Roma*. P Desideri-- F. Fontanella (eds.) *Elio Aristide e la legittimazione greca dell'impero di Roma*, Roma, pàg. 25-38.

s'havien preocupat per l'expansió i per la dotació de la ciutadania, per la instauració d'un codi legal i moral amb què exercir control directe, ordenat i una concepció plural de pàtria. La batalla entre l'*eleutheria* i la qüestió de súbdits en l'àmbit romà, havent acabat amb la victòria del segon terme, havia donat pas a la dominació romana, doncs, com ja diu Eli Arístides, l'hegemonia es tracta pròpiament d'un acte de control mitjançant l'efectivitat marcial, mitjançant la conquesta perquè no hi ha estat que vengui la seva llibertat si no és en condicions de contra voluntat, de submissió; tanmateix, Roma havia aconseguit donar rellevància i temperament moral a les poblacions sotmeses, així com l'atenença mateixa.²⁹

B. La creació d'un vincle entre Roma i Grècia

La Sofística i, en especial, Eli Arístides organitzen la concepció idònia per a la romanització de Grècia, procés que no triga a degradar-se amb l'exposició desordenada dels intents primerencs del *Panhellenion*. Els esforços de les oligarquies locals dona suport a la causa romana a Orient -les Guerres Pàrtiques-, cosa que genera una estabilitat ideal per a la multiplicació dels esforços de redirecció dels objectius principals, als quals destaquem l'èmfasi renovat per l'excel·lència artística, la recuperació de monuments simbòlics de les lligues gregues anteriors a 332 aC i la predisposició de nous corrents intel·lectuals.

De banda de la Segona Sofística, també trobem grans historiadors i filòsofs més

Imatge 43: Eli Arístides
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/1e/Filosofo_eli_aristide%2C_200_ac._ca..JPG/220px-Filosofo_eli_aristide%2C_200_ac._ca..JPG

personals. I la descripció que es dona no és errònia car que és comprensible que, en el tumultuós context de l'època, en què l'aliatge d'ambdues civilitzacions s'estava donant encara primerencament, sorgeixen pensadors que posaran en entredit la posició romana, però que, amb el temps i la influència de la renovada percepció de la *politeia*, acabaran donant pas a idees de reassentament clàssic perquè és el que agrada a Roma i és el que s'està tornant a albirar a Grècia.

Dio Càssius és l'exemple més clar per entendre la importància de la figura de l'emperador puix que estableix la relació entre la divinitat -encara que anomenada diferent, contempla la mateixa figura- i l'Estat, la representació dels valors

²⁹ Hermosa, A. (2019): *De Atenas a Roma: Elio Arístides y la romanización de Grecia*, en *Gerión* 37/2, 363-378.

tradicionals grecs no en un context d'expansió, sinó de rejuveniment cultural tal com el frugal passat de les victorioses *poleis* del segle IV aC. Aquest autor segueix l'exemple més viu de la romanitat grega que exposa, en certs apartats de la seva obra el prolífic autor de les biografies imperials, Tàcit. El fet que fos un llatí interessat per Grècia, en consonància amb una oligarquia romana poderosa i una inclinació servicial a l'emperador, el qual li profereix aquesta base social, engendra en el pensament grec una concepció de súbdit rellevant; l'esfera senatorial acull a notables homes d'arreu del territori i amb especial interès entre els aduldors grecs *-grecae adullatio-*, tals com ell mateix.

D'altra banda, Plutarc és el major referent de les relacions grecoromanes, perquè de les seves obres podem pensar en la seva obra de *Vides Paral·leles*, que dona una gran presentació biogràfica i social de la realitat històrica de la seva època. Plutarc va jugar un paper crucial durant el regnat de l'emperador Adrià al segle II dC. Les seves obres no només descriuen la vida de figures famoses gregues i romanes, sinó que també exploren les complexitats socials i polítiques de l'època.

Amb els seus escrits, Plutarc no sols va registrar esdeveniments històrics, sinó que també va influir en la percepció i l'estructura del món grec i romà. En particular, les seves biografies brinden una visió única dels individus que van donar forma a la història, revelant les seves virtuts, vicis i decisions que van modelar la realitat del seu temps. L'elegància amb la qual Plutarc tracta el seu tema no sols captiva als lectors, sinó que també brinda l'oportunitat d'una comprensió més profunda de la cultura, l'ètica i la filosofia de la societat grecoromana. En aquest context, Plutarc, com a testimoni d'una època crítica, va fer una important contribució a la creació i consolidació del món grecoromà gràcies a la seva comparació i posició equidistant de personatges "paral·lels", traçant així una unitat pragmàtica que evidencia la presència de la ciutadania romana en territori grec i, per tant, de la romanitat a Grècia.

Imatge 44: *Graeculus* Adrià, l'emperador de les arts

<https://l.bp.blogspot.com/-cBW0P1tCM6A/YL9Fy1K4-pI/AAAAAAAAAKxg/ER9vw05VooUJgWAC01AT7o7olWcOFBowCLcBGAsYHQ/s1024/El-emperador-romano-que-queria-ser-griego-1024x597.jpg>

C. El rejuveniment de l'Hè·lade

Els elements fonamentals de la Grècia continental que ens és coneguda gràcies a historiadors com Heròdot, malgrat la seva inspiració divina, i Tucídides, tenen una nova

època d'esplendor i de màxim respecte, vinculat aquest a la figura divinitzada -ja no només per romans, sinó també per estrangers- de l'emperador. Els valors sofistes, presocràtics, la mitologia clàssica, les concepcions artístiques que cerquen l'excel·lència -estàtues de vuit caps d'alçada, l'ornamentació bàsica dels temples, el predomini del blanc del marbre, la reconstrucció de temples aïllats en illes per l'Egeu, la recuperació de l'oratória àtica i el desprestigi de l'asiànica, entre d'altres, conformen aquest retorn a les vicissituds dels temps coetanis a Pèricles o Epaminondes-. La influència dels elements significatius de la classicitat havien dotat a Grècia d'un apropament a la cultura romana, que estava en el seu apogeu.

Tot seguit, l'hel·lenisme queda reduït a aquelles terres de l'Ecumene imperial alexandrina, on la contemplació universal del sentit hel·lenístic encara és vigent, però basat només en la condició cultural i no pas ètnica; mentre que a la nova Ecumene, ja no grega, sinó romana -encara que l'Hèl·lade mantingui la seva llengua i cultura pròpies, en essència- els valors ideals són els de parentesc, puix que aquesta nova ideologia cultural i aquest rejuveniment dels ideals grecs de la seva època clàssica estan immiscits dins una percepció de responsabilitat ètnica, racial i vinculada a les proposicions romanes perquè ambdós són, a expenses de l'emperador, germans cívics, conviuen en ciutats que resguarden ambdós estils de vida, els uns han acceptat el domini polític i militar dels altres, però ha estat mutu el reconeixement cultural, per la qual cosa, s'ha anat creant una nova espècie de pàtria, la que respon al culte imperial en matèria ecumènica, llatina i grega continental -des de l'Epir fins a Antioquia, més enllà ja són bàrbars en procés de romanitzar; en aquest sentit, els territoris que foren regnes hel·lenístics com Egipte segueixen sent peces clau de la composició de l'Estat i el domini romans, de fet, segueix tenint una importància política i cultural, però s'allunyen els ideals preimperials, ja que comença a dominar el mètode de la *democràcia directa*-.

El focus de la centralització d'un nou llinatge hel·lènic té, com ja és sabut, seu a Atenes des d'on es promulguen les noves vicissituds i directrius que ha de seguir el territori emmarcat dins la influència del *Panhellenion* i, encara que no recuperi les mateixes qualitats intel·lectuals, arquitectòniques i culturals que en el seu moment d'imperialisme, l'Atenes de Teseu i Pèricles es convertirà, de mica en mica i amb una pacífica intervenció de les lletres i les arts de l'oratória i la retòrica, en una Atenes d'Adrià, d'Antoní Pius, de Marc Aureli... Grècia, com també Roma ho va fer després de caure contra els gals, va sentir un canvi cultural advers a la realitat hel·lenística predominant, cosa que la guareix en tant que Roma durant el seu domini i, particularment, des del segle I aC fins al segle III dC, li aporta les eines necessàries per poder mantenir un ordre concret i que respectés la pau que exoneraven

tan valentament els basileus hel·lenístics, per poder gaudir d'un moment de precisió historiogràfica, de reflexió intel·lectual i, com és sabut, d'una reconstrucció finançada per afers externs, com ho era Roma, la riquesa, la guerra i la justícia feta Estat.

La situació a l'Hèl·lade romana en potestat romana en tant que les seves institucions fessin palpable la presència de l'Estat de Roma, de manera que Roma representava principalment els aspectes dignes de la seva lloança: protecció, reverència, culte imperial i política -sustentats en l'adopció romana de la *paideia* i la reconfiguració de les institucions de caràcter lúdic/cultural-; mentre que la civilització grega havia adoptat les expressions àtiques per referir-se al seu món holístic, la cultura panatenaica i el culte tant a l'intel·lectualisme acadèmic com a la percepció ètnica del terme ecumènic i hel·lenista; d'aquesta manera, el grec en la seva variant àtica comença a desplaçar el grec *koiné* (comú). Malgrat no triomfar per motius tan obvis com que arreu de l'Orient imperial es parlava el grec de l'hel·lenisme, el fet que la llengua grega es perpetrés i resistís contra la llengua llatina ens dona la imatge d'un imperi que mostra una imatge conciliadora, però que en el seu endins s'hi troben elements de la barreja, les bases de la fusió civilitzadora, els fonaments del món grecoromà.³⁰

IX. LA CIVILITAT GRECOLLATINA

A. El predomini del grec *koiné*

El llatí havia aconseguit precisar la seva llengua gràcies a la continuada contribució dels seus escriptors més influents, ja que la llengua en ús escrit no només tendia a una millor comprensió i a la perduració del missatge, sinó que feia florir el coneixement en aquesta, es desenvolupava de manera que aglutinava més camps, més precisió i, en definitiva, adquiria

Imatge 45: *Jocs Panhel·lènics*
https://www.ecured.cu/images/e/e9/Olympia_06.jpg

un prestigi més palpable -existeix el conflicte literari entre les llengües llatina i grega-.

Malgrat que la llengua llatina havia pogut gaudir d'un engrandiment i aportacions exponencials, el grec sempre va ser una eina antològica per a la descripció dels conceptes, per la definició de les arts i la cultura perquè aquesta no necessitava cultivar-se, sinó florir -entenent, en aquest punt, que la llengua grega ja li havien

³⁰ Cortés Copete, J.M. *Paideía e Imperio: una reflexión de la cultura como fundamento del dominio imperial*. Universidad Pablo d'Olavide, Sevilla. 2015; p. 10-30.

donat completa forma els seus ciutadans històrics pel seu bagatge cronològic i per la seva presència en els camps de l'holística filosòfica i política-. La qüestió, aleshores, del bagatge cultural i social empleat en l'elaboració d'un llenguatge universal es veia truncat en qualsevol dels casos, ja que a la mateixa Roma els recursos literaris si no tenen orígens grecs, estan basats en la literatura grega. A més, l'expansió civilitzadora grega com a destí universal o causa eficient -el mateix que ens diu Polibi que tenen els romans envers el món grec- ja havia tingut lloc mentre que Roma encara no havia estat capaç d'acabar amb els samnites.

El grec, però, tampoc va viure en la completa harmonia puix que encara seguien vigents les llengües autòctones dels territoris ecumènics i, si bé aquesta superioritat de la cultura de Teseu podia anul·lar els costums estrangers i bàrbars, és sabut que la degradació d'ús i ocupació del precedent no es deteriora senceralement -com a exemples vàlids podem posar en relleu l'Imperi Part i la regió de Judea, la qual amb el sorgiment del cristianisme havia experimentat una reticència envers Roma en un context que afavoria el cultiu, aquí sí, de les llengües prèvies al grec comú que s'havia instaurat des de feia segles-. La conflictivitat del grec, però, en provar l'excel·lència dels cossos i en aprovar l'intel·lectualisme mitjançant l'adopció de la seva cultura -per tant, també de la seva llengua-, havia generat una fidelitat molt forta envers el referent a l'Hèllade (ta *Elleniká*) en tota l'Ecumene hel·lenística, com n'és exemple l'historiador Flavi Josep³¹, d'origen jueu.

La influència del llatí havia desplaçat la importància del grec com a llengua vehicular entre les oligarquies internes o locals i les externes, romanitzades -acostumen a ser les dels confins occidentals de l'imperi- o pròpiament romanes; tanmateix, el grec era la llengua comuna entre les classes populars i era la base de l'educació imperial de Roma. Els emperadors escrivien en llatí els seus evangelis a les ciutats gregues, costum que Adrià no va permetre en cas que es dirigís a una ciutat hel·lènica -el senat el va anomenar jocosament *Graeculus*, "el greguet"- . Ja en temps de conquestes republicanes, el mateix Emili Paul·le va pronunciar un discurs en llatí, tot i saber-ne la llengua dels primers poetes.

La confluència d'ambdues llengües de la civilització no va presentar problemes un cop s'instaurà el nou corrent panhel·lenista o inclús grecollatí: simplement es van associar a diferents funcions específiques i el cultiu, per la part romana, com la floritura, per la part grega, van continuar sense infortunis ni discrepàncies. Ara bé, a efectes pràctics, el grec *koiné* es va mantenir en la seva posició d'inici per la seva profunditat, senzillesa i antiguitat;

³¹ Autor del qual sabem escrivia en un context de domini romà-es refereix amb ecumene al món romà- amb la llengua dels grecs. Visible a les seves obres: Josep, Flavi (1999). *La guerra de los judíos*. Editorial Gredos, Madrid:

destacant, com a una inserció personal, l'essència d'una llengua ampul·losa i elegant, que podia permetre el fet de perdre's entre les seves lletres - a primera vista, el llatí sembla una llengua molt més pràctica, més enfocada a l'aspecte formal i ens profereix un aspecte molt més matemàtic-.

En definitiva, la realitat del grec és la constitució essencial per a la fonamentació de l'ecumene romana, ja que, per molt que compregués una llengua prèvia, aquesta ja havia estat objecte d'un projecte ecumènic i, com havia estat dominada per Roma, li proferien total legitimitat, fidelitat i respecte car que aquest últim element es desenvolupava en una relació de mutualisme correspost. L'imperi mal anomenat Bizantí serà una continuació cristiana de la romanitat grega, del món oriental de l'ecumene de la *Pax Romana* i tindrà com a llengua oficial el grec àtic, per la qual cosa podem deduir que el grec és el resultat de la romanitat oriental, d'un procés de mútua correspondència intel·lectual, social i històrica.

B. Moral i filosofia clàssiques

Al món de les idees havien participat els primers filòsofs de la història occidental -els fundadors de la filosofia mateixa, d'origen etimològic grec- i havien completat el sentit de molts certs aspectes de la vida quotidiana de l'humà. Els motors principals de la seva formació els trobem a les necessitats naturals dels grecs (comerç, obtenció de mercaderies i terres fèrtils) i a certes causes més específiques com pot ser la rapidesa de la creació mitològica, l'arrelament dels usos habituals per donar-los un sentit racional i, la recerca del sistema racional que dota a l'humà de coneixements sobre el món, el seu origen, l'humà i la seva constitució, les aspiracions més belles, la frugalitat d'allò que anomenen vida ($\beta\iota\acute{o}\varsigma$), el destí de l'humà i la mort... En resum, la filosofia cerca una explicació racional, dotada de les capacitats mentals humanes, de la natura i el medi que envolta l'humà.

Són molts els exemples i se'ns allargaria massa el treball, sortint dels interessos propis d'aquest, però per tenir-ne consciència, podem recordar a Sòcrates, Plató i Aristòtil que, amb la seva filosofia, ens doten de les bases per anar més enllà, fer ús de la metafísica racional, i cercar la veritat, les idees o la felicitat. De les teories i mites originals de Plató i Aristòtil sorgeixen altres grans moviments intel·lectuals que engendraran de nous i així constantment al llarg de la història filosòfica occidental.

El punt que ens interessa és la concepció de la moralitat que, amb exponencial reverència a Sòcrates, es complementa de manera constant i perfora en les oligarquies i elits socials. La tradició tenia un pes formal en l'educació dels aristòcrates -principal interès del treball puix que controlen el destí de les respectives ciutats- i, aquesta, presentava un estil ètic

que depenia del context civil de la *polis*, però que seguia un fil conductor que es reproduïa a tota *Hellas*.

La filosofia havia donat als àmbits seculars de l'Estat uns dogmes racionals, unes pragmàtiques reglamentacions que podien o no servir de fonament per l'acció que es volia dur a terme i que donaven sentits aparents a la vegada que ajudaven a comprendre la necessitat de formar constitucions -com es veu des de Pitàgores fins a Polibi; després de Polibi, les formulacions existents farien referència dels anteriors autors-. D'aquesta manera, un tret identitari com era la filosofia comprenia una posició de control social que, si bé no podia intervenir intel·lectualment per les condicions establertes pel context, actuaven mitjançant la moral. La societat es basava en els codis de l'aprenentatge, adjudicat a aquell que per atzar o per mèrits propis aconseguia estudiar, per la col·laboració ciutadana i pels emblemes "nacionals", començant amb una concepció agonal, bel·licosa a una fonamentada en la contemplació i el rebuig de l'excés, el descontrol i l'adversitat com a enemiga.

Virtut i Areté

No podem entendre la moral d'una ciutat-estat si no analitzem el terme de la *Virtus*, en llatí, *Areté*, en grec era, per a Aristòtil, la paraula que més fidelment s'apropava a la definició de la perfecció. La virtut, com la coneixem avui dia, no deixa de ser l'aspiració d'una comunitat en matèria social i filosòfica, és a dir, té un fonament intel·lectual elevat, però s'adequa fàcilment a tota la població donat que no és pas aplicable en essència, aleshores la perfecció no la pot obtenir l'humà -excloent a Plató i el seu rei filòsof- i està presentada com a concepte ideal, al qual ens hem d'intentar apropar per diferents motius: segons Plató per aconseguir recordar el saber innat, segons Aristòtil per trobar l'equilibri dels hàbits -una mena de felicitat intel·lectual- i convertir-lo en una possibilitat de ser justa, segons l'escola estoica, per assolir la seguretat personal i entendre la idea de jurisprudència i, finalment, segons l'epicureisme per assolir la felicitat emocional, sobirana dels esdeveniments personals que comprometen a l'humà a una soledat total.

L'areté, doncs, és la valia que comprèn societat, deure, reconeixement de les divinitats, lluita confraternal, reconeixement d'avantpassats i pares; elimina els prejudicis que puguin fer ús dels vicis, les contraposicions a la virtut; i completa

Imatge 46: Discòbol de Miró, representació artística de l'areté
<https://imagenes.elpais.com/resizer/cbq-ux0EJMir7YSdPdX32WbgIHI=/1960x0/arc-anglerfish-eu-central-1-prod-prisa.s3.amazonaws.com/public/RLO4DCKDGWN27UBGB7SZNHATQM.jpg>

l'aspiració constitucional de la societat, del bé comú i del bé individual, molt arrelat a l'àmbit polític.

Participació política

La ciutadania en el món clàssic ens demostra que l'esperit comunitari té un origen llunyà, quasi perdut en el passat més transparent, i que de llavors ençà totes les cultures que comprèn la civilització grega -i en el seu respectiu moment, també Roma- estan fonamentades en el culte a l'Estat, comunitat i Déu consagrat; destacant així l'existència essencial del component polític -l'anarquia no es podia albirar com a solució a cap problema- per al bon funcionament de la polis, ja que la ciutat-estat representava l'avenç dels civilitzats sobre els *barbaroi*.

Com dic, la urgent necessitat de ciutadania en el món clàssic testifica els orígens remots d'un esperit comunitari que gairebé ha desaparegut en els transparents anals de la història. Des de llavors, totes les cultures, inclosa la civilització grega i després la civilització romana, van construir els seus fonaments sobre l'adoració del poble, la comunitat i el Déu sant. En aquest context destaca la imprescindible presència del component polític, perquè l'anarquia no pot ser considerada com una solució a cap problema. La ciutat-estat, o polis, va ser una expressió del progrés de l'home civilitzat sobre els bàrbars. Aquesta opinió va ser secundada pel famós historiador polonès-hongarès *Arnold J. Toynbee*, qui va argumentar que "la ciutadania i l'estructura política representen l'essència de la civilització grega, una xarxa complexa d'obligacions i drets que marquen la participació activa de l'individu" en la formació de ciutadania d'una societat ordenada i justa³². De manera similar, l'influent polític romà *Ciceró* va posar èmfasi en la seva obra "Sobre la comunitat" que "la força de l'Estat resideix en la cohesió dels seus ciutadans, els qui assegurin la seva estabilitat i grandesa mitjançant el compliment dels seus deures cívics"³³.

Així, la ciutadania en el context grecoromà anava més enllà de la simple pertinença a una entitat política; era la base d'una societat arrelada en principis cívics i que reconeixia l'imperatiu dels ciutadans de cooperar pel bé comú.

Sentit de la comunitat: la ciutat-estat/l'imperi-ciutat

La interpretació de l'ordre i la importància de la ciutat és particularment matisada, revelant no sols un imperi heterogeni sinó també una polis global, civil, única i

³² Toynbee, Arnold J (1965): *Estudio de la Historia. Volumen XIV Primera parte*. Ed. Emecé. Buenos Aires.

³³ Ciceró (1997), *De amicitia* 32-54, Editorial Gredos. Madrid.

irreemplaçable. Aquest fenomen no només va demostrar diversitat, sinó que també es va convertir en una expressió eloqüent del món grecoromà, que, tot i que unificat, continuava a demostrar la marcada heterogeneïtat entre Roma i Hellas. Per a aclarir aquesta complexitat, recorrem a les paraules del cèlebre historiador francès *Fernand Braudel*, qui en la seva obra *La dinàmica del capitalisme* sosté que “la ciutat imperial no sols reflecteix el fort poder polític i militar, sinó que també es converteix en el centre d'un nou món, en la realitat cultural i econòmica en la qual moltes identitats diferents convergeixen en un teixit urbà complex”³⁴.

Aquesta visió no sols afirma la singularitat de la ciutat capital sinó que també destaca la combinació de diversos elements dins del context grecoromà. Així mateix, en explorar el contrast entre Roma i Hellas, aprofundim en la riquesa d'un món unificat però heterogeni. Com va assenyalar el famós filòsof alemany *Johann Gottfried Herder*: "en la síntesi de Roma i Hellas, observem la coexistència de dos mons clarament diferents, cadascun amb la seva pròpia naturalesa única; la seva originalitat va contribuir a la construcció d'una civilització que va combinar la disciplina romana amb la creativitat grega"³⁵.

Imatge 47: Plànol de la ciutat d'Èfes, exemple convivència grecolatina
<https://i0.wp.com/www.planetware.com/i/map/TR/ephesus-map.jpg>

En consonància amb el treball i per tal d'explicar les condicions amb què es dona aquest procés de reciprocitat en “fluxos”, podem tenir un suport textual o, també, visual. De fet, la realització d'una maqueta ha estat la idea complementària del treball, puix que consolida l'acceptació del resultat històric real que va ocórrer a les ciutats grecoromanes. La síntesi d'aquestes, com dic, té un rerefons de disgregació. Existeix una cooperació delimitada, això sí, pels trets essencials, característics i identitaris de la transcendència cultural d'ambdues civilitzacions i exemple ho és la ciutat d'Empúries, ciutat que ha facilitat el disseny d'un model original de ciutat grecoromana formada per una Neàpolis grega i una Urbs romana (Annexos, 1).

Com a resultat, la ciutat imperial es va convertir no sols en un centre polític sinó també en un camp de proves per a la diversitat grecoromana, consolidant el seu estatus com a

³⁴ Braudel, F. (1985): *Le dynamisme du capitalisme*. Les Éditions Artaud, París

³⁵ Herder, Johann G (1959) *Ideas para Una Filosofía de La Historia de La Humanidad*. Ed. Losada, Buenos Aires.

símbol visible d'una polis global; malgrat la seva heterogeneïtat, encara demostra la unitat essencial de la civilització clàssica, com es pot observar a un projecte visual del treball, la maqueta d'una ciutat grecoromana.

El propòsit inicial de la maqueta és representar en un model de tres dimensions el que podria ser una ciutat d'aquesta època. Com s'ha vist, la ciutat compta d'una rellevància alta dins el món grecollatí, i és considerat just, tanmateix, la creació d'una eina d'aprenentatge més dinàmica, com ho representa l'exemplificació del material exposat en una sola maqueta, que coincideix, mitjançant els trets de la seva forma i el fonament que hi contenen, amb la unió de la qual es parla en aquesta recerca.

Per tant, el fet de fer una maqueta serveix per demostrar la unió entre Roma i el món hel·lènic prenent com a referent la ciutat d'Empúries, ja que ens demostra com els nuclis de la ciutat estan diferenciats pel seu origen (el grec per un costat i el romà per l'altre). La construcció de la maqueta s'ha realitzat de la manera més acurada possible, fent visible les agrupacions internes i les divisions estructurals de la ciutat, tot deixant veure i intuir l'organització urbana.

La ciutat està situada a cau d'orella del mar, amb un petit port conservat, d'origen grec i la segueix una construcció irregular, casual, en un ordre menor, la ciutat grega originària -possiblement, alguna colònia-. El nucli cultural grec està immers en aquesta primera fase de la ciutat, la més propera al mar, i està introduïda per l'àgora central i els diferents temples de consagració; tanmateix, la polis grega no va arribar a ser de grans dimensions. Seguidament, es troba la construcció romana, que connecta amb el pla urbà hel·lè per mitjà d'un camí intencionat, segurament utilitzat com a mercat interior, i que condueix a la urbanització de tipus romana. Segurament, l'hauria originat una construcció militar -*castra*- pel fet que guarda una estructura quadricular molt estricta, amb els dos camins principals -*cardus*, *decumanus*- i la situació central del fòrum. Els nuclis aristocràtics es reserven als costats de l'extensió central, amb cases altes i espaioses -*domus*- i, a mesura que s'allunyen del centre urbà, apareixen els conglomeris de pisos corrents per a les classes diferents i els barris més pobres, obrers, al costat de les muralles -coneguts com a *insulae*-.

Encara que podem contemplar una imatge amb dos sectors clarament diferenciats, tots els elements visibles comprometen la convivència i constitueixen, ambdues urbanitzacions, una mateixa ciutat. És per aquest motiu pel qual la maqueta reflecteix a la perfecció els moviments dels fluxos civilitzatoris entre totes dues civilitzacions, clar que si bé es duu a terme una construcció comuna, una unió progressiva i una assimilació mútua, les bases de cadascuna són respectades igualment -representades per la *polis* i l'*urbs*-.

C. L'educació com a element indispensable

Paideia

Si la Història cerca res més que la mera descripció dels fets d'un període cronològic com és la interpretació de les dades per conèixer la vida quotidiana de les cultures del passat; per abordar l'estudi científic de la història de l'Hèl·lade resulta indispensable tractar els mètodes d'aprenentatge emprats a la cultura grega.

El terme actual de l'educació troba la seva vàlida en la primera concepció escolar de la *paideia*, de la qual el seu significat es pot deduir com a educació o formació i que prové de la paraula noi (*παῖς*), atès que la *paideia* era, pels grecs, la base per a la formació dels homes com a ciutadans i persones lliures. Com que no abastava les arts plàstiques, indignes per a la consciència d'un ciutadà lliure, però se centrava en els elements essencials per a la convivència i el respecte del component cívic; podem pensar que estava molt arrelada als corrents intel·lectuals i filosòfics -el primer a insistir en la seva institucionalització va ser Isòcrates, al segle V aC- i no estarem pas equivocats.

Tanmateix, la *paideia* era diversa tenint en compte que el territori grec no s'unifica fins a temps d'Alexandre -i després es tornaria a dividir-, i per això ens fa descobrir ingents quantitats de formacions diferents segons la polis que l'exercís. Encara i ser tan diversa, per fer una recerca exhaustiva mitjançant una visió sinòptica de les coses, trobem la necessitat i, simultàniament, la facilitat de reduir els conceptes de la *paideia*.

Es distingeixen quatre tipus de *paideia*: la *paideia* arcaica, que comprendria el temps anterior a l'aparició d'Isòcrates a l'escena política (s. VIII-VI aC), les *paideies* clàssiques, on trobem, per una banda, l'atenesa i, per l'altra, l'espartana (s. V-IV aC); i l'*enkiklios* o *paideia* hel·lenística, centrada en el moment en què la llengua grega havia arribat a ser ecumènica del Mediterrani oriental -prolongant-se fins a l'etapa de dominació romana i comprènent tot el

Imatge 48: Isòcrates, magistrat atenès inspirador de la *Paideia*

https://w3.ual.es/personal/fjgarcia/images/I_socrates2.jpg

període bizantí-. La paideia, però, està dissenyada en l'ambient de la *polis*, per la qual cosa s'hi troben les ciències pures i les proeses gimnàstiques en harmònica jerarquia.

La primera paideia es desenvolupa en un context d'exploració i colonialisme, cosa que afavoreix la concepció del rictus del soldat com a heroi o com a Déu -així com les representacions literàries d'Homer o d'Hesíode- i desenvolupa una formació altament física, gimnàstica i agonal (sentit marcial de la virtut). Més tardanament, la virtut es consolida en l'essència de la pietat, la fidelitat als Déus i la imitació de la tempraça dels herois i les divinitats.

La segona paideia ve diferenciada per dos contextos diferents, com sabem, entre la ciutat d'Atenes i Esparta. La paideia espartana prenia com a objectiu principal la formació de la ciutadania en les destreses de la guerra i en la participació civil i política de la ciutat; trobant en aquesta formació elements indispensables a aprendre, tals com l'obediència, la disciplina, la tempraça, la sobrietat, l'austeritat en la vida quotidiana i la resistència al dolor i al patiment. En general, la situació espartana era de constant conflicte bèl·lic, així que la formació de la població era adjudicada a l'Estat a partir dels set anys i s'enfocava a la formació professional de militars ideals en el cas dels homes; les dones, i per això respecte a elles, també tenien accés a una formació intel·lectual i marcial, però molt més lleugera que no pas l'agoge masculina, encara que les formava per ser dones autosuficients i per saber respectar els límits de la llibertat -les dones espartanes gosaven d'una llibertat superior a les d'altres regions i *poleis* de l'Hèl·lade³⁶-.

La paideia atenesa va conduir el seu context formatiu a l'elaboració d'un sistema que fos just d'entre la ciutadania, com ho estipulava principalment la democràcia. La formació, *paideia* o examen holístic de la ciutadania grega atenesa es basava en la centralització de l'assoliment cívic tant en matèria de llibertat com de justícia, a causa que cercava la permeabilitat de la democràcia i la seva protecció. Tanmateix, aquesta formació responia a un conjunt de normes instaurades des de la institució suprema (la llei) i la seva escolàstica quedava reduïda als aspectes legals, ara bé, sabem que es tracta d'una construcció que pren de referència la paideia arcaica pel que fa al concepte de llibertat, i de l'espartana la cosmovisió comunitària o col·laborativa. Encara i preservar l'essència gimnàstica (*kalokagothía*), prestava més importància a l'apartat jurídic i polític, basat aquest en les conviccions morals de la mateixa democràcia; per tant, era fonamental l'estudi i comprensió

³⁶ Joshua J. Mark (14 de juny de 2021). Las mujeres de Esparta. . Enciclopèdia de la Història. Consultat el 12/10/2023 a les 00:30 [<https://www.worldhistory.org/trans/es/2-123/las-mujeres-de-esparta/>]

dels termes d'*eunomia* (bondat), *isonomia* (igualtat) i *eukosmia* (concepte d'íntima relació amb la natura) per tal d'assolir les virtuts de la justícia i l'assoliment de les *nomoi* (lleis).

Finalment, l'*enkiklios paideia*, aporta a l'educació una sistematització, una estructuració estricta i rigorosa, de les temàtiques a ensenyar i experimentar. Sens dubte, mostra una estructura fixa i enfocada a l'aprenentatge d'una població molt més extensa, que s'encomana l'expansió de la seva cultura arreu del món. La paideia hel·lenística comprèn l'aglutinament de tots els elements presentats anteriorment, dividint-se en tres etapes de construcció intel·lectual: en primera instància, trobem la formació en els costums i virtuts gregues fins als set anys; dels catorze en endavant, l'alumne forma part de la formació ètica -control del concepte *areté*- i ho complementa amb un examen físic, com el *pancracion*; a partir de la formació bàsica i física, es procedeix a fer una formació intel·lectual didàctica, entesa en dues matèries: *Trivium* (gramàtica, retòrica i dialèctica) i *Quadrivium* (aritmètica, astronomia, geometria i música).

L'última etapa de la paideia hel·lenística comprenia l'aprenentatge de la retòrica i la dialèctica amb fonament filosòfic, la recerca de tipus de corrents filosòfics que poguessin engendrar en l'alumnat una ment discursiva per poder presentar noves discussions intel·lectuals amb els seus companys. L'ensenyament superior es donava amb la maduració de l'alumnat, que començava a ocupar càrrecs polítics, mèdics o arquitectònics.

La *paideia* romana vertaderament no va existir, però tenim constància d'un costum aristocràtic de formació, com és evident i eloqüent d'una civilització avançada. Si bé podem dir-ho així, la paideia romana, amb el seu nucli ètic i cultural, es va convertir en el pilar de la civilització del Laci. Aquest sistema d'educació incloïa una formació acadèmica bàsica i cívica, demostrades ambdues en el *Mos Maiorum*. En la posada en escena del *Mos Maiorum*, és important remarcar les idees que aporten els autors llatins Cató el censor, Quintilià i Ciceró:

Primerament, tenim les obres de Marc Porci Cató el censor, que va complementar en la seva fèrria defensa de les tradicions romanes uns codis civils estrictes i basats en el pensament pràctic romà: en el *negotium*. A *De Agricultura*, Cató esmenta directament les tasques que un romà ha d'assolir amb total naturalesa, i també determina les conviccions sociològiques que han de tenir. Altrament, Quintilià va emfatitzar la importància d'una educació completa que abracés les arts liberals i la formació del caràcter. Pels romans, l'educació no era només un mitjà per adquirir coneixements, sinó també un mitjà per formar ciutadans morals i conscients. Finalment, trobem que Ciceró ja havia fet esment d'una necessitat romana de formació estricta i oficial -no només l'estudi de les coses per mitjans

privats i aristocràtics-. El senador va parlar no només de la retòrica, sinó també de la importància de la cultura general i la moralitat en la formació de l'orador ideal. La seva visió integral de l'educació va influir molt a l'estructuració del *Mos Maiorum*, que contemplava l'opció del *cursus honorum*, la carrera política, civil i militar a la qual aspirava tot aristòcrata, ja que, a més, no donava separació estricta a l'eloqüència i la virtut.

El *Mos Maiorum* -costums dels avantpassats- reflecteix les normes i valors transmesos de generacions anteriors. Aquest conjunt de tradicions van definir les normes morals i socials que els romans havien de seguir, i donaren coherència i estabilitat a la societat.

En el seu assaig *Paideia i l'Imperi*, Cortés Copete il·lustra la connexió entre l'educació i l'exercici del poder en l'imperi romà³⁷. La paideia analítica no era només un mitjà d'instrucció personal, sinó també un mitjà per a enfortir i perpetuar l'Imperi, ja que donava als grecs la impressió que els romans s'havien "afanyat" a imitar-los, a ser com ells, i això proferia seguretat davant poblacions dominants.

En les estructures de la *Paideia* i el *Mos Maiorum*, trobem l'essència d'una societat que aspirava no sols a la riquesa material sinó també a la virtut i la continuïtat cultural. Aquest llegat educatiu i moral, reflectit en les obres de Cató, Quintilià, Ciceró i destacat per Cortés Copete, continua reverberant com hi havia una existència prèvia de formació que s'anava afaïçonant i complementant quan entrava en contacte amb els hel·lens, fins al punt d'arribar a comprometre gran part dels aspectes importants en la vinculació d'ambdós mons³⁸.

Imatge 49: Marc Aureli, paideia i mos maiorum

https://historia.nationalgeographic.com.es/medio/2021/06/18/soldado-y-filosofo-la-unica-estatua-ecuestre-que-se-conserva-de-un-emperador-romano-es-la-de-marco-aurelio-en-los-museos-capitolinos-de-roma-en-la-plaza-del-capitolio-se-exhibe-esta-copia_e82a8dc7_550x807.jpg

³⁷ Destaca com els emperadors romans com August van adoptar i van adaptar la paideia per a consolidar el seu poder. L'educació es va convertir en un mitjà de control ideològic i la base de la legitimitat del poder imperial. Cortés, Copete, J.M., *Polis romana. Hacia un nuevo modelo para los griegos del imperio*, SHHA 23, Sevilla, 2005. pàg. 413-437

³⁸ Cortés, Copete, J.M., *Paideia e Imperio: Una reflexión sobre el valor de la cultura como fundamento del dominio imperial*. Anuario de la Escuela de Historia Virtual, Año 6- N° 8-Sevilla, 2015 pàg. 10-30.

X. CONCLUSIONS

Els segles II aC i II dC marquen la unió entre Roma i Grècia, on Roma absorbeix elements grecs mitjançant el seu creixement territorial i desenvolupament polític. Coneixem això gràcies a la confluència d'ambdues civilitzacions des del primer moment a la península Itàlica -amb les Guerres Pírriques-, els accessos romans en territori de tradició hel·lènica i a partir de la col·lisió de forces enfrontades en els conflictes que sorgeixen, no de manera sorprenent, entre els segles de la conquesta militar i la conquesta definitiva o política (197 aC- 159 dC).

En un món on la legitimitat havia quedat reduïda al prestigi militar i cultural, als quals responia de manera excel·lent la civilització grega, trobem un gran gir en les condicions del Mediterrani amb el sorgiment de Roma, per això, la creació d'un estat fort i estable políticament com ho havia anat creant Roma simultàniament a les glòries hel·lèniques, la converteix, amb el pas del temps, en una potència a considerar. La derrota final de Cartago obre les portes a Roma, on les transformacions socials relacionades amb la mentalitat general han canviat amb un objectiu molt més clar: una ambició personal, sorgida d'una capacitat d'influx cultural provinent, precisament, de l'hel·lenisme imperant.

El desenvolupament dels fets on existeix connexió és directe i la seva procedència és conseqüència d'un joc diplomàtic que acaba del favor de Roma i que la indueix a fer-se un lloc en les terres d'influència i hel·lenístiques. Roma, aleshores, traça una xarxa d'aliances i coalicions per neutralitzar les potències de Macedònia i Síria. En un primer estadi, es procedeix a la construcció imperialista de caràcter militar, on els romans es van instaurant només a cop d'espasa i, és cert, amb programes polítics peculiars, atès que les personalitats encarregades de la conquesta, neutralització i coordinació a les Guerres Macedòniques converteixen els seus discursos -personalistes i, de vegades, amb el descrèdit del Senat romà- en esperances que ja havien tingut temps enrere els grecs, i de la que gosaven empapussar-se els sàtrapes resultants de les guerres internes posteriors a la mort i legat d'Alexandre el Gran.

Si bé la conquesta militar resulta exultant i conté resultats veritablement nefastos per a la població local, també trobem una demonització del culte hel·lenístic, trencant-se així l'homogeneïtat del territori ecumènic dels hel·lens i dels seus socis en dues parts: la continuadora, o hel·lenística, i la de caràcter oligàrquic tradicional, més clàssica, coneguda com a filo-romana. D'aquesta desventura, els romans comprenen la necessitat de controlar

Grècia, però no es tracta d'una població endarrerida o primitiva, sinó d'una passada hegemonia global, la qual cosa convertia a tota l'Ecumene en un dels principals problemes de Roma, reflectida en múltiples ocasions per personatges que intentaren recuperar una visió hel·lenística alexandrina -Antíoc IV, Perseu I, Mitridat VI o, fins i tot, Cleòpatra VII-.

A partir d'ara, amb l'absorció del nucli i proximitat dels orígens de la civilització preponderant, Roma concentra la seva força en altres sectors de la urbanitat: la cultura i els costums socials. Amb un trencament amb la més que efectiva consolidació militar, l'oligarquia senatorial aconsegueix gradualment l'acceptació de l'hegemonia romana a Grècia, primerament, i a l'Àsia Menor, en un segon estadi. Aquest esdeveniment té un rerefons polític -el senat filo-hel·lènic: el cercle dels Escipió- observat en la consolidació i consegüent admissió dels valors culturals de la Grècia clàssica (hel·lènica) a la ciutat itàlica, un rerefons militar amb les conquestes romanes arreu del Mediterrani i, en última instància, un rerefons cultural de caràcter intel·lectual, conservat en l'obra escrita de Polibi i comentada en altres obres importants.

En definitiva, es dona una primera etapa de trencament social, ja que la construcció local romana i la seva política influeix directament en l'estructura social, repercutint en les mentalitats gregues, tals com la de Polibi, i redirigeix els punts d'inflexió culturals. Gràcies al correlat polític i l'inici de la legitimitat politicosocial; simultàniament a la construcció imperial de Roma i l'acceleració dels factors hegemònics, els dominants poden estructurar la consolidació cultural, terreny oblidat per la civilització imperial i molt defensada per la dominada.

En una segona etapa; marcada per l'ímpetu dels primers emperadors en l'embelliment de Roma, sobretot per August, qui és responsable de la creació del projecte imperial i qui el duu a terme notablement amb la consolidació dels límits territorials, la creació d'una efectiva xarxa de connexions per mitjà de vies i camins, la fundació de noves ciutats que contempen l'animadversió entre ambdues cultures -als territoris on convergeixen (Àsia, nord d'Àfrica o la Tarraconense)- i el rejuveniment literari romà; la direcció de Roma vers l'Hèl·lade es converteix en una d'igual a igual, on conviuen ambdues cultures amb una harmonia plena, amb els alts i baixos engendrats en la figura i caràcter de l'emperador, però que només pot tornar-se contrària en cas que l'Ecumene pugui ser revitalitzada -la suposada llibertat amb què els romans havien promès i compromès la seva dominància no havia calat en les classes populars ni havia trencat enterament el seu passat de glòries-. Dins del mateix marc cronològic imperial del segle I i II dC destaquem dues seccions, diferenciades pel tipus de reforçament estructural -o trets cívics implementats- i pel context territorial.

En una primera secció de temps, afirmem un període de pau (10 dC-63 dC) on s'erigeix la construcció imperial de caràcter artístic i literari, l'absorció aglutinant de les conductes filosòfiques, la redirecció de la cultura com a una influència ideològica per tal de mantenir el control i l'essència clàssica, a més dels indicis de la fusió intencionada de les cultures romana i grega mitjançant la comparació de prestigi i l'aparent indestructibilitat de l'imperi romà. Tanmateix, la situació de controvèrsia rau principalment en la derivació de la constitució institucional de l'emperador, ja que hi ha emperadors que obren amb una dretura que s'ajusta als valors originals i, d'altres, que es guanyen la infidelitat o el rebuig tant de la població local com de la de dret civil, causant problemes d'estabilitat política, tot alimentant la discòrdia.

En segon lloc, trobem un context molt més tumultuós, amb una dinastia nova i constituent d'un Senat reformat a mida de l'emperador, respectat pel poble i en una situació imperial d'esplendor econòmica. En aquesta secció de temps (108 dC-160 dC) en què tornen les relacions hostils entre l'imperi i Pàrtia, un altre redenominat imperi pèrsic que havia batut tropes romanes amb anterioritat, la situació local a Grècia s'agreuja perquè l'Ecumene hel·lènica recobra sentit, i l'oposició grega resident a la part romana, comença a maquinari les seves conspiracions. La guerra serà declarada el 113 i el 116 ja hauria acabat amb victòria romana sobre tot el territori septentrional part, cosa que portaria a l'imperi a la seva màxima extensió, de mà de Trajà, una espècie de nou Cèsar o nou Alexandre.

Tanmateix, la victòria sobre tots els nous territoris no es consolida amb tota Pàrtia, sinó amb Armènia i Mesopotàmia, sense anar més enllà dels rius Tigris i Eufrates. Aquesta delimitació nova, rebutjant nous territoris a administrar -territoris on, per cert, es trobava l'altra part de l'Ecumene grega- la instaura Adrià, ja en qualitat d'emperador amb la sobtosa mort de Trajà. Adrià és l'exemple d'un nou August en matèria de conquesta i estabilitat, però està molt influenciat pel món grec -*Graeculus*- i del seu legat sorgeixen autors com Plutarc, Dió de Prusa o Pausanias; així mateix, és el clímax i màxim representant del nou moviment clàssic, tradicional i innovador que representen els nous aristòcrates de la ciutat-estat central del nou paradigma provincial (Atenes), la Segona Sofística. Amb la Segona Sofística i el discurs d'Eli Arístides, malgrat el que representa un sofista clàssic, el deure els persegueix en una nova identitat -romana-hel·lènica- i la legitimitat social i cultural es dona a la màxima potència amb la creació del *limes* romà instaurat per l'emperador; essent aquesta la fundació d'un imperi cosmopolita on es concentren les arts, la filosofia, l'aprenentatge i la moral gregues amb un aire elitista de procedència romana: el que hem anomenat *grecoromà* o al que fem al·lusió constant mitjançant l'ús de la paraula *clàssic*.

Tornant a les hipòtesis inicials, al llarg del treball i a través de la resolució pràctica, resumida en aquest apartat, podem veure que les tres hipòtesis queden validades. **La creació del món clàssic es tracta d'un procés que alterna diferents etapes o processos als quals s'estableixen diferents nexes o ponts amb un fi convivencial, situades entre els segles II aC i II dC:** Des de les guerres pírriques i la lluita pel mar Mediterrani contra Cartago fins a la construcció de l'imperi amb domini de les terres hel·lèniques i la posterior guerra contra els parts.

La integritat política d'ambdues civilitzacions no és deformada, sinó que es completa un aliatge perquè només s'influencien sobtadament per motius ideològics o socials, mai com a suplantació de cultures o subestimació del prestigi. Roma i Grècia entaulen una relació de dominant i dominat, però és el primer cop al qual el dominant aprèn del que és dominat -en matèria intel·lectual, sens dubte, Roma experimenta un influx positiu arran de la conquesta i consolidació; així com dirigeix el focus dels seus objectius atenent a les noves conviccions.

Aquestes noves conviccions, en un món dominat per una oligarquia aristocràtica -malgrat la constitució romana i les possibilitats d'ascens social-, no podrien haver estat possibles sense la transcendència dels conflictes interns al Senat un cop està immers en els assumptes grecs -sempre problemàtics-. **La integració de les dues cultures es dona gràcies a la influència que es reben en ambdues elits socials, l'aliatge es dona mitjançant un procés polític que es desenvolupa arran de les eclosions culturals** clar que no es pot entendre, aleshores, el poder que representen Emili Paul·le a Macedònia, Escipió Emilià a Roma o Marc Porci Cató al Senat, així com tampoc es podria entendre els successos del segle I aC, amb les guerres civils romanes, tenint un component essencial: la influència i la gestió romana provinent i envers l'hel·lenisme. Lògicament, tampoc no es podria interpretar a Polibi com a autor essencial en la derivació de la dominància romana sobre Grècia, puix que la validació aristocràtica liderava el terreny polític i el transcurs històric de les decisions més importants sobre el territori clau del treball -els límits de l'imperi romà-.

Respecte dels objectius establerts al principi, exposats com a guia de treball, es pot veure que s'han anat complint a través del treball, ja que s'ha realitzat el context històric des del segle II aC fins al segle II dC, tot fent referència al context social i cultural de les elits aristocràtiques romanes en el moment més oportú, quan la connexió entre ambdues civilitzacions es dona amb més intensitat. També s'han analitzat els pros i els contres que existeixen en la relació i sentit de fluxos civilitzatoris entre Roma i l'Hèllade, profunditzant

en els aspectes rellevants tal com l'acceptació dels ideals més cívics o la mateixa influència cultural.

Finalment, tots els coneixement obtinguts i totes les resolucions absorbides en les anàlisis prèvies han estat la base fonamental del procés de creació de les tesis. D'aquesta manera, obtenint els principis del context que hem tractat i la condició d'espai-temps que ha sorgit a mesura que s'ha anat finalitzant el procés contextualitzant, s'ha pogut validar una tesi superior, com és que el tema del qual s'ha fet la recerca segueix un específic procés d'unió, rigorós segons l'etapa i la condició social, que ha determinat i afirmat la perpetuïtat d'aquesta d'una manera política.

XI. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA

Bibliografia i webgrafia part escrita

- Apiano (2002), Mitridáticas, Ed. Gredos Madrid.
- Aristides, Elio: *Discurso a Roma*; Trad. Cortés Copete, Juan Manuel; Editorial Gredos. Madrid-España 1997
- Aristóteles: *Política* Espasa Calpe. Madrid, 2000.
- Aristóteles: *Política* Espasa Calpe. Madrid, 2000.
- Aristòtil (2002): Ètica a Nicòmac. Ed. Gredos. Madrid, trad. 2002, Barcelona.
- Bowersock, G. (2013): Elio Aristide tra Atene e Roma. P Desideri-- F. Fontanella (eds.) Elio Aristide e la legittimazione greca dell'impero di Roma, Roma, pàg. 25-38.
- Braudel, F. (1985): *Le dynamisme du capitalisme*. Les Éditions Artaud, París
- Bunson, Matthew (1994). *Encyclopedia of the Roman Empire*. Facts on File Inc. London.
- Ciceró (1997), *De amicitia* 32-54, Editorial Gredos. Madrid.
- Cortés, Copete, J.M., Polis romana. Hacia un nuevo modelo para los griegos del imperio , SHHA 23, Sevilla, 2005. pàg. 413-437
- Cortés Copete, Juan Manuel: *Ecúmene, imperio y sofística*. Ediciones Universidad de Salamanca, Stud. hist, Hª antigua. 26, 2008, p. 131-148
- Cortés Copete, J.M. Paideía e Imperio: una reflexión de la cultura como fundamento del dominio imperial. Universidad Pablo d'Olavide, Sevilla. 2015; p. 10-30.
- Cortés, Copete, J.M., Paideia e Imperio: Una reflexión sobre el valor de la cultura como fundamento del dominio imperial. Anuario de la Escuela de Historia Virtual, Año 6- N° 8-Sevilla, 2015 pàg. 20-50.
- Díaz Tejera, A. (1981) Polibio, Historias. Editorial Gredos. Madrid, p. 37
- Fernández Martínez, Antía: *La integración de Grecia en el Imperio Romano (s.II d.C)*. Universidad Pablo de Olavide, Sevilla 2016
- Fox, Robin Lane (2007). *El mundo clásico. La epopeya de Grecia y Roma*. Barcelona: Crítica. p. 113
- Gibbon, E. (2002): *Historia de la decadencia y caída del imperio romano*. Ensayo Historia. (trad. Carmen Francí Ventosa). DeBolsillo. Constitució, Barcelona.
- Goldsworthy, Adrian (2007): *César*. Trad. Lorenzo Martín, Teresa. 28002 Madrid: La Esfera de los libros, [p. 23-29; 173-190; 328-345; 657-667]

González Fernández, Julián, *Parthia Capta: La Última Res Gesta del emperador Trajano*. Universidad de Sevilla, Sevilla 2018

Grimal, Pierre. 1912-1996. *Historia universal Siglo XXI. El mundo mediterráneo en la edad antigua, tomo III: La formación del imperio romano Siglo XXI* Editores México 1980 p. 2-50

Grimal, Pierre. 1912-1996. *Historia de Roma*. Siglo XXI Editores México 1980. p. 55-63; 83-91.

Herder, Johann G (1959) *Ideas para Una Filosofía de La Historia de La Humanidad*. Ed. Losada, Buenos Aires.

Hermosa, A. (2019): De Atenas a Roma: Elio Aristides y la romanización de Grecia, en *Gerión* 37/2, 363-378.

Hubeñak, Florencio: *La helenización de Roma como paso previo a la romanización de la ecúmene*. [en línea]. Presentado en XVI Jornadas de Estudios Clásicos. Universidad Católica Argentina, Facultad de Filosofía y Letras, 2008 Disponible a: <http://bibliotecadigital.uca.edu.ar/repositorio/contribuciones/helenizacion-roma-paso-previoecumene.pdf> [Data de consulta: 16/07/2023, 17:02]

I.E.S Fuente, *El Calendario Romano y la División del Tiempo*. Consultat el 21 d'agost [http://www.iesfuente.com/departamentos/latin_comun/WEBs_clasicas/kalenda.htm]

Josep, Flavi (1999). *La guerra de los judíos*. Editorial Gredos, Madrid

Joshua J. Mark (14 de juny de 2021). *Las mujeres de Esparta*. . Enciclopèdia de la Història. Consultat el 12/10/203 a les 00:30 [https://www.worldhistory.org/trans/es/2-123/las-mujeres-de-esparta/]

Livi (2000), *Historia de Roma desde su fundación, Libro II*. Ed. Gredos Madrid.

L. Aimilius L. f. inperator de rege Perse Macedonibusque cepet. *Inscriptiones Latinae Liberae Rei Publicae*, ILLRP 323.

Navarro, Javier: *Memoria y Civilización* Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 5, 2002, p.39-76

Navarro, Javier: *El impacto del helenismo en la aristocracia romana: cinco ejemplos para una época (196 -146 a.C)*, Universidad de Navarra, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes.

Oliver, James Henry. *Marco Aurelio: Aspectos de la política cívica y cultural en el Este*, ASCSA, 1970 p. 130.

Orosi, Pol (2018): *Historiarum adversus paganos libri septem*, Editorial Forgotten Books, London.

- Osgood, J. (2019): Roma. La creación del Estado mundo. Desperta Ferro Madrid.
- Pausanias (1994), Descripción de Grecia; ed. Gredos, Madrid
- Pausanias: *Descripción de Grecia*. Libro VI: Acaya. Editorial Gredos. Madrid, 2008.
- Pausanias: *Descripción de Grecia*. Libro VII: Acaya. Editorial Gredos. Madrid, 2008.
- Platón: *La República*, Capítulos VIII-IX. Alianza Editorial. Madrid, 2006.
- Platón: *La República*, Capítulos VIII-IX. Alianza Editorial. Madrid, 2006.
- Plutarc (1821), Vidas Paralelas, Elejandria, Madrid. Alexander Magnus; X.
- Plutarc (2002): Pirros XXI, Vides Paral·leles, Gredos, Madrid.
- Plutarc (2002), Dichos de reyes y comandantes, Gredos, Madrid p 184
- Polibio: *Historias*. Trad. Díaz Tejera, Alberto. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Madrid, 1986
- Polibio (1999), Historia de Roma. Alianza Editorial, Madrid.
- Rojano Simón, Marta: *La Paideia Griega*. Universidad de Córdoba, Rev. Digital para profesionales de la Enseñanza, Federación de Enseñanza de CC. OO. de Andalucía, n.º 5, 2009.
- Rus-Rufino, S: *La teoría Constitucional de Polibio. Análisis formal de las constituciones políticas en las historias*. Rev. Persona y Derecho, Vol. 12, 1985.
- Sartre, M: El Oriente romano: provincias y sociedades provinciales del Mediterráneo oriental, de Augusto a los Severos (31 aC-235 dC), Madrid, 1994
- Sierra Narganes, Jorge: Las formas de gobierno en la historia de Roma de Polibio. Universidad Pontificia Comillas de Madrid, Facultad de Derecho, Madrid 2014.
- Syme, R. (2010). La revolución romana (Antonio Blanco Freijeiro, trad.). Crítica.
- Toynbee, Arnold J (1965): Estudio de la Historia. Volumen XIV Primera parte. Ed. Emecé. Buenos Aires.
- Tucídides (2019), Historia de la Guerra del Peloponeso, ed. Gredos; Madrid.
- V. Harris, William. Guerra e imperialismo en la Roma republicana 327-70 aC
- Veyne, Paul: *L'Empire Gréco-Romain*, PAO Éditions du Seuil, Octobre 2005, Paris p.163-179;180-227; 240-257

Webgrafia de les imatges

El món grec cap al s. VI a.C. [en línia]. Blog del món grec. [Consultat: 14 d'octubre de 2023]. Disponible a <https://4.bp.blogspot.com/-tzeOPnvyOL8/VWG1Zz9YVII/AAAAAAAAOho/H3dkVQmNPOc/s1600/expansiongriegamediterraneo.jpg>

Les guerres mèdiques [en línia]. Historiaweb. [Consultat: 14 d'octubre de 2023]. Disponible a <https://historiaeweb.com/wp-content/uploads/2018/01/Ilustraci%C3%B3n-sobre-el-momento-de-la-carga-final-del-general-Mardonio.jpg>

Alexandre el Gran [en línia]. National Geographic. [Consultat: 15 d'octubre de 2023]. Disponible a https://historia.nationalgeographic.com.es/medio/2018/02/28/el-mosaico-de-issos__1280x768.jpg

Sarcòfag d'Alexandre el Gran [en línia]. Academia Play. [Consultat: 16 d'octubre de 2023]. Disponible a <https://academiaplay.es/wp-content/uploads/2022/09/Sarcofago-Alejandro.jpg>

Falangites hel·lenístics [en línia]. Pinterest. [Consultat: 16 d'octubre de 2023]. Disponible a <https://i.pinimg.com/564x/08/bd/07/08bd070832e650974c485a10ed11b764.jpg>

Els Regnes dels Diàdocs [en línia]. Pinterest. [Consultat: 16 d'octubre de 2023]. Disponible a <https://i.pinimg.com/564x/c2/16/51/c21651c1b0d1b2a514352f07add702d7.jpg>

Macedònia després d'Alexandre [en línia]. Pinterest. [Consultat: 16 d'octubre de 2023]. Disponible a <https://i.pinimg.com/564x/de/af/3f/deaf3fee45e38adb835d43c0e59992c2.jpg>

Lligues de l'Hèl·lade [en línia]. Wikipedia, *Cleomenean War*. [Consultat: 18 d'octubre de 2023]. Disponible a https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/c7/Map_Cleomenean_War_%28geo%29-pt.svg/220px-Map_Cleomenean_War_%28geo%29-pt.svg.png

La ciutat de Roma amb Servi Tul·li [en línia]. Gloria de Roma. [Consultat: 18 d'octubre de 2023]. Disponible a <https://gloriaderoma.com/wp-content/uploads/Roma-Monrquica-scaled-471x658.jpg>

Moneda de Servi Tul·li [en línia]. Wikimedia; Latín y Roma. [Consultat: 18 d'octubre de 2023]. Disponible a https://a58e396f2f.clvaw-cdnwnd.com/985723472749a7c847c403faad0a4b04/200002397-4614346146/SERVIO%20TULIO%20Servius_by_Rouille.jpg?ph=a58e396f2f

Península itàlica, cultures del segle IV aC [en línia]. Pinterest. [Consultat: 19 d'octubre de 2023]. Disponible a

<https://i.pinimg.com/564x/db/c2/dd/dbc2ddb9610416a6a4c5c027aabbfa9a.jpg>

Institucions romanes [en línia]. Pinterest. [Consultat: 22 d'octubre de 2023]. Disponible a

<https://i.pinimg.com/originals/69/4c/e4/694ce4f501182af68dcd5ed0dc62c2a2.jpg>

Les forques Caudines [en línia]. *InmoNews*. [Consultat: 26 d'octubre de 2023]. Disponible a

<https://www.inmonews.es/wp-content/uploads/2016/08/Las-Horcas-Caudinas.jpg>

El poder romà després de les guerres samnites [en línia]. Alamy. [Consultat: 29 d'octubre de 2023]. Disponible a

<https://c8.alamy.com/compe/2r0cymn/mapa-que-muestra-el-poder-romano-despues-de-las-guerras-samnitas-3rd-siglo-a-c-del-libro-esquema-de-la-historia-por-h-g-wells-publicado-en-1920-2r0cymn.jpg>

Les Guerres Pírriques, els moviments de Pirros [en línia]. Wikimedia. [Consultat: 29 d'octubre de 2023]. Disponible a

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/da/Pyrrhus_route.jpg/300px-Pyrrhus_route.jpg

Pirros d'Epir, l'últim gran basileu [en línia]. Historia en Breves. [Consultat: 29 d'octubre de 2023]. Disponible a

<https://historiaenbreves.files.wordpress.com/2016/10/pirro.jpg>

Les Guerres Púniques [en línia]. Wikimedia. [Consultat: 29 d'octubre de 2023]. Disponible a https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3e/Punic_wars-es.svg

Hanníbal Barca [en línia]. Wikimedia. [Consultat: 30 d'octubre de 2023]. Disponible a https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ef/Mommsen_p265.jpg

Moneda macedònia amb el rostre de Filip V [en línia]. Blogspot. [Consultat: 30 d'octubre de 2023]. Disponible a

<https://1.bp.blogspot.com/-bLJnIvfxWuw/XcgpC61oNNI/AAAAAAAAAMZA/UnrfSXykuzcw52KtFTXsi9xrB1CQ07XdQCLcBGAsYHQ/s1600/filipo-V.jpg>

Moneda macedònia amb el rostre de Perseu I [en línia]. Wikimedia. [Consultat: 30 d'octubre de 2023]. Disponible a

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/00/Perseus_of_Macedonia_Tetradrachm_90060057.jpg/640px-Perseus_of_Macedonia_Tetradrachm_90060057.jpg

Roma i Macedònia en guerra [en línia]. Arre Caballo. [Consultat: 30 d'octubre de 2023]. Disponible a <https://archivos.arrecaballo.es/wp-content/uploads/2022/01/hastato-romano-contra-falangita.png>

La Batalla de Pidna, 168 aC [en línia]. Arre Caballo. [Consultat: 30 d'octubre de 2023]. Disponible a <https://archivos.arrecaballo.es/wp-content/uploads/2022/01/batalla-de-pidna-168-ac--despliegue-inicial-1536x992.png>

Campanyes romanes a Grècia [en línia]. Studia Rápido. [Consultat: 30 d'octubre de 2023]. Disponible a https://img.studiarapido.it/spai/q_lossy+w_977+h_743+to_auto+ret_img/www.studiarapido.it/wp-content/uploads/2020/01/grecia.jpg

Triomf d'Emili Paul·le [en línia]. Pinterest. [Consultat: 30 d'octubre de 2023]. Disponible a <https://i.pinimg.com/564x/47/d1/82/47d182a61438df4e54f2d762b36a644f.jpg>

Escipió Emilià [en línia]. Twimg Media. [Consultat: 30 d'octubre de 2023]. Disponible a <https://pbs.twimg.com/media/EyZYMe0W8AAAnHiF.jpg>

Anaciclosi de Polibi [en línia]. Wikimedia. [Consultat: 30 d'octubre de 2023]. Disponible a <https://pbs.twimg.com/media/EyZYMe0W8AAAnHiF.jpg>

Marc Porci Cató, exemplar d'optimate [en línia]. Pinterest. [Consultat: 31 d'octubre de 2023]. Disponible a <https://i.pinimg.com/736x/92/70/a4/9270a4e12cf2a68675954d427e6007c2.jpg>

Germans Grac, els germans del poble [en línia]. Pinterest. [Consultat: 31 d'octubre de 2023]. Disponible a <https://i.pinimg.com/89099a345e6609d5002c78.jpg>

Luci Sil·la, el dictador nobilis [en línia]. Wikimedia. [Consultat: 31 d'octubre de 2023]. Disponible a https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/4a/Sulla_Glyptothek_Munich_309_transparent.png/320px-Sulla_Glyptothek_Munich_309_transparent.png

Càius Mari, l'home nou més rellevant de Roma després de Cèsar [en línia]. El Manifiesto. [Consultat: 31 d'octubre de 2023]. Disponible a https://elmanifiesto.com/images/carpeta_relacionados/2007/10/05/marius.jpg

Catilina al Senat increpat per Ciceró [en línia]. Wikimedia. [Consultat: 31 d'octubre de 2023]. Disponible a https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/c5/Cicer%C3%B3n_denuncia_a

[Catilina%2C_por_Cesare_Maccari.jpg/330px-Cicer%C3%B3n_denuncia_a_Catilina%2C_po
r_Cesare_Maccari.jpg](#)

El romà dels romans, Juli Cèsar [en línia]. Wikimedia. [Consultat: 31 d'octubre de 2023]. Disponible a

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/06/Julius_Caesar_Coustou_Louvre_MR1798.jpg/220px-Julius_Caesar_Coustou_Louvre_MR1798.jpg

Primus Inter pares; Octavi August [en línia]. Hoy Aragón. [Consultat: 31 d'octubre de 2023]. Disponible a

<https://cdn.hoyaragon.es/wp-content/uploads/2023/08/23170928/disenosin-titulo-8-2023-08-24-21-28-07.jpg>

Aeneas de Virgili [en línia]. Historiae Web. [Consultat: 31 d'octubre de 2023]. Disponible a

<https://historiaeweb.com/2021/08/20/virgilio-la-eneida/virgilio-leyendo-la-eneida-a-augusto-octavia-y-livia-obra-hecha-por-jean-baptiste-wicar-en-el-siglo-xix-min/>

Neró i l'incendi de Roma, 64 dC [en línia]. La Brújula Verde. [Consultat: 4 de novembre de 2023]. Disponible a

https://i0.wp.com/www.labrujulaverde.com/wp-content/uploads/2023/05/Karl_von_Piloty_Nero_Roma_egeset_szemleli-2.jpg?resize=580%2C430&ssl=1

Campanyes de Trajà contra l'Imperi Part [en línia]. Wikimedia. [Consultat: 4 de novembre de 2023]. Disponible a

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/cc/Roman-Parthian_War_58-60.es.svg/400px-Roman-Parthian_War_58-60.es.svg.png

Optimus Parthicus, Marc Ulpi Trajà [en línia]. El-Lorquino. [Consultat: 8 de novembre de 2023]. Disponible a

<https://el-lorquino.com/wp-content/uploads/2015/08/trajano.jpg>

L'Atenes Romana del segle II dC [en línia]. Static Flickr. [Consultat: 8 de novembre de 2023]. Disponible a https://farm1.staticflickr.com/581/23025917809_3f8ab8c64c_o.jpg

La Biblioteca d'Adrià a Atenes [en línia]. Twimg Media. [Consultat: 12 de novembre de 2023]. Disponible a <https://pbs.twimg.com/media/EIF8fdTWAAARvpw.jpg:large>

Les fronteres d'Adrià, el *limes* [en línia]. Concepto.de. [Consultat: 12 de novembre de 2023]. Disponible a

<https://concepto.de/wp-content/uploads/2020/04/imperio-romano-mapa-ubicacion-e1587413303543.jpg>

El Mur d'Adrià, construcció de la frontera [en línia]. Nueva Tribuna. [Consultat: 12 de novembre de 2023]. Disponible a https://www.nuevatribuna.es/media/nuevatribuna/images/2020/02/03//202002031739544412_2.jpg

Segona Sofística [en línia]. Imatges de Google [Consultat: 12 de novembre 2023]. Disponible a https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRpa5gv_ki_ADs_Sruejzb4LhWiE1Uh5t4tglicRMII0OHQW1aQFzO226OAF0l2AQTRgig&usqp=CAU

Eli Aristides [en línia]. Wikimedia. [Consultat: 12 de novembre 2023]. Disponible a https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/1e/Filosofo_elio_aristide%2C_200_ac._ca..JPG/220px-Filosofo_elio_aristide%2C_200_ac._ca..JPG

Graeculus Adrià, l'emperador de les arts [en línia]. Blog dels emperador romans [Consultat: 17 de novembre 2023]. Disponible a <https://1.bp.blogspot.com/-cBW0P1tCM6A/YL9Fy1K4-pI/AAAAAAAAAKxg/ER9yw051VooUJgWAC01AT7o7olWcOFBOWCLcBGAsYHQ/s1024/El-emperador-romano-que-queria-ser-griego-1024x597.jpg>

Jocs Panhel·lènics [en línia]. EcuRed. [Consultat: 17 de novembre 2023]. Disponible a https://www.ecured.cu/images/e/e9/Olympia_06.jpg

Discòbol de Miró, representació artística de l'*areté* [en línia]. Imágenes El País [Consultat: 17 de novembre 2023]. Disponible a <https://imagenes.elpais.com/resizer/cbq-ux0FJMir7YSdPdX32WbgIHI=/1960x0/arc-anglerfish-eu-central-1-prod-prisa.s3.amazonaws.com/public/RLO4DCKDGWN27UBGB7SZNHATQM.jpg>

Plànol de la ciutat d'Efes, exemple de convivència grecolatina [en línia]. Planetware [Consultat: 17 de novembre 2023]. Disponible a <https://i0.wp.com/www.planetware.com/i/map/TR/ephesus-map.jpg>

Isòcrates, magistrat atenès inspirador de la *Paideia* [en línia]. Blog de la Paideia grega, Universidad de Almería, Área de Filología Griega. [Consultat: 17 de novembre 2023]. Disponible a <https://w3.ual.es/personal/fjgarcia/images/Isocrates2.jpg>

Marc Aureli, l'emperador filòsof [en línia]. National Geographic. [Consultat: 17 de novembre 2023]. Disponible a https://historia.nationalgeographic.com.es/medio/2021/06/18/soldado-y-filosofo-la-unica-estatua-ecuestre-que-se-conserva-de-un-emperador-romano-es-la-de-marco-aurelio-en-los-museos-capitolinos-de-roma-en-la-plaza-del-capitolio-se-exhibe-esta-copia_e82a8dc7_550x807.jpg

XII. ANNEXOS

Procediment de la maqueta: *Una ciutat grecoromana*

Dur a terme una maqueta requereix una idea clara i diferent, original a ser possible i permisible per tal que quedi una peça que reflecteixi el més acurat possible l'objectiu final: l'elaboració d'una ciutat grecoromana. En aquest cas, com ja s'ha comentat, la nostra referència és la ciutat d'Empúries; en primer lloc, per la seva estructura que ens permet crear una ciutat alternativa i diferent, sense que esdevingui un calc i, en segon lloc, per ajustar la maqueta a la idea inicial de tot el treball.

La reproducció dels temes d'una manera molt més dinàmica, després d'un temps de donar-li voltes, es plasma sobre un full en qualitat d'esbós. En aquest, ja es contempla la creació d'una unitat heterogènia, amb un respecte sobreentès de les seves diferents estances i espais, orígens i cultures de la urbanitat. L'esbós es valida gràcies a la seva senzillesa i per

**Imatge 50: Una ciutat grecoromana;
Esbós. Realització pròpia**

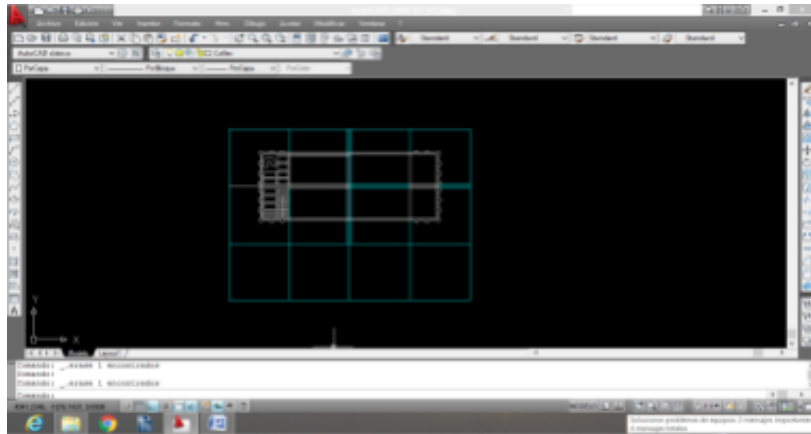
alleugerar la càrrega que significa el temps.

Finalment, després de validar l'esbós i consolidar el procediment del seu disseny, es passa a la part pràctica de l'elaboració i el disseny tècnic:

Primer es dibuixa la ciutat en planta. Per començar, es divideix en 12 parts, corresponents a les 12 peces en què s'imprimirà (ja que a la impressora no hi cap

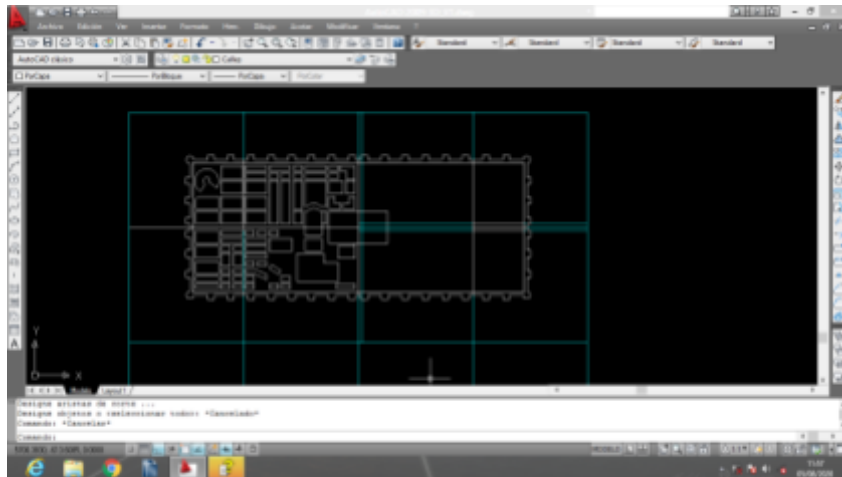
la ciutat sencera a l'escala que la volem fer, per tal que sigui visible el que es vol representar).

Es comença per la ciutat romana. Es dibuixa la muralla i es comencen a dibuixar les illes i els carrers. Tot el que es dibuixa han de ser polilínies, és a dir, línies tancades, per després poder realitzar l'extrusió.

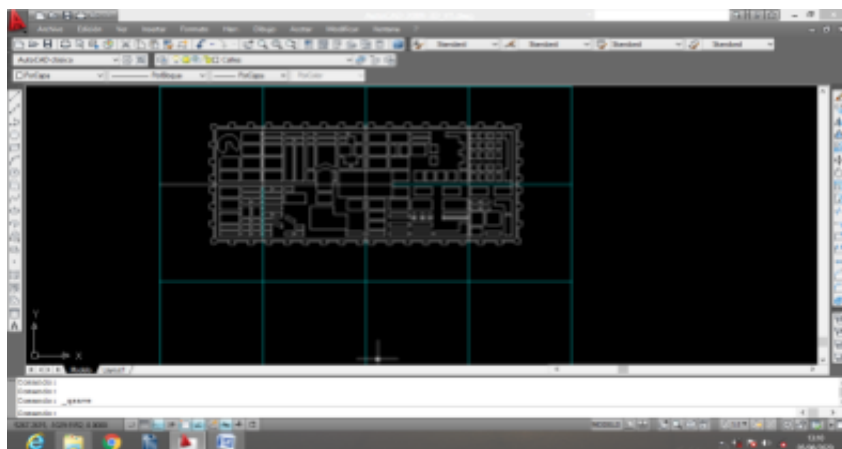
Imatge 51: Captura de pantalla 1; Disseny. Realització pròpia

Es continua amb la ciutat romana dibuixant les illes i els carrers.

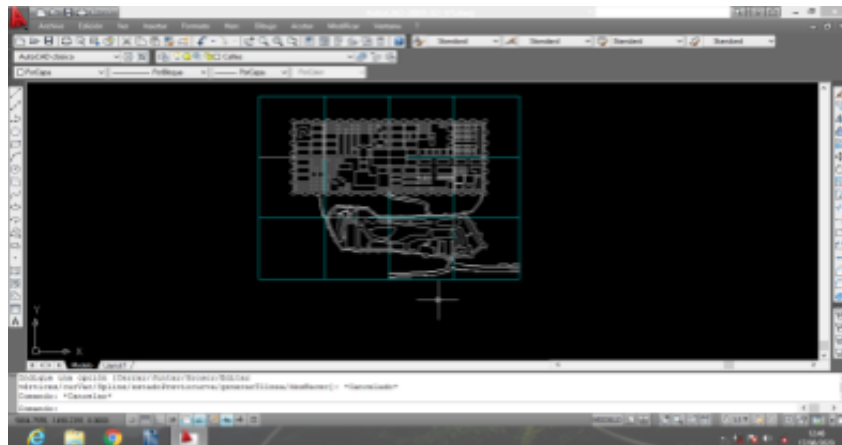
Imatge 52: Captura de pantalla 2; Disseny. Realització pròpia

Aquesta imatge és de la ciutat romana acabada.

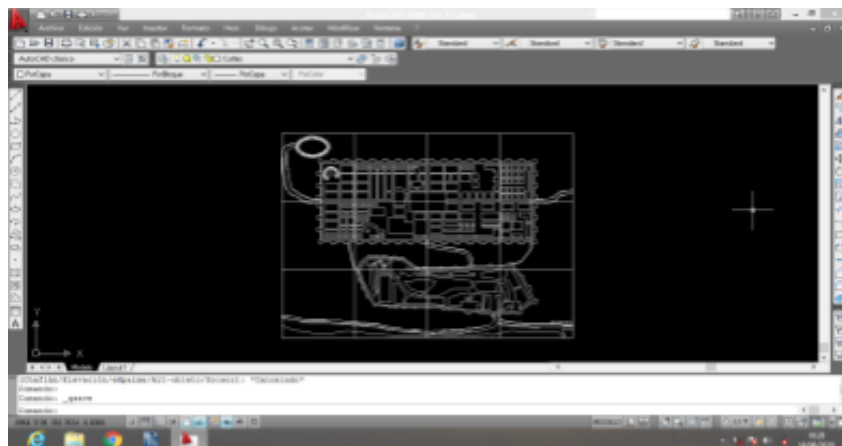
Imatge 53: Captura de pantalla 3; Disseny. Realització pròpia

Posteriorment, es passa a dibuixar també en planta la ciutat grega.

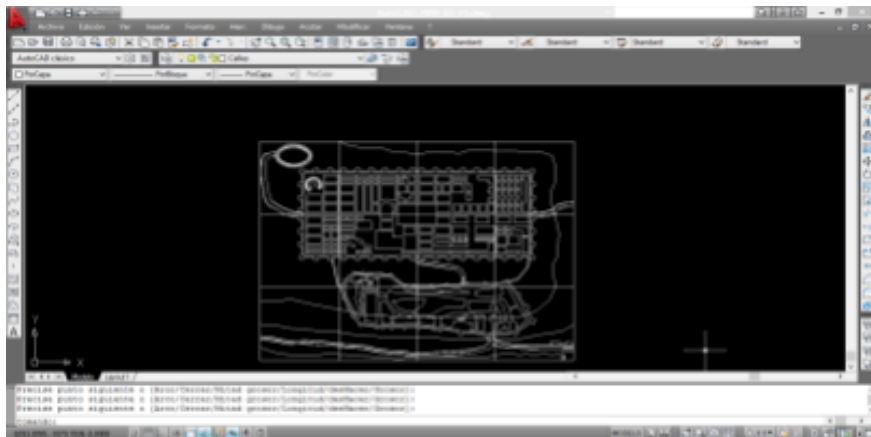
Imatge 54: Captura de pantalla 4; Disseny. Realització pròpia

S'acaba de fer el port i els camins, així com detalls.

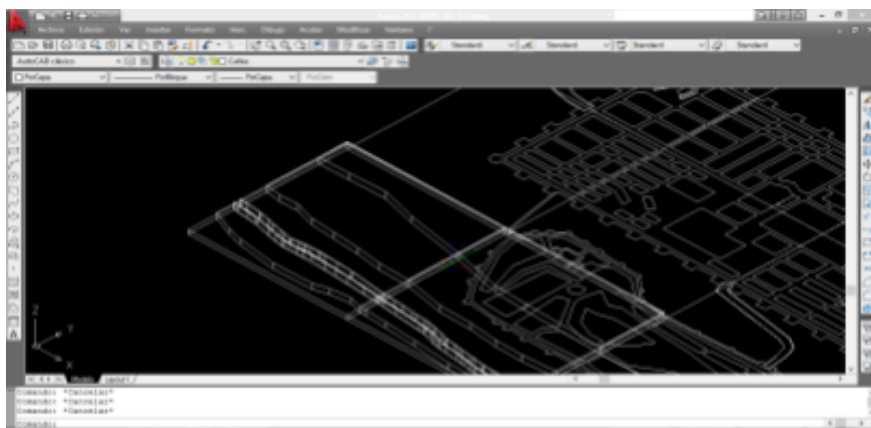
Imatge 55: Captura de pantalla 5; Disseny. Realització pròpia

Finalment, es dibuixen les corbes de nivell, també amb polilínies (línies tancades)

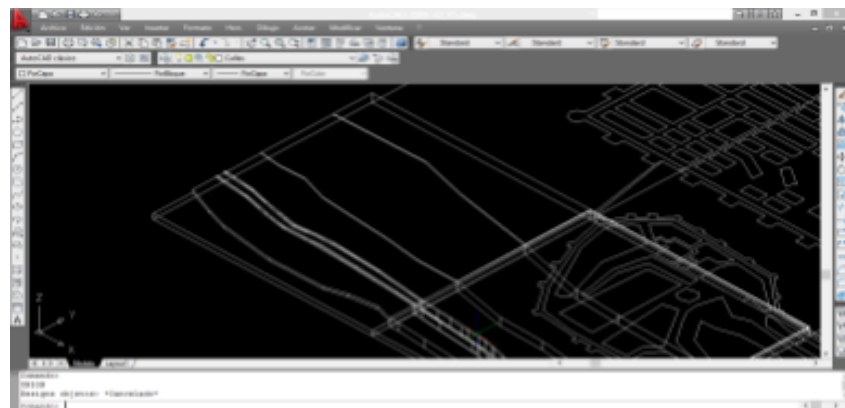
Imatge 56: Captura de pantalla 6; Disseny.
Realització pròpia

Posteriorment, es donen les alçades corresponents al terreny mitjançant l'ordre extrusió

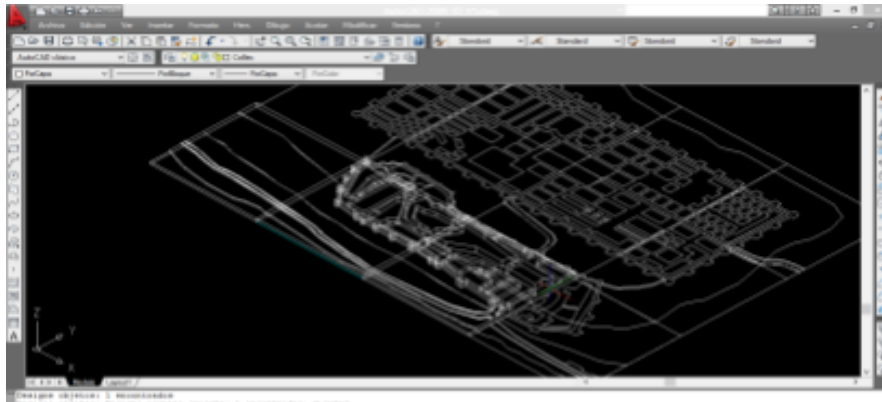
Imatge 57: Captura de pantalla 7; Disseny.
Realització pròpia

I amb l'ordre unió s'uneixen tots els sòlids per tal que formin una peça única.

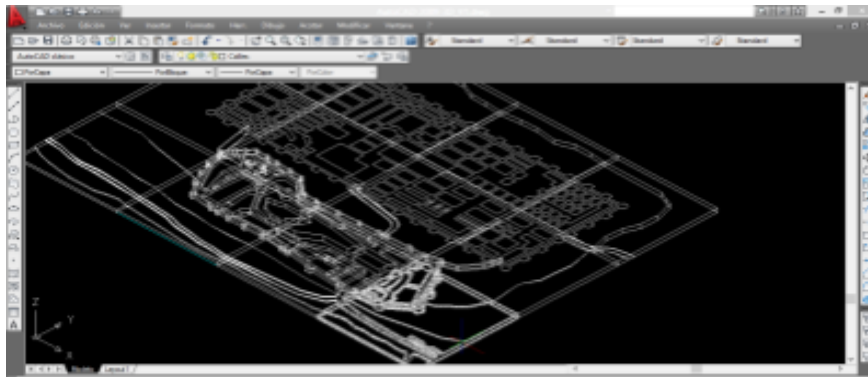

Imatge 58: Captura de pantalla 8; Disseny.
Realització pròpia

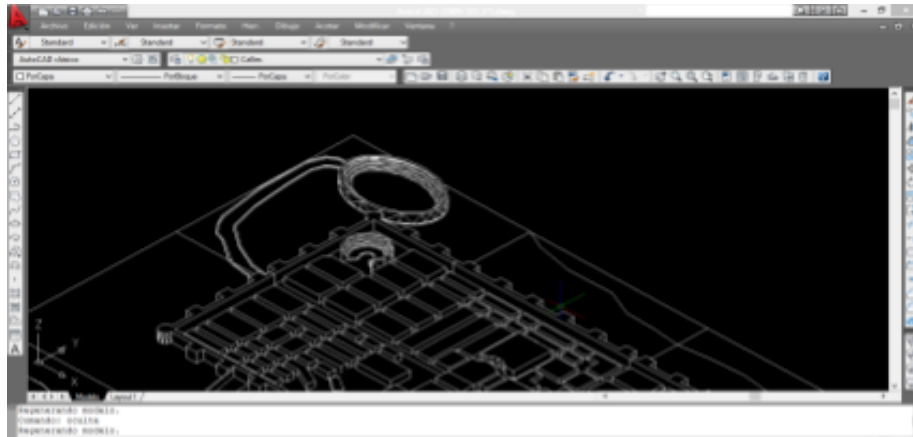
Així es va realitzant la resta de la ciutat. A continuació unes quantes imatges de com es va realitzant:

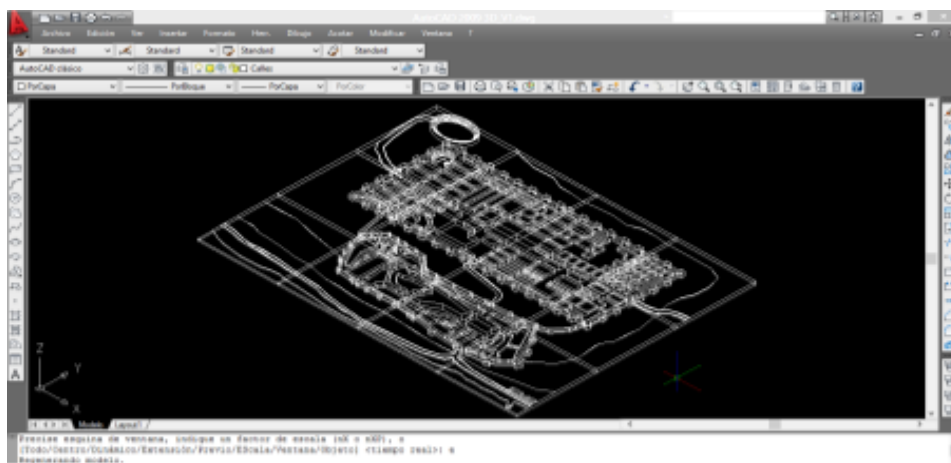
Imatge 59: Captura de pantalla 9; Disseny.
Realització pròpia

Imatge 60: Captura de pantalla 10; Disseny.
Realització pròpia

Imatge 61: Captura de pantalla 11; Disseny. Realització pròpia

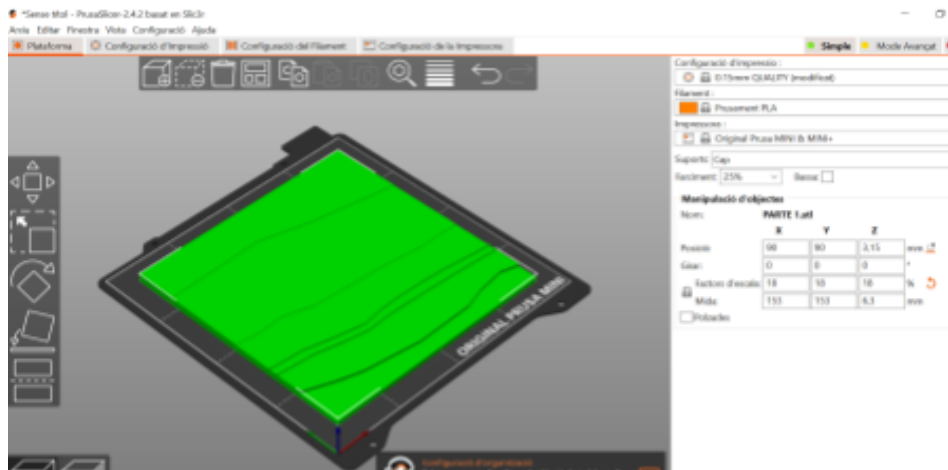

Imatge 62: Captura de pantalla 12; Disseny final. Realització pròpia

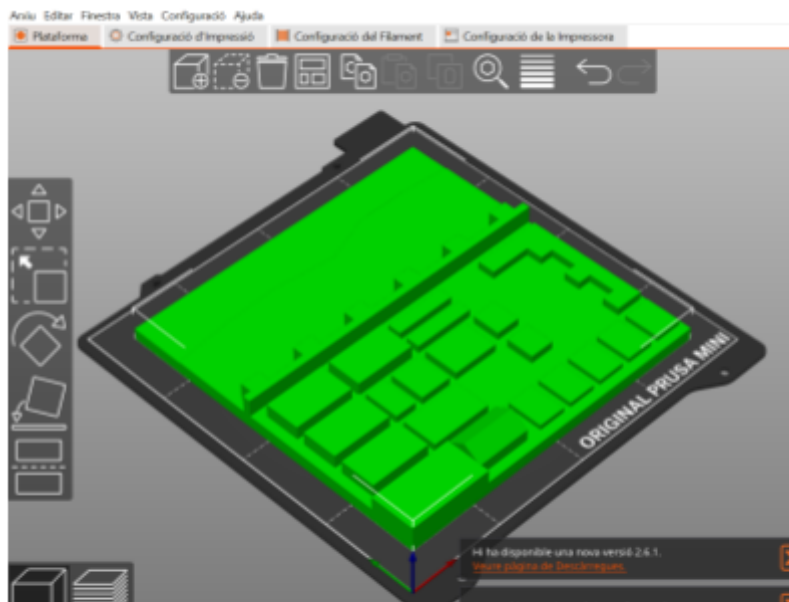
Una vegada està tota la ciutat dibuixada, s'ha de procedir a la transformació dels fitxers. AutoCAD grava els fitxers en extensió .dwg, però aquesta extensió no la llegeix el Prusa Slicer, que és el programa que utilitzarem per configurar els paràmetres d'impressió. Així doncs, s'ha d'exportar l'arxiu .dwg a .stl, que és l'arxiu que llegeix el Prusa Slicer. Per fer aquesta transformació s'agafaran les parts per separat, és a dir, hi haurà 12 fitxers .stl.

A continuació s'obre cadascun d'aquests fitxer amb el PrusaSlicer i es transforma a .gcode, que és l'extensió que llegeix la impressora 3D. Prèviament, s'han configurat els paràmetres d'impressió (gruix de les capes, emplenament de la peça...).

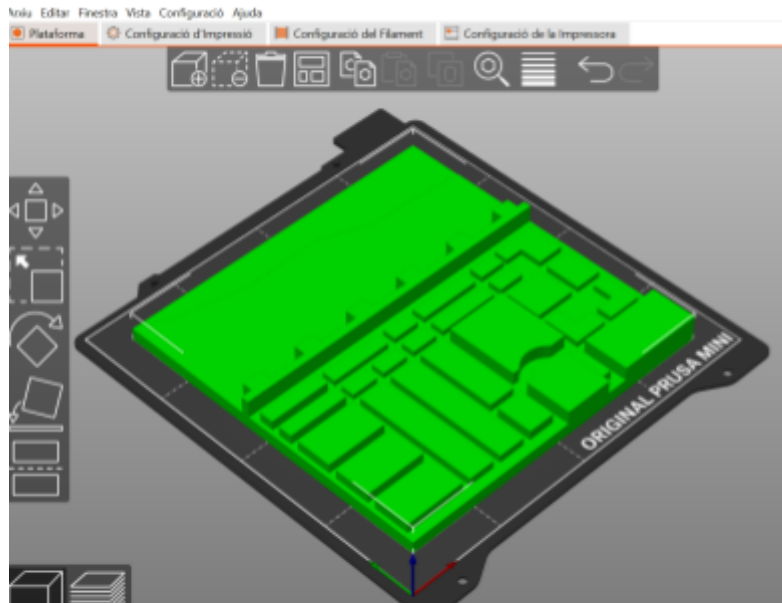
A continuació hi ha unes imatges del Prusa Slicer:

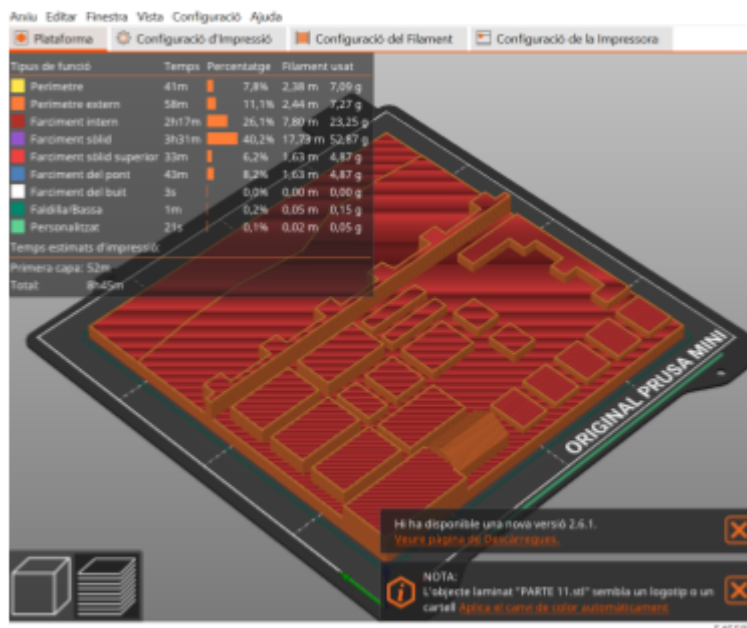
Imatge 62: Captura de pantalla 13; Prusa Slicer. Realització pròpia

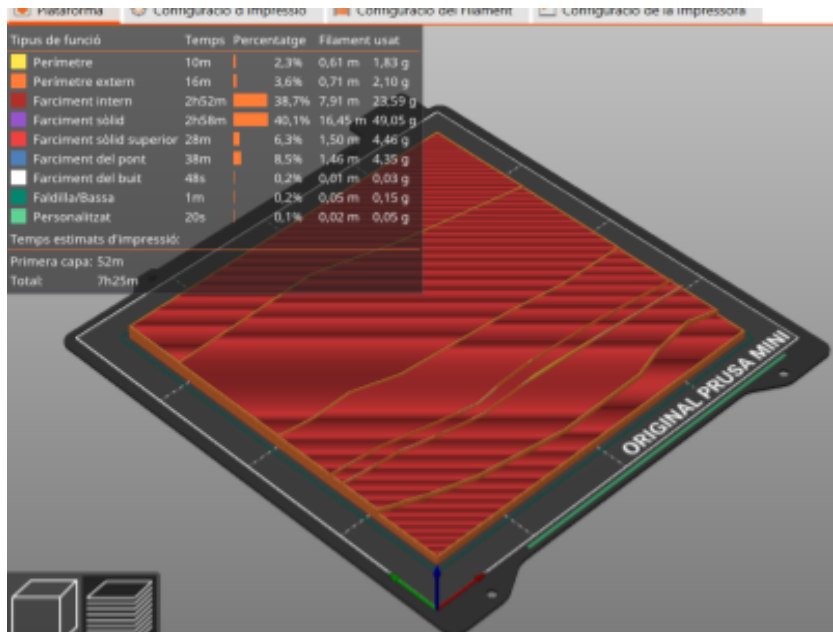
Imatge 63: Captura de pantalla 14; Prusa Slicer. Realització pròpia

Imatge 64: Captura de pantalla 15; Prusa Slicer. Realització pròpia

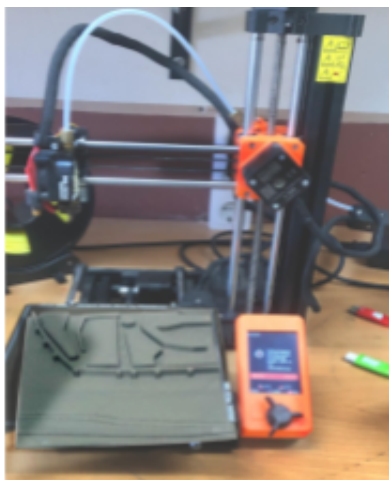

Imatge 65: Captura de pantalla 16; Prusa Slicer. Realització pròpia

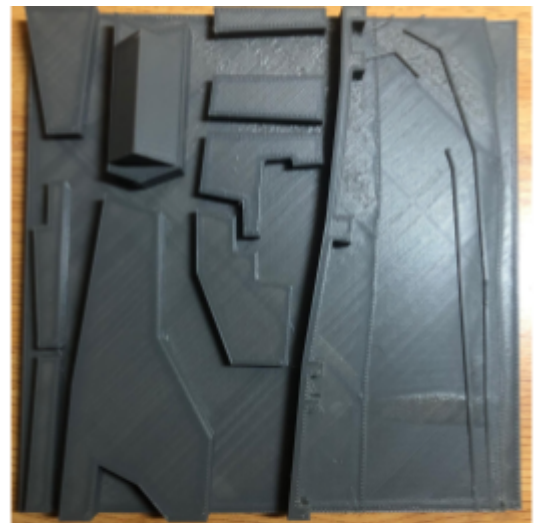

Imatge 66: Captura de pantalla 17; Prusa Slicer. Realització pròpia

I finalment s'imprimeix amb la impressora 3D. A continuació hi ha unes imatges del procés d'impressió i de les peces acabades.

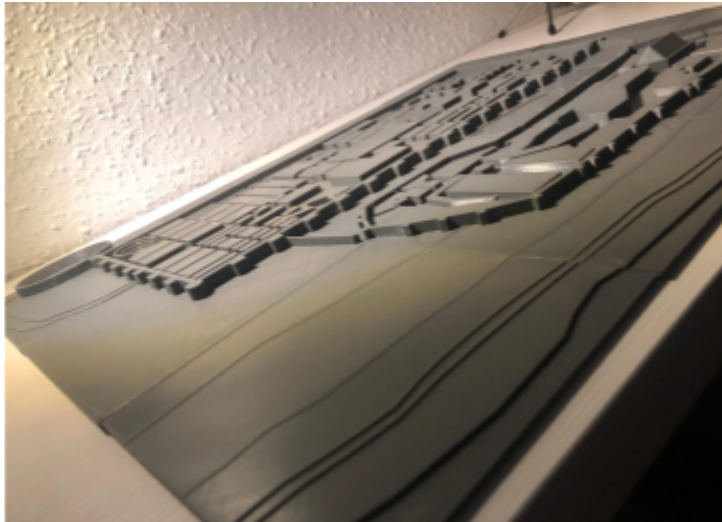

Imatge 67: Peça en construcció. Realització pròpia

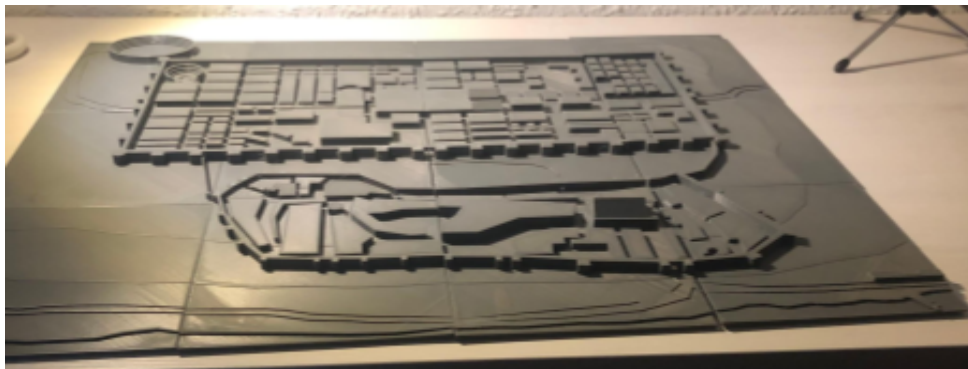
Imatge 68: Peça acabada. Realització pròpia

Un cop acabades les peces, s'han d'enganxar sobre una base de fusta. Aquesta seria una imatge del procés.

Imatge 69: Peces de la maqueta físiques, unides.
Realització pròpia

I finalment ja tindriem la maqueta finalitzada.

Imatge 70: Maqueta de la Ciutat Grecollatina; Realització pròpia

*Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit in
agresti Latio.*

*(La Grecia conquistada conquistó a su fiero vencedor
e introdujo las artes en el rústico Lacio)*

Quinto Horacio Flaco, “*Horacio*”

